

05

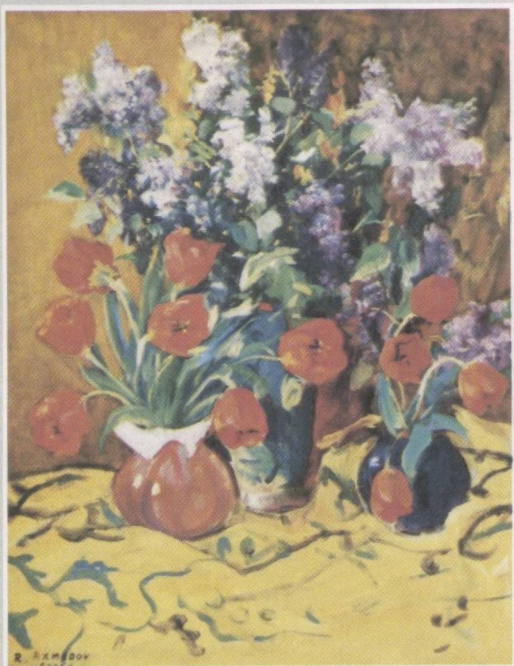
R 496

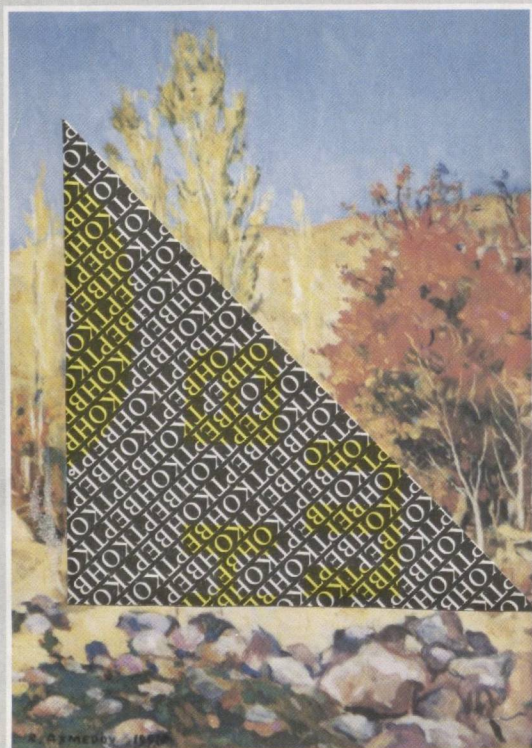
3

Guliston

1
2002

Ўзбекистон халқ рассоми
Раҳим АҲМЕДОВ
ижодидан намуналар

Халқимиз "Қариси бор уйнинг париси бор", дейди. Ҳақиқатан ҳам, қаерда кексалар бўлса, уларга эътибор бўлса, шу жойда фойда бор, барака бор... Юртимиздаги барча ёши улуг инсонларнинг иззат-ҳурматини жойига қўйиш мақсадида мен кириб келаётган янги — 2002 йилни мамлакатимизда Қарияларни қадрлаш йили, деб эълон қилишни таклиф ётаман.

Истам ҚАРИМОВ.

Guliston

1

2002

yanvar-fevral

Ijtimoiy-siyosiy, ilmiy-ommabop
va badiiy bezakli jurnal

MUASSIS:

*O'zbekiston Respublikasi
Madaniyat ishlari vazirligi*

Bosh muharrir —

Tilab MAHMUDOV

Tahrir hay'ati:

Rustam ABDULLAYEV,
Bahodir ABDURAHIMOV,
Bobur ALIMOV,
Otanazar MATYOQUBOV,
Mahkam MAHMUDOV,
(bosh muharrir o'rinbosari),
Alisher MIRZAYEV,
Ma'pura NABIYEVA,
(mas'ul kotib),
Yo'ldosh SULAYMON,
Aziz TO'RAYEV,
Erkin ERNAZAROV,
Ravshan YUNUSOV,
Muhsin QODIROV,
Usmon O'ORABOYEV,
Tursunali QO'Z'FYEV

Jurnal 1925 yildan chiqq boshlagan.

USHBU SONDA

J O'z DK

Muharrir minbari. Davr va zamonaviy qahramon	2
M. SOLIYEVA, G. ORIPOVA. Milliy g'oya va an'analar	4
Yulduz ERGASHEVA. Ma'naviy ko'prikl	5
Naim NORQULOV, Xolmurod XIDIROV. O'zbekistonning yangi tarixi — ijtimoiy islohotlar ko'zgusi	6
Fatulla ERGASHEV. Demokratiya va taraqqiyot	8
Sayyora MAVLONOVA. Milliy ruhiyat sadosi	9
Shomat SAMATOV. Tinchlik — madaniyat talabi	10
Abduvosit YO'LDOSHEV. Madaniyatni boshqarish muammolari	11
Xurram HAYDAROV. Mafkuraning maqsadlari	13
Gulnora MANSUROVA. Millat tildan boshlanadi	14
Farida AHMAD qizi. Xalq ma'naviyatida oilaning o'rni	15
Dilbar MAHMUDOVA. Qo'msash.	16
Saidaxbor BULATOV, Abdulla ELMUROTOV. Ustoz va shogirdlik	19
O. PO'LATOV, K. YaRASHEV, Sh. PAVLOV. Jismoniy tarbiya — sog'lomlik yo'li	20
Suyun QORAYEV. Fidoyilar	22
Usmon QORABOYEV. Tafakkur tomchilari	24
Ma'pura NABIEVA. "Raqs — go'zallik va nafasot" (Raqqosa Muazzam G'afurova bilan muloqot)	26
Akbarali SABIRDINOV. Oybek she'rilarining milliy jozibasi	28
Oyshangul MUHAMMAD. Uyg'ur naxshichilik san'ati	29
Q. YO'LDOSHEV. Zulfiqor ruh manzillari	30
Muhiddin OMON. "Endi faqat yulduz sochar tun..."	31
Behzod MAHMUDOV. Erkinlik va epliklik	32
Feruza SOLIYEVA. Ayollar baxti va xulq go'zalligi	34
Mahmuda ABDULLAYEVA. Bilimlar shamchirog'i (Toshkent Davlat Agrar universiteti kutubxonasi direktori Gulbahor G'oyibova bilan suhbat)	36
Ja'far XOLMO'MINOV. Jomiyning falsafiy-irfoniy sharhnomalari	38
Mahkam ANDIJONIY, Nasiba KAMOLOVA. Ruhparvar qatralar	40
To'lqin AHMEDOV. Rangtasvirda Ayol siyosi	42
Dildora ABDULLAYEVA. Shoir Zoriyning ijodiy merosi	43
Bobonazar MURTAZOYEV, Parda OLIMOV. Adib Sobir Termiziy	44
Solijon QURBONOV. Nosir Buxoriy devoni	46
Ne'matulloh IBROHIM. Mavlonov... yo'lida (She'riy turkum)	48
Minyura MAMASIDDIQOVA. Tipologik nisbat kategoriyasi	49
Ne'mat UBAYDOV. Mirzo Ulug'bekning xotin-qizlarga munosabati	50
Jaloldiddin RUMIY. Masnaviy (Davomi. Boshi o'tgan sonlarda)	52
Olim QO'CHQORBEKOV. Oyshabibi voqeasi yoxud ko'zyosh maqbarasi	58
Mashhura SHERALIYEVA. "Kichkina odam"ning ovozi.	60
Mahmudjon DADABOYEV. Ma'naviyat. Musiqa. Din...	61
Saboat SAFAYEVA. Ijtimoiy taraqqiyot va ayollar muammosi.	62
Salohiddin SIROJIDDINOV. Hushqomat bo'lishni istasangiz (Hajviya)	63

Муқованинг биринчи бетид:

**Истеъдодли раққоса
Муаззам ҒАФУРОВА.**

«Бу борада халқимизнинг ёшларга ибрат бўладиган буюк намоёндалари ҳаёти ва фаолиятини ўрганиш, навқирон авлодни улардан ўрнак олиш руҳида тарбиялаш ҳам катта ўрин тутади. Бунинг учун тарихимизда ўтган улуғ зотларнинг ҳаёти йўли, қолдирган меросини бирёқламликка берилмай, тўғри ва ҳаққоний акс эттириши даркор.

Лекин фақат ўтмишдаги сиймолар билан чекланиб қолмасдан, бугунги кун қаҳрамонларини, илгор замондошларимизни ҳам миллат, халқ минбарига кўтариш, уларнинг ҳурматини жойига қўйиш керак. Токи, улар ёшлар учун том маънода ибрат намунаси бўлсин».

Ислом КАРИМОВ.

Давр Ва замонавий қаҳрамон

Мустақил бўлганимизга, миллий ўзлигимизни эркин намоён этиш имкониятини кўлга киритганимизга ўн йил тўлди. Бу йилларнинг моҳияти, мазмунини асрлар елкасида кўтариб келган, аждодларимиз қалбига кўмилган армонлар юкига нисбатан нўхотда оғир ва нўхотда шарафлидир.

Халқимизда олдиндан оққан сувнинг қадри йўқ, деган мақол бор. Балки миллатимиз учун инсоний яшашни таъминлаган, эркин нафас олиш бахтига мушарраф этган, миллат учун ўзлигини намоён этиш шартини яратган мустақиллиكنи биз шунчаки оддий, жўн бир жараён сифатида қабул қилганимизданми ёки ҳар қандай ижтимоий тўлғоқлар менинг танамдан ташқарида кечади, деган ақидага кўникиб қолганимизданми, ҳар қалай, миллий мустақиллиكنинг бутун ижтимоий-тарихий ва маънавий моҳиятини баъзан етарли даражада идрок этилмаётгандай ҳолатни сезиб қоламиз.

Ана шунда шахс, миллат ва мамлакат учун ижтимоий фаолсизлик, бепарволик нақадар оғир дард эканлиги билинади. Баландрпарвозлик қанчалик ҳақиқатдан йироқ бўлса, ижтимоий лоқайдлик ҳам шунчалик ҳақиқатини, гўзаллигини кўришга ҳалал беради.

Биз қачоқки, дунёда якка яшамаслигимизни, ёлғиз инсон миллатини ташкил эта олмаслигини ҳис қилганимиздан кейингина, қалбимиз, онгимиз ва амалларимиз ижтимоий-маънавий жараёнлар ифодаси эканлигини идрок этганимиздан кейингина шахс сифатида жамиятда ўз ўрни-мизга эга бўламиз. Акс ҳолда ўз уйимизда ўзимиз адашиб юрамиз.

Мустақиллик бизни ана шундай мудроқлик, қарахлик, лоқайдлик ва мутеълик асоратларидан кўзимизни очди, онгимизга қанот, туйғуларимизга куч-қувват бағишлади.

Бинобарин, мустақиллик даври ўз қаҳрамонлари, ўз бадий образларини яратишни ижодкорлар олдиға ижтимоий-тарихий ва бадий-эстетик вазифа сифатида қўйди. Чунки ҳар бир даврнинг ўз қаҳрамонлари бўлади ва улар бадий ижодиётда ўз ифодасини топиб келган.

«Давр қаҳрамони» деганда, албатта, кўчаға байроқ кўтариб чиққан, баррикадалар қурган ёки қурол билан ўз душманиға ҳмла қилган кишиларни тасаввур этиш олд тусига кириб қолган эди. Онгимизда қаҳрамон сиймоси революцион курашға (синфий, мулкий ёки шахсий адоват ва ҳокзо) отланган, жангу жадалларда чиниққан ёки ўзини танк тағига ташлаган, қўша-қўша орден, медаллар тақдан одам қиёфасида ўрнашиб қолган эди.

Бу — онгимиздаги азалдан шаклланган стереотипзамонавий қаҳрамон.

Ваҳоланки, мустақиллик, наинки, ҳаётдаги қаҳрамонларни, балки бу қаҳрамонларға бўлган муносабатни аллақачон ўзгартириб юборди. Давримиз қаҳрамони деганда мен бутун миллат, мамлакат ва барча пок, имонли кишиларни кўз олдимға келтираман.

Мустақиллиكنи миллат ва мамлакат кўлга киритди ва уни мустаҳкамлаш учун бутун мамлакат ва миллат ижтимоий-тарихий ҳамда маънавий жараёнларға жалб этилди. Мураккаб жараёнлар ичидан алоҳида шахс, алоҳида сиймоларни ажратиб олиб, уларни бадий тил, бадий образ тарзида намоён этишнинг ҳам қийинлиги, ҳам масъулиятли эканлиги ана шундан.

Ҳозирги кунда «Замонавий қаҳрамон» тушунчасининг мазмунини ва моҳияти ўзгача. Миллатимиз, миллий қадриятларимиз, миллат мустақиллиги ва истиқбол — биз учун «Замонавий қаҳрамон». Бу «қаҳрамон»ни конкретлаштирадиган, шахсға кўчарадиган бўлсақ, Президентимиз ёшлар масалаларига бағишлаб ўтказилган мажлисда таъкидлаб ўтганларидай, «Юртимизнинг қиёфасини тубдан ўзгартиришға муносиб ҳисса қўшаётган, ўзининг самарали меҳнати, илм-фан, ижод ва санъатда кўлга киритаётган ютуқлари билан бошқаларға ибрат бўлаётган, Ватанимиз ҳимояси, сарҳадларимиз, юрт тинчлигини таъминлашда жонини ҳам аямайдиган ўғлонларимизнинг мардона қиёфасини, уларнинг бадий сиймосини биз қаерда кўриб мамнун бўлишимиз мумкин?» Албатта, бадий ижодиётда!

Мустақиллик даврида ўзгарган, ўзлигини англаб намоён этаётган ҳамда янгидан шаклланиб, етилган одамларнинг ҳаққоний қиёфасини, образини яратиш мустақиллик даври адабиёти ва санъатининг замонавийлигини белгилайди.

Адабиёт ва санъат ўтган даврлардан қолган энг катта иллат — замонфурушлик касалидан фориг бўлди. Замонфурушлик иллати таъма, маддоҳлик, мутеълик ва виждон куртлашининг натижаси эди.

Инсон тафаккури, ҳаёли ва эстетик идеали билан ижтимоий ҳаёт ўртасидаги мувозанат бузилганда, дил тилға бўйсинмаганда ёки, аксинча, тил дилға ҳиёнат қилганда, бадий тафаккур мафкура яккахокимлигининг чизган чизигидан юришға мажбур бўлганда замонсозлик иллати илдиз отади. Шунинг учун ҳозирги давр қаҳрамонини тўғри ва аниқ тасаввур этиш

лозим бўлади. Миллат — қаҳрамонга айланган замон келди; мамлакатимиз — миллий қаҳрамонларни етиштираётган эркин ижтимоий муҳитга айланган замон келди. Президентимиз сиймоси том маънодаги миллий қаҳрамон тисоли сифатида идрок этилмоқда. Миллат, халқ ижтимоий ҳаракатнинг парраги эмас, сохта шпорларга кўр-кўрона эргашувчи пода эмас, балки миллий онг, миллий гурур ва миллий мафкура билан қуролланган янги ижтимоий-тарихий ҳодисага айланди.

«Замонамиз қаҳрамони» деганда биз стереотип тушунчадан ташқарига чиқа олмасак, замони ўзгартираётган замондош қаҳрамонларни кўра олмаймиз. Кўзимиз фақат олибсотарлар, бизнесменлар, савдогарлар, қаерда нима иш қилиши номалум, аммо бадавлат пшайдишлар, қават-қават иморат қураётганлар, юлдузни бенаревон урадишларни кўради, холос.

Шуни эътироф этиш керакки, санъаткор бундай шахсларни, кимсаларни «қаҳрамон» сифатида кўргиси келмайди. Хусусий мулк ва мол-дунёга бизда ички бир жirkanishi шаклланиб қолган. Пулдорларни ёмон кўриш, уларга бошқача кўз билан қараш бизда социалистик мафкура тарбияланган мерос қолган. Ана шундай руҳий тўлғоқлар исканжасидан қутулиб, шахсий мулк, ижтимоий бойлик, тинч-тотув яшаш — бу эркинлик, мустақиллик шарафати деган тушунчага келадиган кишилар образини яратиш зарур эмасми?

Иҳод ахли орасида шундай бир кайфият бор. Гўё ижтимоий ҳодисалар бўлиб ўтган заҳоти уларнинг эстетик моҳиятини тасвирлаб бўлмайди. Воқеалар тиниб, кўп мураккаб жараёнлар тўғриси ўзан бўйлаб ҳаракат қилгандан кейин, қикисси, маълум вақт ўтгандан сўнг уларнинг аҳамияти ва моҳияти яққолроқ кўринади, деган тушунча мавжуд.

Бу фикр ҳамма давр ижтимоий ҳодисаларига тааллуқли эмас. Миллат ва мамлакат тарихи ва тақдирда жаҳоншумул бурилиш содир бўлган экан, жумладан, ҳалқимиз асрлар мобайнида орзу қилган мустақилликка эришган экан, миллат ва мамлакат маънавий ҳаётида ниҳоятда катта ва улугвор жараёнлар амалга оширилган экан, бу ҳодисаларнинг бадий-эстетик тасвири учун маълум вақт ўтишини кутиб ўтириш шарт эмас.

Миллат ва мамлакат тақдирини бир кун, бир сония ҳам тарих бўлиб қола беради. Вазифа бу жараёнларнинг ижтимоий-эстетик кимматини келажак авлодларга бадий образлар

тисолида қолдиришдан иборатдир.

Вақт ва замон дарёсини тинитиб, сўнгра юзага қалқиб чиққан нарсаларни бадий тасвирлаш лозим дейиш хато бўларди. Масалан, ўз маблагидан мактаб, ҳаммом қуриб бераётган, қўчаларни асфальт қиладиган, ҳамқишлоқларига газ етказиб бераётган, ўз жонини қурбон қилиб, мамлакат тинчлиги учун курашаётган, кечани кеча, кундузни кундуз демай пахта, галла, мева, сабзавот етиштираётган замондошларимиз камми?

Мустақиллигимизга ўн йил тўлган экан, бу давр ичиде замонамиз қаҳрамони етилмади ёки уни топиб бўлмайди, дейиш унчалик тўғри эмас. Бундан мустақиллик омонат ҳодиса, ким билади — нима бўлишини, унинг қаҳрамонлари ҳали аниқ шаклланмаган, деган гапчиқиб қолади.

Тан олиш керакки, ижодкорлар ҳаётда мавжуд ва мустақиллиқни мустаҳкамлаш учун астойдил меҳнат қиладиган кишиларни ўз вақтида кўра олмапти ва уларнинг жозибали образини бадий ифодадай олмапти.

Ижодкорларнинг ҳаёт оқимидан орқада қолаётганликлари ҳам рост. Агар тарих нуқтаи назаридан қарайдиган бўлсак, шу ўтган ўн йил шундай воқеаларга бой ва мазмунли бўлдики, улар юзлаб асрларга сарлаҳ ва зарлаҳқа бўла олади.

Тарихий шахслар ҳамда воқеаларга бағишланган асарлар кўз ўнгимизда. Амир Темури ҳайкали ва музейи, Алишер Навоий номидаги миллий боғимиз, Улугбек ҳайкали, Бобур боғи ва ал Бухорий, Жалолиддин Мангуберди, «Авесто» мажмуалари, Баҳодудин Нақшбанд, Мотуридун, ат Термизий ва ҳокза ислом дунёси аллодаларига бағишланган меъморий обидлар. Булар замонамизни беэаб, замондошларимиз қалби ва онгини мунаввар этмоқда.

Бу яхши. Муқанна образи керак, Жалолиддин Мангуберди образи керак, Амир Темури образи керак. Лекин мустақиллик билан бирга тўғилган ёки қайта тикланган қадриятлар, ҳодисалар, янги характерларни белгилувчи хусусиятлар, халқ маънавий мулкнинг ажралмас қисми бўлиб кетган бошқа воқеалар борки, улар аллақачон иҳод ахли эътиборини жалб этиши лозим эди. «Наврўз», «Мустақиллик кун» байрамларининг тантаналари, Камчик довоғи қурилиши, шаҳар ва қишлоқларимиз кўринишларидаги ўзгаришлар рассомлар полотноларига мавзу бўла олмайдими?

Нега бизда очерк жанри йўқолиб кетди? Нега жойлардан репортажлар қамайиб қолди? Гарчи гузал водийлар, баланд тоғлар, чўлу саҳролар

асрлардан буён қандай бўлса шундай турса-да, уларнинг бағридаги одамлар ўзгача, у ерларда истикомат қиладиган кишилар руҳи, онги, идеали, тушунчаси ўзгарган. Ана шулар бизнинг замондошларимиз, асарларимиз қаҳрамонлари бўлишга арзимайдими? Уларнинг турмуш тарзи ва онгиде кечаётган жараёнларни бадий тадқиқ этиш бизнинг шарафли бурчимизга айланиши керак.

Давримиз ва замондошларимиз образини яратишни биздан кейин келадиган авлодлар елкасига ташлаш инсофдан эмас. Биз қузатувчи бўлиб, қўл қовуштириб ўтиришга ҳаққимиз йўқ. Улғу даврининг улғувор ишларини баҳараётган ва мустақиллик йўлида ҳалол, пок меҳнат қиладиган замондошларимиз ижодкорлардан бадий-эстетик жавоб олишга ҳақли.

Замондош образини яратиш доимо долзарб муаммо бўлиб келган. Яқин ўтмишнинг бир эслайлик. Шулолар даврида ҳам замондош образини яратиш ижодкорлар олдида гоёвий-бадий вазифа сифатида қўйиларди. У пайтларда ҳар бир ижодкордан мафкурарий доира, социалистик реализм қолиғи чегарасидан чиқмаслик талаб этиларди.

У даврининг характерли белгилари қўйидагилардан иборат эди:

- коммунист тенденциозлиқнинг устуворлиги;
- ҳаётни революцион ағдар-тўнтар қилишининг афзаллигини улуғлаш;
- замондошлар образининг гултожи ҳисобланган коммунист сиймосини яратиш;
- революция филдагининг ўқи сифатида идрок этилган ишчилар синфи гегемонлигини қўлаш;
- миллат ўрнига «совет халқи»ни улуғлаш;

— миллий ўзига ҳосликнинг аста-секин интернационал муштаракликка ўрин бўшатиб беришини кўрсатиш.

Бунинг оқибатида: бадий образлар ифодасида табиийлиқнинг, ҳаёт ҳақиқатининг йўқолиб бориши содир бўлди; образлар дунёсида сунъийлик, китобийлик қарор тоғди; жонли образлар ўрнига ҳиссиётсиз қўғирчоқлар, маънавияти қотиб қолган фанатик қиёфалар тасвирланди; бадий ижодиёт ўз специфик вазифаларидан бегоналаштирилиб, коммунист ташвиқот ва тарғибот қуролига айлантирилди; миллий тарих, аңъана ва қадриятларга эътиборсизлик қўйиб, улар баландпарвоз, сохта гоғларга қўрбон қилинди; бадий ижодиётнинг қон томирлари бўлган миллий ўзига ҳослик, шакл ва мазмун бирлиги, оригиналлик, санъаткор индивидуаллиги ва эркинлигини оғизда тан олиб,

амалда поймол этилди.

Ана шундай бадий-эстетик тажриба ва тарбиядан бирданига қутилиб бўлмаслиги равшан, албатта. Лекин тарихда шундай даврлар бўлар эканки, минг миллик сунъий ёки мажбурий кўникмалар қуёш қиқши биланок йўқ бўлиб кетадиган шудрингга ўхшаб қолар экан. Миллат тирик, мамлакат мавжуд бўлса-да эркин ҳаво, кўнгил навосига орзуаманд паллаларда бунга имконият ва шароит туғилиши билан бадий тафаккур ҳам чарақлаб кетиши табиий ҳол экан.

Мустақиллик бизнинг онгимиз, тушунчимиз ва идеалларимизни ана шундай бирдан қучли ярқираб, янгилиниб, ўзлгимизни намоён этиш имкониятини берди. Шунинг учун мустақиллик даври адабиёти ва санъати оламида жуда катта ўзгаришлар содир бўлиши зарур эди, худди шундай бўлди: янги ҳаёт, янги турмуш, янги дунёқарашга эга халқ ва унинг олиханоб вакиллари образини ифодалаш шароити пайдо бўлди; миллий ҳаёт поэтикаси билан фахрлиниш ҳуқуқига эга бўлди; инсон ва жамият маънавий ҳаётида содир бўлаётган ўзгаришларни тасвирлаш имконияти кенгайди; миллий ўзига хослигимизни бемалол намоён этиш ва бадий ифодалашга киришилди; миллий қадриятларимизнинг шу замонда, шу заминдаги умумбашарий аҳамиятини кўрсатиш бахтига муяссар бўлди; санъатнинг услубий хилма-хиллиги, мавзу ранг-баранглигига эришилди; миллий аъналарнинг тиклаш ва ривожлантириш асосий эстетик вазифа даражасига кўтарилди.

Демак, бу ерда гап конкрет сюжет, воқеа ифодаси устида бораётгани йўқ. Гап уйғонган миллатнинг, янгиланган даврнинг, ўзгарган инсоннинг маънавий оламини, моҳиятини юксак бадий савияга ифодалаш устида бормоқда; гап яланғоч ва сийқа баландларвозлик, широбозлик, бетамиз маддохлик устида бораётгани йўқ; гап миллий ғурур, келажакка ишонч ва мустақилликка эътиқоднинг миллий характер моҳиятини ташкил этаётгани ҳақида бормоқда.

Гап замонамиз шароитида ва замондошларимиз қалби, онги, маънавиятида ўз берган ва бераётган миллий уйғониш, улуғворлик туйғулари ва тушунчаларини, бг кечинмалар, тасавурлар қандай тўлиб-тошганини келажак авлодларга кўз-кўз қиладиган даражада эстетик қадрият сифатида қолдириш, буюқ тарихий солнома — мустақиллик йиллари бадий солномасини яратиш устида бормоқда.

МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА АНЪАНАЛАР

Мустақиллик миллий аъналарни янада тўлароқ ва кенгрок ўрганишни талаб этади. Бозор иқтисодиёти шароитида Ўзбекистон халқини жипслаштириш, рақобатдош маҳсулот ишлаб чиқаришга хизмат қиладиган миллий аъналарнинг ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш назарий ва амалий аҳамиятга эга. Аъналар халқнинг тарихий ривожланиши жараёнида шаклланади ва сайқал топади. Бозор муносабатларининг ривожланиши республикамиз барча ҳоҳлисининг меҳнатсеварлигига, ахирмандчилигига ва бошқа фаолиятларига ижобий таъсир қилади. Демократик жамиятнинг маънавий ҳуқуқий асосларини яратиш жараёнида халқнинг дунёқарашини, урф-одатлари, феъл-атвори ва аъналарини муҳим маънавий омил бўлиб хизмат қилади.

Ватанга муҳаббат, оилага садоқат, ота-онага меҳр-муҳаббат, қарияларга иззат-ҳурмат каби миллий аъналар умуминсоний маънога эга. Ҳолбуки, бундай умуминсоний қадриятларнинг намоён бўлиши ҳар бир халқда турлича шаклда, мазмун жиҳатдан эса яхлит бир йўналишда рўй беради. Бундай хилма-хиллик халқнинг, элнинг тарихий ва миллий, ҳаётий шарт-шароитига боғлиқ.

Маънавий янгилиниш жараёнида кишиларимиз онгида миллий театр, кино, спорт турларига, фольклор, аъна ва урф-одатларга ҳавас уйғотиш маънавий тарбиянинг муҳим вазифасига айланиб бормоқда. Миллий аъналар халқни бирлаштириб, авлодларни маънавий ўзаро боғлаш, ҳамжихатлигини таъминлашнинг ўзига хос воситасидир. Булар орқали ҳар бир миллат ўзига хос хусусият, ҳаёт тарзи, маданияти, фани, адабиёти ва бошқа соҳаларда эришилган натижа ҳамда ютуқларни доимо бойитиб боради. Президентимиз И.А.Каримов Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги муҳбирининг саволларига берган жавобларида: «...халқимизнинг асрий аъналарини, урф-одатлари, тили

ва руҳига асосланган ҳолда миллий мафҳураси умуминсоний қадриятлар билан муштаракликда келажакка ишонч, виждонлилик, мардлик ва чидамлилик, адолат, билимга ва маърифатга интилиш туйғусини одамлар қалби ва онгига етказиш учун хизмат қилмоғи даркор», деб таъкидлаб ўтган.

Аъналарда халқ даҳоси, турмуш тарзи, маданияти, камолот даражаси акс этади. Аъналарни менсимаслик халқ ёки миллатни ҳурмат қилмаслик демакдир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида мамлакатимизда яшаган барча халқларнинг миллий аъна, урф-одатларини ҳурмат қилган ҳолда халқ ва элатларнинг ўзаро алоқадорлиги, тенглик ва ҳамкорлик тўғрисида аниқ фикрлар баён этилган.

Миллий аъналарда миллатнинг бетақдорлиги, миллат ҳаётининг ўзига хослиги, ворисликнинг муҳим миллий жиҳатлари намоён бўлади. Миллий аъналарнинг жамият ҳаётини фаровон қилишдаги аҳамияти ва миллат истиқболига таъсири, айниса, мустақиллик шароитида аққол намоён бўлади.

Миллий мафҳуранинг маънавий асоси Ватанга содиқликни, буюқ ўзгаришлар билан ғурурланиш ва фахрлиниш, миллий аъналар ва урф-одатларни қадрлашнинг ўз ичига олади. Маънавий жонли организм каби доимо ҳаракатда бўлмоғи, маълум маънода англиниш турмоғи, бошқа қадриятлар таъсирида бойиб бормоғи даркор.

Демак, жамият янгиланаётган, унинг барча жабҳалари ислоҳ қилинаётган айна пайтда миллий ғоя, унинг таркибиде маънавият, халқнинг урф-одатлари ва аъналарини миллий мустақиллигини мустаҳкамлашда муҳим омил вазифасини ўтайди.

**М.СОЛИЕВ,
Г.ОРИПОВА,**

Фаргона давлат дорифунуни.

Маънавий кўприк

Мустақиллик йилларида миллатнинг сиёсий, иқтисодий ва маънавий ҳаётида жиддий ўзгаришлар бўлиб берди. Маънавий ҳаётда бу ўзгаришлар биринчи навбатда миллий манфаатларни англаб етиш, халқнинг ҳақиқий тарихи ҳамда аجدодларимиз томонидан кўп асрлар давомида яратилган бебаҳо маънавий ва маданий мероснинг қайта тиклалишига қаратилди.

Табиийки, маънавий-руҳий тиклашни жараёни стихияли бўлиши мумкин эмас. Бизнинг мамлакатимизда ушбу жараёнинг асоси ва ҳаракатлантирувчи кучи давлат мустақиллигининг, Ватан фаровонлигининг идеалларидир. Айнан шу маънода биз халқимизнинг умуминсоний қадриятлар билан уйғунлашган минг йиллик анъана ва урф-одатлари, тили ва руҳига асосланган миллий истиқлол гоёси ҳақида сўз юратамиз. Чунки, у одамларда Ватанга муҳаббат, инсонпарварлик, виждонийлик, поклик, жасорат, сабр-тоқат, адолатчилик, билим ва маърифатга интилишдек ҳислатларни тарбиялашга хизмат қилиши зарур.

Миллий истиқлол гоёси халқнинг маънавий-руҳий, фалсафий, сиёсий, ҳуқуқий мероси, тарихий хотираси кўпасриқ интеллектуал анъаналари ва жаҳон цивилизацияси таърибасига таянган миллий ва умуминсоний қадриятларга асосланган, тараққий этган демократик, ҳуқуқий давлатни барпо этишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган бирлаштирувчи кучдир. Бошқа сўз билан айтганда, миллий гоё улкан ўтмишни буюк келажак билан боғлаб турувчи маънавий кўприқдир. Миллий гоё халқнинг асл мақсадлари, интилишлари, орзунимдларининг ифодаси, умуммиллий вазифаларни амалга ошириш йўлида ҳамиятнинг барча аъзоларини бирлаштираётган маънавий омил бўлиб хизмат қилади. Ҳар қандай ижтимоий воқеялик каби миллий истиқлол гоёси ҳам маънавий асослари, тарихий-фалсафий илдизларига эга.

Ўртимизнинг бой ва қадимий та-

рихи, халқимизнинг маданий мероси миллий гоёни шакллантираётган туғанмас манбадир. Президентимиз И.А.Каримов «Ўз тарихини билган ва унда маънавий кучни оладиган халқ енгилмас халқдир» деб таъкидлаган эдилар. Демак, биз ҳақиқий тарихни тиклашимиз ва бу тарих билан халқни, миллатни қуроллантиришимиз зарур. Маънавий тарбия, миллий тафаккурнинг уйғониши Ватан тарихидан бошланади. Ҳақиқий тарих миллатнинг тарбиячисига айланмоқда.

Ўзбек халқининг этник шаклланиши ва давлатчилик тарихи соҳасидаги жиддий илмий изланишларнинг бошланиши, буюк аждодларимиз Амир Темур, Улуғбек, Имом ал Бухорий, ат Термизий, Аҳмад ал Фароний, Жалолиддин Мангуберди ва бошқалар юбилейларининг кенг нишонланиши, бебаҳо маданий мероснинг ўрганилиши, «Алпомиш» достонининг 1000 йиллиги, Бухоро ва Хиванинг 2500 йиллигига бағишланган тантаналар ҳамда Термизининг 2500 йиллиги, «ЮНЕСКО» хомийлигида «Авесто»нинг 2700 йиллигини ўтказиш юқорида айтилган вазифаларни амалга ошириш учун қўйилган муҳим қадамлар бўлди.

«Авесто»да илгари сурилган табиати улуғлаш гоёси, ватанпарварлик, яратувчанлик, эзгулик гоёлари, миллий истиқлол гоёси учун ҳам муҳим тарихий-фалсафий манба, маънавий асос бўлиб хизмат қилади.

Мустақиллик шарофати билан асрлар давомида халқимизнинг афсона ва достонларда улуғлаб келинган, руҳи қон-қонимизга чуқур сингди кетган миллий қаҳрамонларимизнинг сиймо ва улуғ ишлари тикланмоқда. Мисол учун «Алпомиш», «Гўрғули» достонлари бугунги кунда бирлик миллий ғурур ва ўзимизни буюк халқ сифатида англаш рамзи бўлиб хизмат қилмоқда.

Ислолдаги маданий йўналишнинг тарафдорлари бўлган ва маърифат, билим, мурося, сабр-тоқат ҳамда

умумбирдамлик гоёларини илгари сурган Шарқ алломалари таълимотлари ҳам миллий гоёнинг йирик манбаидир. Президент И.А.Каримов айтганидек, «Янги жамият барпо этишдек муҳим ишга биз Шарқнинг қудратли маънавий салоҳиятидан, бирдамлик, тинчлик ва сабр-тоқатга даъват этаётган ислом фалсафасидан фойдаланишимиз керак...» Биз кураётган давлат юксак маънавиятга, маърифатга, билимга, адолатга интилувчан халқимизнинг менталитетига асосланиши зарур. Бу ҳислатлар кўпжиҳатдан Шарқ фалсафаси, маърифий ислом фалсафаси таъсирида шаклланган бўлиб, уларнинг ривожланишига ўзбек халқи бебаҳо ҳисса қўшганлиги жаҳонга маълум.

Ўз вақтида давлатимизнинг қудрати, шухрати ва буюклигига пойдевор бўлган Амир Темурнинг мероси бугунги кунда ҳам улкан маънавий тарбиявий маънога эга. Амир Темурнинг қонун устуворлиги, адолатни таъминлаш, халқ фаровонлиги ҳақида ғамхўрлик қилиши, тарихий тажрибаси, бунёдкорлик фаолияти ҳозиргача намуна бўлиб келмоқда.

Миллий истиқлол мафқурасини шакллантиришда умуминсоний қадриятларнинг, халқимиз фалсафий, диний ва дунёвий қарашлари, озодлик ва баркамол авлод ҳақидаги орзулари муҳим аҳамият касб этади. Миллий гоёнинг манбалари буюк алломаларнинг эрксевар гоёлари, жаҳонга машҳур кашфиётлари, адолатли жамият ҳақидаги орзулари, инсон камолоти тўғрисидаги фикрлари, маърифатпарварлик ҳамда демократик жамият ҳақидаги гоёлари ҳамда фаолиятини ҳам ўз ичига олади.

Миллий гоёнинг чуқур маънавий илдизларига назар солар эканмиз, у инсон цивилизациясининг бутун жаҳон фалсафий таърибасига таяниши ҳамда замонавий умуминсоний қадрият ва ютуқларни ўзида қамраб олганини англаймиз.

Юлдуз ЭРГАШЕВА,
тарих фанлари доктори.

Ўзбекистоннинг янги тарихи — Ижтимоий ислохотлар кўзгуси

Тарих хотираси инсоният ҳаётига вориийлик келажакни қай йўсинда қуришни белгилаб беради. Утмиш буюк халқ тарихини ўрганиш, аждодлари меросини ўзлаштириш орқали ўзининг буюк келажакни яратди. Шу жиҳатдан қараганда тарих инсонни истиқболга даъват этади, улкан яратувчиликка рағбатлантиради.

Тарихнинг ана шундай маънавий, маърифий, тарбиявий ва мафкуравий аҳамиятини ҳисобга олиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 18 сентябрда эълон қилинган Фармойишига кўра, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиш академияси қошида «Ўзбекистоннинг янги тарихи» Маркази ташкил этилган эди. Орадан кўп ўтмай ушбу Фармойишга мувофиқ 1996 йилнинг 16 декабрида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистоннинг янги тарихини тайёрлаш ва нашр этиш тўғрисида»ги қарори ҳам эълон қилинди.

Бу муҳим тарихий ҳужжатларнинг эълон қилиниши халқимиз ижтимоий ҳаётида содир бўлаётган буюк ўзгаришлар, унинг жаҳоншумул тарихий аҳамияти ва тарихни сохталаштиришдан озод бўлган, мутеълик руҳиятидан pokланган, миллий тикланиш ва тараққиёт гоғларига ҳизмат қиладиган асарлар яратишга имкон берди. Бой маданий меросимиз, тарихий аъёнларимизни ўзида ифодалаган, умуминсоний қадриятларга, Ватанга муҳаббат руҳи сингдирилган ҳақиқий ва ҳаққоний тарихимизни тиклашни Марказ олдиға асосий вазифа қилиб қўйди.

Шундан сўн Марказда Ўзбекистоннинг янги тарихини тайёрлаш бўйича самарали ишлар амалга оширилди. «Ўзбекистоннинг янги тарихи» уч жилдлик китобларини тайёрлаш учун муаллифлар гуруҳлари ва Марказ ходимлари фаол иш олиб боришди. Бу фундаментал асарни тайёрлашда Х.Зиёев,

Б.Аҳмедов, А.Азизхўжаев, Н.Жўраев, Р.Шамсутдинов, Х.Содиқов, С.Жалилов асарларидан, аввал махфий бўлиб келган нодир архив маълумотларидан унумли фойдаланилди.

Уч йил давомида «Туркистон чор Россияси мустамлакачилиги даврида» (1865-1917 йиллар) номли биринчи китоб, «Ўзбекистон Шўро мустамлакачилиги даврида» (1917-1991 йиллар) номли иккинчи китоб ва «Мустақил Ўзбекистон тарихи» (1991-2000 йиллар) номли учинчи китоб қўлёзмалари тайёрланиб, кенг илмий жамоатчилик қўригидан ўтказилди.

Билдирилган фикр-мулоҳазалар инобатта олинган ҳолда учинчи китоб қўлёзмаси қайта ишланиб, Марказнинг ижтимоий-илмий кенгашида атрофлича муҳокама этилгандан сўн нашрга тавсия этилди.

Учинчи китоб асосан мамлакатимизнинг мустақиллик даври тарихини, яъни 1991-2000 йилларни ўз ичига қамраб олган. Китобда Ўзбекистоннинг миллий истиқлол йилларида эришган ютуқлари ҳамда бу тарихий даврнинг ўзига хос мураккаб жараёнлари, шунингдек ўтган 9 йиллик даврда мамлакатимиз ҳаётида содир бўлган буюк ўзгаришлар, янгиланишлар, уларнинг тарихий аҳамияти бутун қўлаи ва миқёси ҳам илмий, ҳам сиёсий жиҳатдан ўрганилган ва тадқиқ этилган.

Китобда илк марта мустақиллик даври тарихи эволюцияси бевосита давлат сиёсати эволюцияси билан уйғун ҳолда ўрганилади ва тадқиқ этилади. Ана шундай ўтиш давридек мураккаб бир пайтда бош ислохотчилик вазифасини зиммасига олган давлат сиёсати, унинг моҳияти, жамиятни бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтказиш каби туб ислохот жараёнида унинг ўрни ва роли очилади.

Китоб муаллифлари таникли сиёсатшунос олимлар Нарзулла Жўраев ва Турсунбой Файзуллаевлар «Мустақиллик ўзи нима?», «У нималарга асосланади ва унинг мазмун-моҳия-

ти нималардан иборат?» деган саволларга жавоб берадилар.

Китоб саккиз боб, 39 мавзудан таркиб топган. «Мустақил Ўзбекистон давлатининг ташкил топиши» бобида мустабид советлар тузуми халқнинг сабр-қосасини тўлдиргани, мутеъликдан қутилиш йўллариини излашга, мамлакат эса бухрон ҳолатига тушиб қолгани тадқиқ этилади. Инсон қалбидаги истиқболга ишонч, эътиқод туйғуси маъв этилади. 80-йиллар охиридаги келиб одамларни мислсиз қирғинлар натижасида бир умр тахлика ва қўрқува солиб келган Марказ ҳам ичдан зил кетаётганди. Китобда худди ана шу тоталитар тузумнинг инқирога юз тутиш жараёнилари ва уларнинг сабаблари ишончли далиллар билан баён этилади. Республикалар суверенитети ва инсон ҳуқуқларини поймол қилган тоталитар тузумнинг истиқболи йўқ экани жаҳон арфдор оммасига ошқор бўлиб қолгани, бу тузумни қандай бўлмасин сақлаб қолишга Марказ кўп уринганлиги ҳам китобда кенг баён этилади.

Республика Олий Кенгаши ўзининг XII қаҳирқ навбатдан ташқари 1991 йил 31 августда очилган сессиясида Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустиқчилиги тўғрисидаги Қонуни қабул қилди (1991 йил 30 сентябрь). Олий Кенгаш 1991 йил 18 ноябрда «Ўзбекистон Республикасининг Давлат байроғи тўғрисида», 1992 йил 2 июлда «Ўзбекистон Республикасининг Давлат герби тўғрисида», 1992 йил 10 декабрда «Ўзбекистон Республикаси Давлат мадҳияси тўғрисида»ги қонуларни қабул қилди.

1991 йили 29 декабрда ўзбек халқи бир овоздан Ўзбекистон Президентини сайлади. Ўз навбатида Президент Ислам Каримов Ўзбекистоннинг истиқболини таъминлаш режаларини туза бошлади; Ўзбекистоннинг мустиқ тараққиёт йўлига асос қилиб олинган беш асосий қоидалар кашф этиди; ана бир қатор назарий ва амалий қоидаларни белгилаб берди. Ва, энг муҳими, мустиқликнинг дастлабки пайтларидан қарақийтнинг «Ўзбек модели» дунёга келиш жараёнилари ҳам ушбу бобда ўз ифодасини топган.

Иккинчи боб «Янги жамиятга ўтиш даврида сиёсий ислохотлар» (76-131 бетлар) деб номланган. Бунда Олий Маҳлисининг шаклланиши, миллий давлат тизимининг таркиб топиши, аиникса, маҳаллий давлат ҳокимияти тармоқларининг янгича тизими вуҷудга келганлиги ва кадрлар тайёрлашдаги янгича тадбирлар ҳам кенг баён этилади.

Президент Ислам Каримов ўзининг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлоли ва

тараққиёт йўли» асарида айтганидек: «Конун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти ваколатларини ажратиш асосида миллий давлатчиликни барпо этиш, жамиятнинг сиёсий тизимини, давлат идораларининг тузиллишини тубдан яхшилаш, республика ҳокимияти ҳамда миллий ҳокимиятнинг ваколатлари ва вазифаларини аниқ белгилаб қўйиш адолатли ва инсонпарвар қонунчиликни вужудга келтириши мумкин» (16-бет).

Республика Парламенти Олий Мажлис илк бор кўппартиявийлик асосида сайланди. Олий Мажлис ҳузурида Инсон ҳуқуқлари бўйича вакил таъсис этилди.

Учинчи боб «Мустақил Ўзбекистон Республикаси таркибида суверен Қорақалпоғистон Республикаси» деб номланди. Ўзбекистон Республикасининг мустақиллика эришуви тўғрисида Қорақалпоғистон Республикаси ҳам ўз суверен ҳуқуқини қўлга киритди.

Мазлумки, 1924 йили Амударё вилояти ва Хива хонлигига қарашли бўлган Ҳужайли, Қўнғирот туманлари ҳудудида Қорақалпоғистон мухтор вилояти Қозоғистон АССР таркибида таъсис этилган эди. 1932 йили Россия таркибида Қорақалпоғистон Мухтор Республикасига айлантилди. 1936 йилда эса у Ўзбекистон ССР таркибига киритилди.

Ушбу бобда мустақиллик йиллари Қорақалпоғистон Республикаси эришган иқтисодий, ижтимоий, маданий соҳалардаги ютуқлар таҳлил этилган. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг қорақалпоқ халқига нисбатан қўрсатган ғамхўрлиги беқисс эъланлиги таъкидланади. 1994 йил 14 январда Нукусда Марказий Осиёнинг бешта давлат Президентлари учрашувида, 1995 йил сентябрда Нукусда ўтказилган халқаро конференцияда Нукус Декларацияси қабул қилиниб, унда бутун дунё жамоатчилиги эътибори Орол муаммосига қаратилди. 1997 йил март ойида Алматиде Марказий Осиё республикалари Кенгаши йиғилишида ҳам мазкур масаланинг қўрилиши фикримизнинг далилидир.

Китобнинг «Ўзбекистонда ҳуқуқий демократик давлат қурилиши. Фуқаролик жамиятининг шакллантирилиши» бобида Ўзбекистон Республикасида ўзига хос янги демократик қадриятлар илдири отгани, ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятига монанд тузилмалар шаклланиши таъкид этилади. Ўзбек халқининг давлатчилиги тарихи тажрибаси, айниқса, соҳибқирон Амир Темурнинг «Рости русти», яъни «ҳақ бўлсанг озодсан» сўзида ҳуқуқий де-

мократик давлатнинг, инсон ҳуқуқлари учун курашининг илгор тажрибалари муҳассамдир. Муаллифлар шу ўринда республикада фаолият қўрсатётган партияларнинг халқимиз ҳаётида тутган ўрни, Олий Мажлиснинг демократик тамойилларини ўрнатиш бўйича тадбирлари ҳусусида фикр юритадилар.

Олий Мажлис инсон ҳуқуқлари бўйича қатор қонунлар қабул қилди. «Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий Марказини тузиш тўғрисида» (1996 й, октябрь), «Инсон ҳуқуқлари бўйича Вакил (омбудсман) тўғрисида» (1997 йл, апрель), «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида» ги қонунлар, «Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юқсалтириш миллий Дастури» (1997 йл, август) шулар жумласидандир. Ўзбекистоннинг Халқаро ҳуқуқий таъкилотлар билан ҳамкорлиги бўйича қатор тадбирлар диққатга сазовордир.

«Сиёсий, ижтимоий барқарорликнинг таъминланиши» деб номланган бобда мустақиллик шароитида фуқаролар манфаатлари йўлида республикамиз Президенти Ислом Каримов олиб бораётган инсонпарварлик сиёсати талқин этилади. У киши эътироф этганларидек, «Биз аҳолининг ижтимоий жиҳатдан ночор табақалари — пенсионерлар, ногиронлар, кўп болали ва кам даромадли оилалар, ишсизлар, ўқувчи ёшлар, шунингдек қайд этилган миқдорда даромад олувчи кишиларнинг химоя қилиш давлатнинг муқаддас бурчидир», деган қоидага асосланиб иш қўрилди.

Ўқитувчиларнинг давлат ва таъкилотлар томонидан берилган ўйлари бепул ҳусусийлаштирилиши фикримиз далилидир. Аҳолининг ақсари турли имтиёз ва кафолатларга эга бўлди; соғлиқни сақлаш, оналар ва болалар саломатлигини кафолатлаш бўйича қатор тадбирлар амалга оширилди. Мамлакатимизда миллий масала адолатли тарзда ҳал этилди. Миллий ҳавфсизлигимиз шахсан Президентимизнинг саз-ҳаракатлари тўғрисида мустақамланиб бормоқда.

Китобнинг «Иқтисодий ислохотларнинг ўзига хос тамойиллари» бобиде муаммолар Президент Ислом Каримов ташаббуси билан ўтказилган ислохотлар ҳақида фикр юритилди. Зеро, мустақиллигимизнинг дастлабки йилларида уни сақлаб қолиш, химоя қилиш иқтисодини йўлга қўйишга бoғлиқ эди.

«Бозор муносабатларига ўтиш ҳаётий етуклик ва сабр-матонатни синновдан ўтказувчи ўзига хос имтиҳондир», дейди Президент Ислом Каримов (339-бет). Шунинг учун

иқтисодий ислохотлар — бозор муносабатларига ўтиш истиқлол учун ҳам, ўзбек халқи учун ҳам синов даври бўлди, десак муболага бўлмайд.

Китобнинг еттинчи боби «Ўзбекистонда маънавий-руҳий покланиш ва миллий қадриятларнинг тикланиши» деб номланди (336-495-бетлар). Ушбу бобда мамлакатда ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлаш омиллари, маданий меросни ўрганиш, тарихий шахслар хурматини жойига қўйиш ҳамда миллий урф-одатлар ва аъёналарни тиклаш асосида миллий ўзлиқни англаш ва шу орқали миллий истиқлол мафкурасини шакллантириш тамойиллари ҳам чуқур таъкид этилади.

Бу бобни китобнинг асосий қон томири, десак янглишмаймиз. Зеро, мустақиллақчилик ва советлар истибдоди замониде топталган қадриятларимиз, маданий меросимиз мустақиллик йилларида қадр топди. Мирзо Улуғбек таваллудининг 600 йиллиги, Оғаҳий таваллудининг 190 йиллиги, Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллиги, Аҳмад Фарғоний таваллудининг 1200 йиллиги, Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги, Жалолиддин Мангубердин таваллудининг 800 йиллиги, Абу Исо Термизийнинг 1200 йиллиги, Маҳмуд Замахшарийнинг 920 йиллиги, Нажмиддин Кубронинг 850 йиллиги, Баҳоуддин Нақшбанднинг 675 йиллиги, Хожа Аҳрори Валийнинг 600 йиллиги, Имом Бухорий таваллудининг ҳижрий-қамарий тақвим бўйича 1225 йиллиги, Абу Мансур Мотуридий таваллудининг 1130 йиллиги, Бурхониддин Марғинонийнинг 910 йиллиги тантаналари фикримизнинг далилидир.

Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт йўли тарихий ҳодиса. Утган 10 йиллик истиқлол даври онгимизда, тафаккуримизда туб бурилишлар ясагани каби бутун жамиятимиз ҳаётини ҳам ўзгартириб юборди. Одамлар турмуш тарзи, воқеликка муносабати янги мазмун касб этди. Истиклолнинг сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий ва маънавий қадрияти аслида ана шу тарихий жараён ва янгилаш ҳодисаси билан баҳоланади.

Ана шундай тарихий янгилашлар, тарихий жараёнлар ва тарихий ҳодисалар давом этаётган бир пайтда уни илмий-назарий жиҳатдан ўрганиш, таъкид этиш бугунги кун эҳтиёжидир. Ушбу «Мустақил Ўзбекистон тарихи» китоби ана шу ҳам ҳаётин, ҳам тарихий эҳтиёж сифатида дунёга келди.

**Наим НОРКУЛОВ,
Холмурод ХИДИРОВ,**

Ўзбекистоннинг янги тарихи
Маркази етакчи мутахассислари.

Демократия ва тараққиёт

Демократик институтлар тартиботларини йўлга қўйиш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантириш узоқ муддатли жараён ҳисобланади. Демократия ғояларини шунчаки баён қилиш, юқоридан туриб белгиланган кўрсатма асосида жорий этиш билан одамлар онгида ўзгариш қилиб бўлмайди. Шунинг учун ҳам Президентимиз Ислам Каримов «Демократия жамиятнинг қадриятига, ҳар бир инсоннинг бойлигига айланмоғи керак. Бу эса бир зумда бўладиган иш эмас. Халқнинг маданиятидан жой ололмаган демократия турмуш тарзининг таркибий қисми ҳам бўла олмайд. Бу тайёргарлик кўриш ва демократия тамойилларини ўзлаштиришдан иборат анча узоқ муддатли жараёндир», — деб уқитган эди.

Бу йўлни имкон қадар қисқа муддатда босиб ўтиш, демократияни жамиятнинг устувор қадриятига, унинг барқарор тараққиётини таъминловчи омилга айлантириш бир томондан, ҳақон халқлари демократик аъёналарини пухта ўрганиш ва ўзлаштиришни, иккинчи томондан, аждодларимизнинг адолатли жамият барпо этиш боридаги қарашларини бугунги кунга мослаштириб, миллий қадриятларимиз заминида жорий этишни тақозо қилади.

Шўролар даврида Маркснинг «осиёча ишлаб чиқариш услуби» деб аталган қараш ҳукмрон эди. Унинг моҳияти Шарқда ҳокимиятни бошқариш азалдан деспотизмга, яъни зўравонликка асосланади, деган фикрда ўз ифодасини топган. Бу каби қарашлар осиёча турмуш тарзи учун демократия мутлақо ёт бир нарса, деган фикрга асосланган эди. Бугунги кунда Шарқнинг ҳам ўзига хос давлатчилик аъёналари, бошқарув тизими, идора усуллари, ҳокимият тармоқлари бўлгани, бу борада у Ғарбдан сира кам эмаслиги барчага аён бўлиб қолди.

Қадимий давлатчилик, сиёсий ҳаракатлар, донишмандлар, оқсоқоллар кенгаши, жамоатчилик фикри, оммавий ахборот алмашув — буларнинг барчаси Шарқда ўз хусусиятларига эга. Тарихан Шарқ мамлакатларида сиёсий қарорлар қабул қилиш ва уларни жорий этиш масъул кишилар орқали, халқнинг иштирокида, яъни турли йиғинлар орқали бўлган. Шарқ мамлакатларида аксарият раҳбарлар «Мендан яхши ном қолсин» деган масъулият билан сийбат юртган.

Шарқда сиёсий жараён иштирокчилари, айниқса, сиёсий етакчиларнинг

ўзига хос мақоми бор. Сиёсий раҳбар нафақат ўзига тегишли алоҳида имтиёзларга, балки алоҳида масъулиятга ҳам эга. Шарқ халқлари ҳаётида адолат бoш мезонга айланганки, одил ва доно шoҳ, ҳукмдор ғoяси «Авестo», «Алпомиш»дан ҳадисларгача тараннум этиб келинган, улуғланган. Шунинг учун ҳам соҳибқирон Амир Тему́р фаолиятида «Куч — адолатда» деган қоида устувор бўлган.

Шарқ, хусусан, Туркистон халқлари ҳаётида жамоатчилик фикри азалдан юқори мақом ва эътиборга эга бўлиб келган. Кўпгина аъёнаний ижтимоий институтлар, ўзини-ўзи идора қилиш ташкилотлари, асосан, жамоатчилик фикрига таянган. Ижтимоий салмоқли фикрларни жамоатчилик муҳокамасига олиб чиқиш ҳам аъёнаний йиғилиш жойларида — маҳалла гузарларида, чойхоналарда, қарвонсаройларда, тўймаърақаларда, тантаналарда, ҳашарларда амалга оширилган. Раҳбарлар ўз фаолиятининг жамоа фикри томонидан қўллаб-қувватланишига эришишга уринган, қарорлар қабул қилишдан олдин унинг жамоатчилик ҳукмига ҳавола этилишига эътибор берган.

Демак, демократия узоқ тарихий жараёнда вуҷудга келган бўлиб, турлича кўринишда намoён бўлади. Шу билан бирга демократия инсон табиатини ҳам ҳисобга олади. Инсон бошқалар манфаатига зид ҳаракат қилиши мумкин, аммо шу билан бирга, у ўзгалар билан ҳамкорликка ҳам мойилдир. Бундан одамлар, бир томондан, шахсий эркинликка интиладилар ва, иккинчи томондан, ижтимоий тенгликка мойил бўладилар. Бу ўзаро қарама-қарши интилишларни, яъни эркинлик ва тенглик зиддиятини демократияга мувозанатга келтира олади.

Демократиялаштириш жараёни четдан киритиладиган кўрсатма эмас, балки жамиятнинг ўз эҳтиёжлари асосидаги ривожини англашди.

Демократик жараён ҳақида гапирганда, жамият демократиялашувининг шароитлари масаласи қўндалан бўлади. Бунда энг муҳим шарт-шароитлардан бири жамиятда адолат қоидаларини қарор топтиришидир.

Ҳозирги замон ижтимоий фанларида адолатли жамиятда барқарор тараққиётнинг қуйидаги омиллари ажратиб кўрсатилади: а) жамиятда ноқонуний зўрлик ва куч ишлатиш таҳдидининг бўлмаслиги; б) ҳукуматнинг ўзгарувчан шароитларга самарали тарзда мослашувчанлиги; в) конституцион тартибининг барқарор мав-

жудлиги; г) легитим (эътироф этилган) ҳокимиятнинг барқарор мавжудлиги; д) сиёсий тизимда таркибий ўзгаришларни боқариш имкониятининг мавжудлиги; и) сиёсий кучларнинг мувоzanати ва ҳ.к.

Ўзбекистонда мустақилликнинг биринчи қўниданок барқарор тараққиёт йўлининг танлаб олинганлиги шу маънода тасодифий эмас. Зеро, айнан шу йўл нафақат демократик тартиботни, балки ижтимоий адолат қоидаларини жамият ҳаётида қарор топтиришининг ҳам ишончли йўлидир. Демак, барқарорлик, демократия ва ижтимоий адолат ўзаро боғланиб, жиҳдий омилга айланди. Бошқача айтганда, ўтиш даврида ва ижтимоий адолатни таъминлаш фуқаролик тартибини, бошқарувнинг қонунийлигини ифодаловчи ижтимоий-сиёсий барқарорлик шароитларидагина амалга оширилиши мумкин.

Ҳозирги кунда эркинлаштириш жараёнлари жамият ҳаёти демократиялашувининг устувор йўналиши ҳисобланади. Ҳаётни эркинлаштириш сиёсий воқеликни уйғунлаштириб, турли шахслар, ижтимоий гуруҳларнинг эҳтиёжларини мутаносиблаштиради, уларни мавжуд имкониятлар асосида бир-бири билан яқинлаштиради ва шу маънода демократик қадриятларнинг нуфузини оширади. Фуқаролар онгини маҳаллийчилик, уруғ-аймоқчилик, таъмагарлик каби ижтимоий иллатлар асоратидан қоклаш кучли давлатдан кучли жамият сари бориш концепциясига асосланади ва ундан келиб чиқиб, сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий ҳаётнинг барча соҳаларини эркинлаштиришда манфаатлар уйғунлигини таъминловчи омил бўлиб хизмат қилади.

Эркинлаштириш жараёнида инсон ҳақ-ҳуқуқини таъминлаш, гуманизм ва умуминсоний қадриятларга риоя этиб яшаш жамиятнинг ҳаётининг асосий мезонига айланиб бормоқда. Жамиятда лоқайдлик, бепарволик, боқимандалик, порахўрлик каби иллатларнинг пайини қирқиб, одамлар қалбида юксак ишонч ва эътиқодни қарор топтириш, ахлоқан пок, маънавий бой, ижтимоий фолл, жисмонан соғлом авлоднинг тарбиялаш, ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, одамийлик каби олижаноб фазилатларни шакллантириш, нафақат миллий ғоя таъсирчанлигини, балки жамиятни эркинлаштириш бoрасидаги интилишларимиз самарадорлигини ҳам оширади.

Фатхулла ЭРҒАШЕВ.

Миллий руҳият садоси

Бугунги кўшиқларимизда миллий ғоя ва миллий руҳ инъикоси ҳақида мушоҳада қилар эканмиз, аввало сўз ва оҳанг — кўшиқ мазмун жиҳатидан ўзаро мослиги, шаклан уйғунлиги муаммосига диққатни қаратмоғимиз лозим. Ўзбек оммавий кўшиқчилигида бу борада одатда кўпчилик тингловчиларга мўлжалланган мусиқа жанрлари тушунилади. Жумладан, кунга лапар, ялла, терма, айрим чолғу бўйлар, маълум мавнода тарона ва ашулани киритиш мумкин. Мазкур йўналиш бугун эстрада санъати деб ҳам юритилади.

Замонавий кўшиқларнинг оммавийлик ва миллийлик даражасини белгилловчи қатор мезонлар мавжуд. Булардан биринчиси кўшиқдаги мусиқа ва матн муштараклиги, ўзаро уйғунлашиш даражасидир. Кўшиқнинг шеъри ва оҳанги мазмунан бой, содда, айна пайтда, ижтимоий жиҳатдан долзарб бўлиши керак.

Оммавий кўшиқчилиқнинг яна бир ёрқин намунаси сифатида Юлдуз Усмонова ижро этган «Хеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон» кўшигини келтириш мумкин. Бу асарнинг мазмунида ёшларга ва умуман ватандошларга бўлган қаҳриқ руҳи сезилиб туради. Кўшиқда Ватан мустақиллиги нақадар буюк қадрият, уни эъзозлаш, химоя қилиш ёшлар учун шарафли бурч ва муқаддас эканлиги тингловчилар қалбига сингиб кетадиган тарзда ифодаланган.

Замонавий ўзбек кўшиқчилигида бугунги кунда чўқур миллий руҳ билан суғорилган кўшиқлар яратилмоқда. Улар асосан Наврўз, баҳор, диёримиз табияти ва бошқа миллий менталитетимизни, ўзлгимизни белгилловчи мавзуларга бағишланган. Жумладан, Ю.Усмонова айтган машҳур «Халқим», «Фаёда» гуруҳининг «Наврўз» каби кўшиқларида бугунги ўзбек ёшларининг ҳистуйғулари, ижтимоий дунёқарашлари, қизиқишлари юксак бадий савияда ифодаланган. Насиба Абдуллаеванинг «Қалдирғоч» кўшиги ушбу йўналишдаги асарлар орасида алоҳида ўрин тутади. Унда азалдан эзгулик, бахт-саодат рамзи ҳисобланган қалдирғочга мурожаат орқали энг нозик туйғулар баён этил-

ган.

Умуман, кўпгина кўшиқларда миллийлик, миллий руҳ турли кўринишларда намоён бўлади. Тахлилда асарнинг ритм, оҳанг, шакл жанрини аниқлашимиз мумкин, лекин буларнинг барчаси миллийлиқни тўлиқ кўрсата олмайди. Зеро, миллий руҳиятимизни акс эттирадиган омил асарнинг сўзи ҳисобланади.

Маълумки ўзбек халқ ижодиёти бой тарихга эга. Кўпгина санъаткорларимиз халқ ижодиётининг касб ва озғай жанрларига бевосита таянибгина қолмасдан балки шу услубда ижод қилишга интиладилар. Равшан Номозов, Бахтиёр Султонов, Сайёра Қозиева каби хонандалар, «Ялла», «Сарбон», «Нола» каби гуруҳларни бундай услубда ижод қилаётганларини айтса бўлади. Албатта улар халқ куйларини тўлиқ кўчирмайдилар, балки қандайдир куй жумласини ёки оҳангини олиб қайта ишлашади. Айрим ҳолларда халқ куйи умуман олинмасдан, унинг фақат усулигина сақланиб қолиши мумкин. Лекин барибир, соф миллий оммавий кўшиқлар ҳозирги кунда жуда кам.

Кўшиқчилик санъатида ижодкорларнинг кўпчилиги умумжаҳон мусиқа қадриятлари ва ифода воситаларига таянадилар. Хусусан, замонавий оммавий кўшиқлар асосан электрон чолғу асбобларида ижро этилади. Чунки электрон чолғулар кўшиқ устиди ишлашда, қайта ишлаш, оранжировка масалаларида ижрочига анча енгиллик туғдиради. Лекин, ўзбек кўшиқларини миллий чолғу асбобларисиз тасаввур этиб бўлмайди. Шунинг учун ҳам бугунги кўшиқчилигимизда электрон ва миллий чолғу асбоблари бирлашувда ижро этилган кўшиқлар жуда кўп. Агар бу бир-

лашув профессионал даражада амалга оширилса жозибадор оҳангли асар вужудга келиши ҳеч гап эмас. Ўзбек оммавий кўшиқчилигида ХХ аср охирига келиб, кўпвоязлик аъёналари — гармония, полифония услублари кенг қўлланила бошланди. Чунки санъаткор бу услублар орқали кўшиқни янада бойитиш имкониятига эга. Лекин, кўпвоязлик аъёналарига профессионал нуктадан назардан ёндашиш зарур. Акс ҳолда кўшиқнинг оҳанги умуман бузулиши мумкин. Бу услубда бугунги кунда «Сидериз», «Сетора», «Байрам», «Анор» каби гуруҳлар фаол ижод қилиб келмоқдалар. Масалан, «Сидериз» гуруҳи ижро этган «Олмача анорингга балли» кўшиги халқ озғай ижодиётининг намуналаридан ҳисобланади. Гуруҳ қизлари бу кўшиқни тўрт овозга тақсимлаб айтишган ва шу унсур орқали кўшиқни бойитиб, ўзига хос тароват бағишланган.

Ёш хонанда ва гуруҳларнинг асосий қисми умумжаҳон қадриятларига айланган оммавий мусиқа жанрлари ва ифода воситаларидан джаз, поп, рок, огир рок, рп, техно — реп каби услубларидан кенг фойдаланмоқдалар. «Болалар», «Аср», «Бўстон», «Сетора», «Сидериз», «Ўҳжа» ва бошқа гуруҳлар, Севара Назархонова, Зиёда, Бону, Равшан Собиров каби хонандалар ушбу услубда ижод қилиб келишпти.

Ўзбек оммавий кўшиқчилигини тарғиб этишда энг муҳим муаммолардан яна биттаси клип масаласидир. Телевидение орқали намойиш этилаётган кўпгина клипларда ишқ-мухаббат, сеvgи мавзуси устун туради. Ватан, табиат, бирон-бир байрам ҳақида ёки ота-онани ардоқлаш мавзудаги клиплар жуда кам. Албатта, клипнинг мукамал, сифатли бўлиши режиссёрнинг қобилиятига, фантазиясига, энг муҳими миллий руҳни ҳис этишига боғлиқ. Афсуски, бугунги клипларда айнан мана шу миллий руҳни бера олиш фазилати этишмайди. Баъзи клипларни кўриб, «наҳотки шулар ўзбекча кўшиқларга ишланган бўлса», деб хайрон қолсан, киши.

Халқ ижодиётига яқиндан таяниш ва фольклор билан узвий боғланиш халқчилик ва оммавийлиқни таъминлайди. Халқчилик ва оммавийлик эса мусиқа санъатида, ўз навбатида, миллий руҳиятни белгилловчи асосий омил ҳисобланади.

Сайёра
МАВЛОНОВА.

Тинчлик — маданият таълиби

Иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг тўртинчи сессиясида қабул қилинган «Ўзбекистон халқига мувожаъат»и ўзига хос муҳим тарихий аҳамиятга молик ҳужжатдир. Унда XX асрга баҳо бериш билан бирга янги XXI аср вазифалари белгилаб берилгандир.

Ўтган юз йиллик инсон ақл-заковати ва салоҳиятининг илму фан, техника ва маданиятнинг буюк тараққиёти баробарида аянчли воқеалар даври ҳам бўлди. Бир эмас, икки жаҳон уруши, фашизм, ядро ҳавфи, дунёни сунъий равишда бир-бирига қарама-қарши лагерга бўлиш ва шу аснода «совуқ уруш» сиёсатини юзага келтириш, тоталитар тузум шароитида эса оммавий сиёсий қатагонлар, диний экстремизм ва халқаро терроризм сингари муҳдих ҳодисалар аини XX асрда пайдо бўлди. Бу асрнинг энг муҳим интиҳоси — «совуқ уруш» даври барҳам топди.

Ўзбекистон деб аталмиш Ватанимиз сингари қатор мустақил давлатларнинг пайдо бўлиши шарофати билан бутун дунё кйефаси ўзгарди.

Инсоният жуда катта ҳаяжон билан янги асрга қадам қўйди. Лекин, шуниси ҳам борки, одамзот ўз тарихининг янги юз йиллигига йигирманчи асрда эришган улкан ғалабалари билан бир қаторда аини шу вақт мобайнида юзага келган кўпдан-кўп муаммолар билан ҳам бирга ўтди. Булар минтакалараро можаролар, миллий ва этник низолар, атроф-муҳитни асраш, моддий бойликларни тежаб-тергаш ва адоллатли тақсимлаш, маънавий қашшоқлашувга қарши кураш ва шу каби бошқа муҳим муаммолардир. Бугунги кунда дунё мйкёсида оладиган бўлсақ, цивилизация бу киргинбарот урушларга йўл қўймаслик, давлатлараро низо ва можароларни сиёсий воситалар билан ҳал этиш, мамлакат ичидаги келишмовчиликларни кучга зўр бермай тинчлик йўли билан бартафрак қилиш, инсон ҳуқуқи ва қонун устуворлигини таъминлаш демакдир.

Инсоният ирки, миллати, маслагидан қатъи назар доимо аждоглари

қолдирган маданий бойликлар, қадриятлар, урф-одатларига буюк ҳурмат билан қараб келган. Уларни асраб-авайлаш, келгуси авлодга ҳам бешиккаст етказиш учун қайтурган. Бироқ бугунги замонда маънавий бойликларни сақлаб қолиш учун, аввало, қонли можароларга барҳам бериш, тинчлик ва тотувликни қарор топтириш, тараққиёт мевалари бўлмиш маданий мерос, осори атиқалар, урф-одатларни асраб-авайлаш, дунё халқларига маърифат улашиш, улар илм-фан ютуқларидан бирдек баҳраманд бўлишига эришиш зарур.

Тарихдан маълумки, улуг алломалар, санъаткорлар, сиёсатчилар урушлар туфайли инсоният бошига тушаётган муҳдих жабр-зулмни, табиатга етаётган ўнгланмас зарарни ва умуман инсон табиат мувозанатидаги бузилишларнинг олдини олиш, яъни «Дунёни қутқариш» йўллариини тинимсиз излашган, турли гоёлар ва қарашларни илгари суришган. XX асрда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти қошида ташкил топган ЮНЕСКО инсониятнинг минглаб йиллик ақл-заковатини ўзида жамулмаш этган ташкилот сифатида «Ақл ҳазинаси»да асрлар оша тўпланган эзгу ниятларни ҳаётимиз ҳақиқатида айлан-тириш йўлида таҳсинга сазовор ишларни бажарди. Зеро, бу ташкилот БМТнинг келажақ авлоди «Бутун инсониятнинг интеллектуал ва ахлоқий бирдамлиги» йўли билан уруш даҳшатларидан ҳалос этиш ниятидан келиб чиққан ҳолда тузилган эди. ЮНЕСКО низоимнинг биринчи бандида шундай деб ёзиб қўйилган: «Уруш ҳақидаги фикр одамларнинг онгида туғилади, бинобарин, инсоният тафаккурида тинчликни ёқлаш гоёларини илдиш орттирмақ лозим».

Зотан, иккинчи жаҳон уруши оловининг тафти ҳали босилмаган олис 1945 йилнинг 16 ноябрида тузилган ЮНЕСКО ташкилоти ўшандан буён она сайёрамизда тинчликни сақлаш йўлида самарали ишларни амалга ошириб келмоқда. Бу йўлда ЮНЕСКОнинг асосий қуроли таълим, фан ва маданият соҳасида инсоният ақл-заковати эришган ютуқларини дунё бўйлаб ёйишдан иборат бўлди. Кон-

ли курашларга ғарқ кечган XX аср охирига келиб инсоният бахтли тақдир фақат ўз қўлида эканлигини англаб етди.

ЮНЕСКОнинг дастурий гоёларида ҳам инсон қадри, эрки, яшаш, таълим олиш, маданий бойликлардан баҳраманд бўлиш ҳуқуқлари биринчи ўринга қўйилган. Бу ташкилот маданиятли олам концепцияси орқали жаҳонда тинчлик ва барқарорликни сақлашга хизмат қилмоқда. Мазкур ташкилот фаоллари дунё озодлик ва тараққиётга фақат маданий юксалиш орқалигина эришади, деган ақидага ийионишади ва суняишади. Узок йиллар ЮНЕСКО Бош директори вазифасида ишлаган Федерико Майор: «Биз барча нарсаларни бозор нуктаи назаридан эмас, инсоний қадриятлар нуктаи назаридан ўлчамоғимиз керак» деган эди.

Маълумки, тинчлик маданияти концепциясини ишлаб чиқишда ЮНЕСКО Ихроия Кенгашининг 155-сессияси, ЮНЕСКО раҳбар идорасининг Ўзбекистон Республикаси ҳукумати тақлифига кўра Тошкентда ўтган (1998 йил 6 ноябрь) якуний мажлиси муҳим аҳамиятга эга бўлди. Шу муносабат билан «Тинчлик маданияти ва ЮНЕСКОнинг аъзо давлатлардаги фаолияти» номли Тошкент Декларацияси қабул қилинди. Тошкент Декларацияси, ЮНЕСКО Ихроия Кенгашининг 155-сессияси ва унинг якуний мажлисида Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг тарихий нутқида тинчлик маданияти концепцияси асос солинган эди.

Президент И.А.Каримов тинчлик маданиятини қатъий қўллашини изҳор этиб: «Менинг назаримда, тинчлик маданияти гоёси ХХI асрдаги умуминсоний тараққиёт фалсафасининг манбаи бўлиб хизмат қилади. Бу гоё бугун ҳам дунёда тинчлик ва барқарорликни сақлаб қолиш йўлида халқларни бирдамлик ва ҳамкорликка даъват этиши лозим», деди. Юртбошимиз ўз мамлакатида турли динларнинг тотувлиқда яшаб келганини, барчанинг биргалаб яшаш имконияти борлиги тасдиғи эканини эслатиб: «Қириб келаётган ХХI асрда дунёни мадани-

ят ва маънавият кутқаради» деган эди.

Тошкент Декларациясига асосан янги минг йилликнинг дастлабки ўн йиллини тинчлик маданияти ва бутун дунё болалари учун зўравонлик бўлмаслигига бағишлаб халқаро ўн йиллик деб эълон қилинган тавсиялар ишлаб чиқилган эди.

Декларация инсониятнинг янги минг йилликка ўтиши тарихий тўб бурилишни ифода этади, деб ҳисоблади. Бунда барча аёллар ва эркаклар тўлиқ ишонч билан илгарилари тез-тез урушлар, зўрлик ва ижтимоий адолатсизлик манбаи бўлиб келган фикр ва феъл-атворидан воз кечиш мажбуриятини олиб, тинчлик маданиятига асосланган келажака олиб боруви фикр ва феъл-атворини қабул қилишлари керак бўлади.

Айтиш жоизки, Олий Мажлиснинг тўртинчи сессиясида қабул қилинган Ўзбекистон халқига Мурожаатини Тинчлик маданияти тўғрисидаги Тошкент Декларациясининг қонуний давоми ва унинг дунё халқлари олдидagi амалий натижаси дейиш мумкин.

Ўзбекистон истиқлол йилларида мамлакатда, минтақада ва жаҳон миқёсида тинчлик ҳамда барқарорлиқни сақлаш учун гоётада кенг қўламли амалий ишларни, тадбирларни амалга оширди. Давлатимиз раҳбарининг минтақавий хавфсизлик орқали бутун дунёда яшай хавфсизликка эришиш гоёси — хавфсизликнинг Ўзбекистон модели сифатида бугун жаҳонда тан олинди. Ўзбекистон модели ўзининг тинчлик ва маданиятга содиқлик руҳи билан халқимизнинг тарихи ва менталитетига мутлақо мосдир. Ўзбекистон инсоният тарихида турли-туман дин ва маданиятга мансуб халқларнинг тинчлик ва биргаликда яшаётган юрт сифатида ноёб ҳусусият ҳамда таърибга эга. Олий Мажлиснинг Ўзбекистон халқига Мурожаатида ва Президентимизнинг нутқида баён этилганидек, XXI асрда олдимизга қўйилган боз мақсадимиз тўртта вазифани амалга ошириш билан белгиланади. Биринчиси — Ватан тарққийети. Иккинчиси — юрт тинчлиги. Учинчиси — халқ фаровонлиги. Тўртинчиси, келажақ авлоднинг бахт-саодатидир. Буларнинг барчаси бутун жаҳон халқлари ўртасида дўстлик, ҳамкорлик ва ҳамжihatликка боғлиқ. Шу боис, XXI асрни Халқаро тинчлик маданияти асри дейиш мумкин.

Шомат САМАТОВ,

Термиз Давлат университети фалсафа кафедрасининг мудир, фалсафа фанлари доктори, профессор.

Инсоният тараққиётининг барча босқичларида дин, ймон ва эътиқод жуда муҳим бўлган. Тарихда ўтган ўнлаб ва юзлаб давлат раҳбарлари диндан ўз давлатларини мустаҳкамлаш ва сақлаб қолиш мақсадида фойдаланганлар. Қўл ўлкаларда инсонларнинг динга бўлган ихлоси ва ишончи тўғрйли меҳроқибат, тинчлик-тотувлик сақлаб турилган. Шарқда Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Ахрор каби Фарбада қирол Людовик саройида кардинал Ришелье, кардинал Мазарини каби дин арбоблари давлат оқойишталлигини сақлаб турган.

Дунё адабиёти намоёндаларининг нодир ва ўлмас асарларини ўқир эканмиз, уларда ймон ва эътиқод масалалари кенг ёритилганининг гувоҳи бўламиз. Бунга Шарқда Жомий, Навоий асарлари, Фарбада таниқли француз ёзувчларидан О.де Бальзак, Ги де Мопассан, П.Мериме, Флобер ва Стендалларнинг асарларини мисол қилиб келтиришимиз мумкин.

Стендаль XIX аср француз адабиётининг энг йирик намоёндаларидан биридир. У ўзининг «Парма ибодатхонаси», «Қизил ва қора» каби асарларида дин, ймон-эътиқод муаммоларига кенг тўхталган. Ёзувчи «Парма ибодатхонаси» асарида XIX аср француз жамиятининг ҳақиқий қирқдорларини реал асқ эттирган. «Парма ибодатхонаси»ни рус тилига Н.Немчинова таржима қилган бўлиб, ўзбек тилига Х.Тўрабеков ўтирган. Бу асарда Стендаль диний урф-одатлар, маросимлар ва диний муаммоларга ҳам катта эътибор берган. Соф ймон-эътиқодли инсонларнинг ҳаётда тутган ўрни ва қилган ишларини очиб берган. Ймон, эътиқодли кишилар ўз ймонлари қилган саклашга, унга ҳаётларининг сўнгги дақиқаларигача содиқ қолишга ҳаракат қиладилар.

Асарда дин, ймон, эътиқод туйғуларини очиб бевуҳчи матнларнинг учала тилда, яъни французча — оригиналда ва унинг рус ҳамда ўзбек тилидаги таржималарини қараб чиқиш қизиқарлидир.

Х.Тўрабеков таржимасида қуйидаги матни ўқиймиз:

«Шунингдек, Фабриционинг яна бир ҳусусияти уни қаттиқ хайратга солди: бола иезуитлардан ўрганган барча дин қоидаларига нисбатда жиддий қарарди. Маркизанинг ўзи ҳам анчайин тақводдор бўлса ҳам, аимо боланинг мутаассибона ҳудудийлиги уни қўрқитиб юборди».

Асар рус тилига ҳам, ўзбек тилига ҳам маҳорат билан таржима қилинган. Агар бизнинг қаршимизда асарнинг восита тилдаги таржимаси бўлмаса, биз Хасан Тўрабеков асарни тўғридан-тўғри француз тилидан таржима қилган деб ўйлаган бўлардик. Асарнинг ўзбекча матнида бундай мисоллар жуда кўп:

«У дарҳол тиз чўқди-да, фалокат босиб Джилеттини ўлдириб қўйган дақиқадан бошлаб уни ўз панохида сақлаб келаётган ҳудудга шўқрона айта бошлади».

Бу ерда ҳам таржима жуда муваф-

Таржима ҳам санъат

фақиятли амалга оширилган. Оригиналда «чин дилдан, самимий» деган сўзлар ишлатилган. Шунинг учун агар ўзбек таржимони «худога астойдил шўқрона айта бошлади» деганида кўнгилдагидек бўлар эди. Чунки бу шунчаки шўқрона бўлмай, балки ўзи тушуниб етган ҳолда, чин дилдан ҳудудга шўқрона айтмоқда эди.

Асар бошдан-оёқ бундай муваффақиятли таржима қилинган деб бўлмайди. Масалан, бир ўринда қуйидаги таржима-ни ўқиймиз:

«М... ортига ўтиб, ясириниб турган кардиналнинг сағанаси Сан-Джованни черковининг мармар полидан тўрт-беш фут юқорида жойлашган эди. Ибодат соат бирга яқин тугаб, диндорлар тарқаб кетишди, бироқ Фауста кибор олифталарнинг жавобини бериб юборди ва ўзи гўё яна бир оз ибодат қилмоқчи бўлгандек черковда қолди; у ўз курсиси ёнида тиз чўқди-да кўзаларида назокат ва ишқ ўти жилвланиб М... томон тикилди; черковда одам анча қамайиб қолганди, шунинг учун ҳам Фауста энди лоқал одоб юзасидан ҳам бутун черковга кўз югуртириб ўтирмай, ишқ тўла ногўноҳи кардиналнинг ҳайкали томон қадаб турди».

Келтирилган мисолдан кўриниб турганидек, оригиналда «ибодатдан сўнг диндорларнинг кўпчилиги тарқаб кетган эди», шундан сўнг «черковда жуда кам одам қолганиги сабабли» дейилади. Бироқ мазкур ибораларнинг русча, ўзбекча таржималарида биринчи қисми ноаниқ таржима қилинган. Аслиятда ибодатчиларнинг ҳаммаси эмас, қўпчилиги тарқаб кетганиги айтилган. Демак, баъзи ибодатчилар ҳали кетмаган эди. Русча матнда ҳам, ўзбекча матнда ҳам худди оригиналдагидек «черковда одам анча қамайиб қолганди» дейилади. Бу эса юқорида ишлатилган «диндорлар тарқаб кетишди»ни инкор этмоқда, биргина гапининг ичида мантиқий номуноамсизлик келиб чиқмоқда. Бунга рус таржимонининг айби сабаб бўлган.

Хулоса қилиб айтганда, университетлар ва институтларда талабаларга чет эл адабиёти тарихини ўқитиладиган устозлар нафақат ўрганилаётган асар ёзилган тили, балки ўзи она тилини ҳам мукаммал билиши, таржималарда йўл қўйилган камчиликларни талабаларга тушунтира олиши керак.

Раҳима ШИРИНОВА,
Ўзбекистон Миллий Университети,

Миллий тикланиш ва пок-
ла-ниш даврида маданиятни
бошқариш истиқлол эҳтиё-
жи, зарурияти сифатида ҳаёт тала-
бидан келиб чиқади.

Маданиятни бошқариш давлатни,
жамиятни бошқаришнинг таркибий
қисмидир. Маданият бир авлоддан
иккинчи авлодга, ижтимоий та-
раққиётнинг бир босқичидан иккин-
чи босқичига мерос сифатида ўтиб
боради. Уни бошқариш маданиятни
асраш, ривожлантириш билан
боғлиқдир. Бозор муносабатларига
ўтиш шароитида маданиятни
бошқариш жараёнида бошқарувнинг
демократик шакллари, илгор усулла-
ридан фойдаланилади. Бошқарув ху-
сусиятларининг янги қирралари
кашф этилади. Умумбашарият томо-
нидан тан олинган, эътироф этилган
бошқарув тизими миллат, Ватан
тақдири ва келажаги манфаатига
мувофиқлаштирилади.

Миллий истиқлол манфаатларига
мослаштирилган бошқарув жараёни
ҳаётнинг ҳамма соҳаларини қамраб
олади.

Истиқлол эҳтиёжи Ватан, халқ,
миллат тақдири, келажаги кишилар-
нинг ҳуқуқий, сиёсий, ахлоқий, ди-
ний, экологик, фалсафий, эстетик,
иқтисодий маданиятини оширишга
қўшжihatдан боғлиқдир.

Бозор муносабатларига ўтиш дав-
рида маданиятни бошқариш кўп
қиррали жараёндир. Ўзбекистон-
нинг тараққиёт концепцияси ва мо-
дели ишлаб чиқилганлиги мавзу-
нинг бу муҳим томонини тадқиқ
этиш имконини яратди. Демократик
жамият бошқарувнинг қонуний, та-
биий маҳсулидир ва унинг олий қад-
риятдир. Унда башариятнинг минг-
минг йиллар давомидаги орзу,
умидлари ушалди. Шу нуктага на-
зардан, унинг тарихий-маънавий
манбалари, моддий, иқтисодий,
ҳуқуқий, сиёсий, ахлоқий, маданий,
руҳий томонларини ўрганиш файла-
суф, жамиятшунос, иқтисодчи, сиё-
сатшунос, маданиятшунос, руҳшунос
ва бошқа ижтимоий фан, мутахассис
олимларнинг биргаликда тадқиқот
ўтказишларини талаб қилади.

Бозор муносабатларига ўтиш жа-
раёнида кишиларда мустақил дунё-
қараш ва демократик маданият-
нинг шаклланиши кўп жihatдан ма-
даниятни бошқариш муаммолари-
нинг ҳал этилишига боғлиқ. И.А.Ка-
римов томонидан ишлаб чиқилган
демократик жамият қуриш ва

Маданиятнинг бошқариш муаммолари

бошқаришнинг беш тамойили жами-
ят ҳаётини, жумладан, маданиятни
бошқаришнинг ўзаги, негизини таш-
кил этади.

Маданиятни бошқариш тамойил-
лари табиий зарурият, ижтимоий
муҳит, ҳаётини сабабият, тарихий
қонуниятга асосланади.

Маданиятни комплекс бошқариш
натijasида маданиятни бошқариш
қонунари, тамойиллари, хусусият-
лари, ижтимоий субъектларнинг ҳаё-
тий, амалий фаолиятлари йўналиши
аниқланади.

Шунингдек, маданиятни бош-
қаришда илмийлик, ижтимоий адо-
лат, инсонпарварлик, эътиқод ва
амалий ишлар бирлигига таянлади.
Чунки мустақиллик гоyasi, назария-
си, дунёқараш мустақиллик эъ-
тиқодига айланган тақдирдагина
ҳаётда тасдиқланади, моддийлаша-
ди, маънавий неъматга айланади.
Шунда миллий истиқлолнинг қад-
риммати ошади. Эътиқод тарихий
маънавий фаолиятдир.

Бозор муносабатларига ўтиш дав-
рида маданият тараққиётини бош-
қаришда давлатнинг ҳомиyлиги
ошиб боради. Бунинг учун давлат:

— ўз ҳудудида тинчлик ва
барқарорликни, осойишталикни на-
зорат қилади. Ижтимоий ларзаларга,
башбошдоқчиликка йўл қўймайди;

— аҳолининг моддий, маънавий
фаровонлигини ошириш учун қиш-
лоқ ҳўжалиги, саноат, ҳунармандчи-
ликни ривожлантиради;

— бозор муносабатларига ўтиш
даврида давлат назоратини, уни
бошқарув тизимини маҳкам ушлай-
ди. Бу гап уни идеаллаштириш ёки

мултоқлаштириш деган гап эмас. Бу
вазиятда давлат эркин рақобатга йўл
қўяди.

Маданиятни бошқаришда давлат-
нинг ижтимоий вазифалари ўзига
хос хусусиятга эга бўлади. Давлат-
нинг ҳомиyлиги бошқарув идорала-
ридан бошлаб то олий ҳокимиятгача
бўлган бошқарув тармоқларини
қамраб олади.

Маданиятга ҳомиyлик билан бирга
уни яратувчи иходкорларнинг
ҳуқуқларини қадрлашни ҳам тақозо
этади. Давлат маданият ривожлани-
ши жараёнларини бошқаришда
маҳаллий бошқарув ташкилотлари
ва идоралари, маҳаллий ҳокимият-
нинг ижтимоий, сиёсий, маданий,
маърифий тараққиётга ғамхўрлиги-
ни, истиқболини ҳисобга олади.

Демократик ислохотлар ўзининг
моҳияти ва мазмунига кўра бозор
муносабатларига ўтишнинг янги ме-
ханизмини яратар экан, у ижтимо-
ий-иқтисодий қонуналарга амал қи-
лади. Иқтисодий, техникавий мадани-
ят, маориф, сиёсат соҳаларидаги
алоқаларни тартибга солади. Талаб
ва тақлиф қонунига rioя қилган ҳол-
да истеъмол даражасини доимий
равишда ошириб боради. Қиймат
қонунига rioя қилиш асосида пул
муомаласи тизими бошқарилади.

Маданият соҳасидаги ислохотлар
инсон маънавиятини юксалтириш ва
эркин, адолатли жамият қуришга
қаратилган.

Абдувосит Йўлдошев,
фалсафа фанлари доктори.

Инсоннинг ақл-идроки, заковати ва салоҳияти ижтимоий тараққиёт, дунё яхлитлигининг бирдан-бир омилига айланишига эҳтиёж кучаймоқда. Замон инсониятдан, миллатдан, шахсдан ўз-ўзини англаб олишининг зарурлигини талаб этмоқда.

Ўзбекистонда янги мустақил, келажаги буюк, обод, эркин фуқаролик жамияти қурмоқчи эканмиз, шу улуг мақсадларимизни амалга оширмоқ учун янги, миллий истиқлол мафқураси, албатта, зарур эди. Мафқуранинг ўз шакл-шамойилига кўра либерализм, социализм, коммунизм, фашизм, консерватизм, миллий социализм, социал-демократизм ва ҳокazo турлари мавжуд. Улар ўз мазмун ва моҳиятига кўра бир-бирига доимо қарама-қарши бўлиб келишган.

Жамиятда «мафқуралар даври» туғилди, энди ҳеч қандай мафқуранинг кераги йўқ дейувчилар ҳам пайдо бўла бошлади, чунки бу даврда жаҳондаги ижтимоий-сиёсий вазият, икки лагер кураши кескин эди. Лекин ҳаётнинг ўзи яна бир бор шунини исботлаб бердики, турлича эҳтиёж ва манфаатларга эга бўлган шахслар, гуруҳ ва табақалар истиқомат қилар экан, улар ўртасидаги турли хил мазмун ва характердаги ижтимоий муносабатлар вужудга келди, бу муносабатлар баъзан кескинлашади, уларни эса муросага келтириш, яъни одамларнинг бошларини қовуштириш, тинч ва барқарор турмуш кечиришларини таъминлаш зарур бўлади. Шундай экан, бу ўчма мураккаб вазифани ким бошқариши мумкин, шундай куч мавжудми, деган савол туғилди. Бу муаммони фақат адолатли, инсонпарвар мафқура ёрдамидагина бошқариш мумкин, чунки мафқура муайян жамиятнинг тараққиёт йўлини белгилайди.

Мафқуранинг бирламчи вазифаси — бу ҳар қандай мамлакат ва миллат тараққиётининг йўналиш ва пировард мақсадини белгилаб беришдан иборат. Мисол учун айтишимиз мумкинки, Ўзбекистонда келажақда бозор муносабатларига асосланган ҳуқуқий демократик, фуқаролик жамиятини қурмоқчи эканмиз, Президентимиз томонидан бу умуммиллий мақсадни амалга оширишнинг аниқ ва пухта илмий концепцияси ишлаб чиқилган, яъни ўзбек халқи ва давлатнинг интилаётган манзили аниқ. Эндиги вазифа эса шу буюк мақсадга босқичма-босқич, собитқадамлик

билан эришувдан иборатдир.

Мафқуранинг иккинчи вазифаси биринчи вазифадан келиб чиқади. Бу функция муайян жамиятдаги, жумладан, Ўзбекистондаги барча аҳолини, гуруҳ ва табақаларни, миллат ва элларни буюк давлат, овоз ва обод жамият, фуқароларнинг эркинлиги ва тенглигини таъминлаб берадиган ҳуқуқий демократик жамиятни барпо этишга сафарбар қилишдан иборат. Бунинг учун аввало, ҳар бир фуқаро миллий мафқуранинг асл моҳиятини чуқур англаши керак бўлади, чунки фақат халқ биргаликда ҳамжихат ҳолда ҳаракат қилсагина шу улуг вазифани амалга ошириш мумкин.

Мафқуранинг учинчи вазифаси бу жамиятдаги барча сиёсий кучларни, диний ва этник бирликларни ўзаро бирлаштиришдан иборатдир. Мафқура шундай умумий ғояга асосланмоғи керакки, у ҳар қандай гуруҳ ва табаканинг индивидуал манфаатлари доирасидан устун турадиган маъно ва мақсадни ўзида мужассамлаштирмоғи керак. Бунда, албатта, умуминсоний қадриятларга асосланиб, умуммиллий ғояни ўзига асос қилиб олиш зарур. Жумладан, Ўзбекистон — демократия ва ижтимоий адолат жамияти. Ўзбекистон мустақил, демократик, ҳуқуқий давлатдир. Ўзбекистон бу инсонпарварлик қондаларига асосланган, миллати, дини, ижтимоий аҳоли, сиёсий эътиқодларидан қатъи назар фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаб берадиган

давлатдир каби умуммиллий ғоялар мамлакатимизда ижтимоий-сиёсий, миллатлараро ва диний барқарорлик ва бирлиكنи таъминлаб берувчи омил ҳисобланади.

Мафқуранинг яна бир муҳим туртинчи функцияси бу унинг муайян жамиятдаги вақтинчалик маълум бир моддий қийинчиликларни, тўсиқларни енгиб ўтишга ва бу қийинчиликларни бартараф қилишга ёрдам бериш, яъни юпатувчилик, сабр-тоқатга қақирувчи функциясидир. Бундай ҳолларда мафқура шахс, миллат ва халқни ўз олдига қўйган асосий мақсадни амалга ошириш, яъни келажаги буюк давлатни қуришда баъзи бир қийинчилик табиий эканлиги ва уларни мардондор енгиб ўтишга давлат қилади.

Ўзбекистон давлати ривожланишининг ҳозирги босқичида биз шундай умуммиллий ғоя, мафқурани шакллантирмоғимиз керакки, у имконият борича жамиятимиздаги барчанинг эҳтиёж ва манфаатларини ўзида мужассамлаштириб, унга хизмат қилсин.

Демак, мафқура ҳар бир жамиятнинг мазмун ва мақсади, манфаат ва эҳтиёжидан келиб чиқиб, мавжуд бўлган ёки шаклланаётган ижтимоий-сиёсий тарзини, унинг шакл ва шамойилини англаб етиш учун зарур бўлган маданий қалит бўлиб хизмат қилади.

Хуррам ХАЙДАРОВ.

Давлат тили тўғрисидаги Кўнун 1989 йилнинг сентяб-рида ЎзССР Олий Совети томонидан тасдиқланди ва 1989 йил октябрда Олий Совет депутатлари қиритган ўзгаришлар ва қўшимчалар билан матбуотда эълон қилинди. Бу кўнун республикада ижтимоий муносабатларнинг тақомиллашиб, янги поғонага кўтарилишига хизмат қилди.

Ўзбек тили давлат тили деб эълон қилингандан сўнг ўн икки йил ўтди. Давлат тили тўғрисидаги кўнун қабул қилиниб, ўзбек халқининг кўнглидаги энг эзгу ниятларидан бири амалга ошди. Халқимизнинг гурурини кўтариб, унда ички руҳий қониқиш ҳиссининг пайдо бўлишига олиб келди; ўзбек тилининг давлат тили деб эълон қилиниши миллий тилимизга бўлган диққат-эътиборнинг жиддий ўсишига, кўтарилишига сабаб бўлди; илгариги ҳадикси-раш, байналмилал тилга сажда қилиш ва йўл-йўлакай миллий тилимизни камситиш, оёқости қилиш ҳолларига жиддий равишда чек қўйилди; ўзбек тили аввалги чекланиш, ўз ривожланишида бир томонламалик ва сунъий ривожла-ниш йўлларида қутилди; шу асос-да унинг бойиши, ривожланиши тезлашди, ўзбек тили соҳасида илмий тадқиқотларни кенгайтириш учун имкониятлар ва ижодий муҳит-лар очилди.

Шу билан бир қаторда, ўзбек тили-ни давлат тили деб эълон қилиш тил масалаларида бизнинг умуммил-лий ҳамда ҳар бир шахсга тегишли қатор камчилик ва нуқсонларимиз борлигини кўрсатди: оғзаки тил билан адабий тил ўртасидаги уйғун-лиқнинг бир-бирдан узилиб қолган-лиги кўзга ташланди; айниқса шаҳар аҳолисининг кўндалик оғзаки тили ўзбек тилига тегишли бўлмаган, бу тилга ёт ва ноқерак сўзлар ҳамда иборалар билан бўлганганлиги сезилди. Аҳолида ўзининг кўндалик оғзаки тилига талабчанлик, ўз нут-қини ичиндан назорат қилиб бориш ҳисси шакллантирилмаган эди. Бу нарсасга мактаб ва маориф ходимла-ри масъулиятсизлик билан қараб келган эдилар. Холбуки, бундай оғзаки нутқини ҳеч бир вақт қозғоғза тўшириб, чоп этиб бўлмайди. Шу-нинг натижасида оғзаки тил кўпинча давр ва адабий тил талабларидан орқада қолиб келмоқда.

Бу жиддий камчилиқнинг ҳаёти-мизга салбий таъсири шундан ибор-тати, оғзаки нутқда ўзини назорат қилишга ўрганимаган фуқаролар ва-зият талаб қилганда ўз фикрларини чиройли ифода қилолмай қийнала-дилар. Турли давлат ва жамяият му-ассасаларида ишловчи баъзи хиз-матларни, идора раҳбарлари, раҳбар ходимлар миллий тилнинг фақат но-

адабий шаклини, кўча ва уй шаклини билдирлар, адабий тилда ўз фикрла-рини силлиқ ва саводли ифода қилолмайдилар. Бу эса сўзлашишда ва фикрларни ифода қилишда «меҳнат унумдорлигини» камайти-риш, тилнинг самарадорлигини па-сайтиради.

Бу борада шаклланган камчилик тоталитаризм йилларида миллий ти-лимизга бўлган талабчанликнинг йўққа чиқарилганлиги, шу аснода она тилини ўқитиш сифати устида иш олиб борилмаганлиги, тил мута-хассисла-рини ҳар

Миллат тилдан бошланади

томонлама тийиш натижасида юзага келди. Етуқлик аттестатини олган ва турли олий илмгоҳларда ўқиб турган ёшлар-имиз ичида ўтказилган текшириш-ларимиз шунини кўрсатдики, ўзбек ти-лида беҳато ёздиғанлари кам.

Шу билан бир вақтда, олий илмгоҳ талабалари ва муаллимлари ораси-да соф ўзбек адабий тилида сўзлай-диганлар фақат истисно сифатида учраб қолиши мумкин. Яна шунини ҳам айтиб ўтиш кераки, оғзаки ада-бий тилда соф сўзлашиш сунъий бўлиб кўриниб, ҳамсуҳбатлар томо-нидан пичинг билан кутиб олиниб, кесатиққа сабаб бўлиши эҳтимон-дан узок эмас.

Давлат тили тўғрисидаги кўнунда қўрсатилган талаб, қоида-шартларни ижроиллик, синчковлик асосида ба-жаришда биз кўп имконият ва қўнун-ий йўللардан фойдалана олмасли-гимиз аён бўлди. Масалан, қўрида биз ифодалаб ўтган оғзаки тилнинг шакли, маъноси ва софлиги учун ку-раш, давлат тилини ноўзбек аҳолига ўргатиш, давлат тилини ҳаётнинг ҳамма соҳаларига сингдириш каби масалаларда биз уюшқоқ эмаслиги-миз, ўтмиш андозалари асири экан-

лигимиз маълум бўлди. Бу соҳадаги ташкилий ва техникавий муаммо ҳал этилмаганича қолиб кетаверди. Дав-лат тили масалаларини тарғиб қилишда тилшуносларимиз, умум-миллий стратегик аҳамиятга эга лингвистик масалаларни ўртага ташлаш ўрнига, рўзнома, журнал, радио ва телевидение орқали жузъ-ий масалаларнинг тафсилот ва та-рихларига тегишли гапларни ёри-тишни маъқул қўридилар.

Давлат тилини амалиётга татбиқ этиш бўйича давлат комиссияси, республика Атама қўмитаси ва шу масалага алоқаси бор бир қатор ташкилотлар, муассасаларнинг фао-лияти самарали эканини ҳали аҳоли сезганича йўқ ёки улар тўғри-сида ҳеч нарсга билмайди.

Давлат тилини билмайдиганлар билан ишлаш масаласи ҳал этил-маганлиги сабабли ва, айнаи вақтда, барча тадбир ва ййғилишлар одатда давлат тили-да ўтказилаётганлиги туфайли бу масалалар ўз-ўзича юмшаб, кескинлигини йўқотди. Давлат тили масалалари Ўзбекистон тарихида биринчи мартаба умумхалқ эътиборида бўлиши муносабати билан икки нарсга диққатни ўзига тортиди. Биринчи-дан, ўзбек халқи ўз миллий тили-га ниҳоятда улкан ҳурмат билан қараб, уни ҳимоя қилишга, унинг обрўси учун курашга тайёр эканли-гини кўрсатди. Иккинчидан, ўзбек миллати ўзининг бундай масалала-рини муҳокама қилишда жиззаси ва эҳтиросли эмаслигини, тил муаммо-ларига оқилона ва вазмин қарашини намоиш қилди. Шу сабабли давлат тилини ҳаётга татбиқ этиш жараёни-да жанжал ва можаролар чиқмади, ҳамма масалалар ўзаро ҳурмат қои-далари доирасида ҳал этилмоқда.

Давлат тили ҳақидаги кўнун қабул қилингандан сўнг, ўтган давр жараё-ни нотекис кечаётганини кўрмас-дан олжимиз йўқ. Ҳозирча ҳисоб Давлат тилини фойдасига эмас. Дав-лат тилини сингдириш миллий зие-лилардан катта шижоат ва меҳнатни талаб қилади. Миллат тилдан бош-ланади. Тилга эътибор — элга эъти-бор (Навоий). Тили қанчалик ҳур-мат қила олсак, миллатимизни ҳам шунча ҳурмат қиламиз.

Давлат тили борасидаги ишни жолланттириш тилимизни ноқерак чет сўзлардан тозалашдан бошла-шимиз, ўзбек тилини барча ўқув юрталарида ўқитишни тубдан яхши-лаш, матбуотда тил маданияти ва нутқ маданияти бурчаклари очиш, кенг оммани бу жиҳатдан тарбия-лаш даркор.

Гулнора МАНСУРОВА,
фалсафа фанлари номзоди.

Мазмун ва моҳиятини ҳеч қачон йўқотмайдиган абадий қадриятлардан бири бўлиши оила узоқ тарихий давр мобайнида халқнинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий-маънавий ҳаётига катта таъсир кўрсатиб, ривожланиб келган ва келмоқда. Оила муайян миллий хусусиятлар негизида шаклланиб, ташқи омиллар таъсирида ўзгариб боради.

Оила барча миллатларда, халқларда, элатларда миллий-маънавий дунёқараш манбаидир. Шунинг учун ҳам унинг жамият тараққиёти жараёнида тутган ўрни ва мавқеи пайсаямида, аксинча кучайиб боради. Маънавият асосларини белгилловчи ҳулқ-одоб меъёрлари, қадрият ва анъаналар оилада шаклланади, фарзандлар ҳаётига кириб боради.

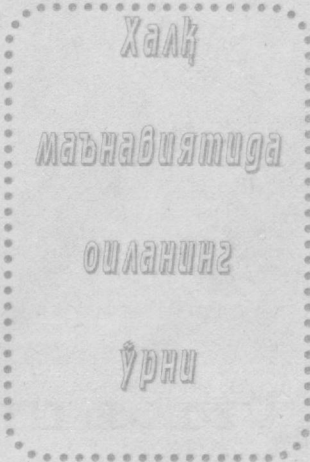
Ёш авлоднинг маънавий тарбиясида халқнинг бой маданий-тарихий анъаналарига, урф-одатларига содиқлик руҳи катта аҳамият касб этади. Халқнинг маънавий-ахлоқий негизлари оилага бориб тақалади, унда шаклланади, жамланади ва ривожланади.

Оила халқнинг иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий, маданий, маънавий бирлигини вужудга келтиришга катта ҳисса қўшиб келмоқда. Катталарга, ота-онага, қариндош-уруғларга, устоз-тарбиячиларга ҳурмат-эҳтиром, ўтмиш авлодлар ҳосил қилган бойликларга, тарихий ёдгорликларга меҳр-муҳаббат, ғурур, фахр ҳиссини тарбиялашда ҳам оиланинг ўрни юксакдир. Чунки оила шахснинг руҳий олами, дунёқарашини шакллантирадиган асосий маскандир. Шунинг учун ҳам замонлар ўзгариши, инсонларнинг турмуш тарзи, кийим-кечаги, дунёқарашини ўзгариши, лекин оиланинг аҳамияти, унинг қадри ўзгариб боради.

Оила минг йиллар давомида халқ маънавий бойлигининг туганмас хазинаси бўлиб келган. Миллий қиёфа ва миллий тафаккур асосан оилада шаклланиб, кечмишдан ҳозиргача яшаб келган ота-она ва фарзандлар ўртасидаги боғлиқлик, она-Ватанга муҳаббат туйғуси, авлодлар орасидаги ўзаро ҳурмат ва эҳтиром, ёши улугларнинг кичикларга меҳрибонлиги ва ёшларнинг улугга иззат-қиромии каби қадриятларнинг ёши улуг. Қадимий урф-одатлар, қадриятлар, удумлар наслдан-наслга асосан оила орқали етиб келади. Бизнинг давримизгача сақланиб қолган жуда кўп бобомерос маънавий қадриятларга эҳтиёж ортмоқда. Уларга таяниб, маънавий баркамол соғлом

авлод ўстириш долзарб вазифалардандир.

Ёшларнинг бугунги тафаккур ва дунёқарашини, миллий ва инсонлик ғурури, фуқаролик масъулиятини ҳис эта олиши жамият оқойиштирилиши учун муҳимдир. Ҳозирги имкониятлардан оқилона фойдаланиб, янги минг йилликка миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида ҳар томонлама етук оилани шакллантиришга ҳаракат қилинмоқда ва бу иш давлат

сиёсатида айланмоқда. Бозор иқтисодиётига ҳос ислохотлар оилаларнинг, айниқса, кўп болалик, ҳам таъминланган оилаларнинг манфаатини назарга олган ҳолда ўтказилмоқда. Оилаларда аёлларнинг, қизларнинг ҳуқуқларини таъминлаш учун ҳам кўп ишлар қилинмоқда, соғлом авлод тарбиясига аҳамият берилмоқда.

Президент Ислам Каримов иккинчи қақриқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясида «Оила, оналар ва аёлларимизнинг жамиятдаги ўрни ва мавқеини ошириш масаласида аввал бошланган ишларимизни амалда давом эттириб, янада юксак даражага кўтаришимиз зарур» деб таъкидлади.

Давлат томонидан амалга оширилётган бу тадбирлар оила манфаатлари, эҳтиёжлари, ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоялашга, бу аса оила маънавиятини шакллантиришга ижобий таъсир кўрсатиши аниқ. Ҳозирги даврнинг энг долзарб вазифаларидан бири оилани мустаҳкам-

лаш, фарзандларни ҳам жисмонан, ҳам маънан соғлом ўстириш учун моддий ёрдамчи кўпайтириш, ажралишни камайтиришдир.

Ёш оилаларга Фарб мамлакатлари бошидан кечирган ва ҳозир ўзлари ҳам рад этаётган анча салбий одатларнинг зиёнини тушунтириш зарур бўлиб қолмоқда. Индивидуализм, «ниҳосиз эркин яшаш» ғоясининг кенг тарқалиши аънавий оила тартибини, ота-онанинг фарзандлари ва бир-бирлари олдидagi бурчларини, вазифаларини англашни заифлаштиради, ёш авлод тарбиясига, улларнинг соғлом ўсишига салбий таъсир кўрсатади. Кўпгина халқроқ экспертларнинг ҳулосаларига кўра, бу ҳолат ажралишнинг кўпайишига, туғилишнинг камайишига, ёлғиз қарияларнинг, болаларнинг қаровсиз қолишига, СПИД касаллигининг ва бошқа юқумли касалликларнинг кенг тарқалишига олиб келди. Ҳозир Фарб мамлакатларида аънавий оила ҳаётининг афзалликлари тушунтирилмоқда, кенг тарғиб қилинмоқда, умуминсоний қадрият сифатида уни сақлаб қолиш, мустаҳкамлаш зарурлиги уқтирилмоқда. Шарқ оилаларига хос меҳрибонлик, қарияларга бўлган иззат-ҳурмат юқори баҳоланмоқда.

Асрлар синовидан ўтган, бизгача етиб келган бебаҳо маънавий бойликларни эъзозлаш, асраш, улларга содиқ бўлиш ниҳоятда вожибдир. Фарбга хос, бизга ҳам кириб келаётган баъзи янги одатлар ўзвонлиқни, ахлоқсизликни, ғийъавандликни, безбетликни, шарм-ҳаёсизликни тарғиб этиш, халқнинг турмуш тарзини бузиш, маънавий қадриятлардан воз кечиш, миллийлик хусусиятларини йўқотишга қаратилган. Ёшларимизнинг онгини бундай хато-лардан, бегона зарарли дунёқарашдан асраш, улларнинг ички дунёсига нима билан озиқланаётганлигига эътиборни қаратиш муҳим вазифалардандир. Президентимиз Ислам Каримов айтгандек: «Нуроний отахонларимиз, мунис онахонларимизга ҳамиша ҳурмат-эҳтиром билан муносабатда бўлиш, улларнинг хизматини қилиб, дуосини олиш, жажжи гўдакларга ғамхўрлик қилиш, улларни ардоқлашдек халқимизга хос бўлган, асрлар давомида сақланиб келаётган олижаноб одатга ҳар биримиз содиқ бўлишимиз, уни асраб-авайлашимиз, ривожлантиришимиз ҳам фарз, ҳам қарзидир».

Фарида АҲМАД қизи,
тарих фанлари доктори.

Қўмсаш

1996 йилнинг 26 сентябрь куни, Кибриё опадан хабар олай деб кўнгиروق қилсам, «Абдулла Қаҳҳор уй-музеи» ходимларидан бири опа тўсатдан оғриб, реанимацияда ётганини айтиб қолди. Шоира Шарифахон Салимовага кўнгиروق қилдим. Учрашиб, Буюк Ипак йўлидаги шифохонага тезда етиб бордик. Бизни реанимация бўлимига кўйишмади. Шифохона бош врачидан рухсат сўрамоқчи бўлдик.

— Сизлар опанинг кимлари бўласизлар? — деди у.

— Биз, биз..., сингилларимиз, мухлисларимиз... — дедик икковимиз бирдан.

— Жуда яхши. Сизларга раҳмат... Лекин опанинг шу аҳволда қуришларингизни маслаҳат бермасдим, — деди у. — Улар билан биз ҳам опа-укадек эдик. Шифохонамизда кўп даволанганлар... Бу гал ҳам қўлимиздан келганини қилдик. Лекин... соғайиб кетасиз, деб кўнгилларини кўтаришга ҳаракат қилдим, — дейди бош врач Эркин ака хомуш. — Шунда Кибриё опанинг кўзларидан икки томчи ёш думалаб тушди. Кейин кўзларини юмиб олдилар. Аҳволлари оғир... Яхиси уйларига бориб тай-

ёргарлик кўраверинглар. Ёлғиз укам Ленибодда яшайди, деб эдилар.. Узоқ-яқиндаги қариндош-уруғларига хабар беринглар...

Шифохонага қандай учиб етиб келган бўлсак, орқага шундай тез қайтдик. Мен нега кеча, ўтган куни эмас, бугун кўнгиروق қилганимдан ўқиниб гапирсам, Шарифахон Кибриё опани кўриб чиқишга бир дақиқа вақт ажратолмаганига ачинади. Мен яқинда уйимизда бўлиб ўтган тўйда Кибриё опа бир ҳовли меҳмонни кулдириб гапиргани, ғазал ўқигани ёзилган тасмани опага кўрсатолмаганидан армон қиламан. Шарифахон эса опа билан бирор ой илгариги сўнгги учрашувимизни эсга олди. Ушанда Бухородан адиба Бахшанда Болтаева келганди. Кибриё опани зиёрат қилиб кетсам, деган ниятим бор, деб қолди. Биз кўнгироқлашиб, Кибриё опаникида учрашадиган бўлдик.

Ранглари синиққан, эгнида иссиқ қора қўйлак, оёқларида иссиқ пайпоқ кийган Кибриё опа эшик олдида бизни кутиб олдилар. Сентябрь ойининг иссиқ кунларида бундай кийинганларидан хайрон бўлдик. Қизлардан бири:

— Опа, тобингиз қочдими? — деб

сўради.

— Йўқ, йўқ... Худо асрасин, отдекман..., — дедилар сир бой бермай. — Ахир кекса одамни иссиқ овқату иссиқ кийим асрайди-да, — дедилар ўзларига хос қикирлаб қулиб.

— Безовта қилганимиз учун узр..., — деди Бахшанда. — Сиз билан кўришмай кетолмадим...

— Уйда занг босиб ўтирган биздек бир ғарибни йўқлаб келасизу безовталик бўладими?! Қани, қани ичкарига марҳамат...

Оппоқ дастурхон ёзилди. Дастурхонда Кибриёқатлама (Опа оқ ва кўк пиёзлар, аччиқ қалампис қўшиб қатлама қилардилар. У жуда хушқўр бўлар ва мазаси ҳеч кимникига ўхшамасди. Шундан унга Кибриёқатлама деб ном қўйганди)дан тортиб қўлбола ҳолвагача, иссиқ балишдан тортиб, аччиқ сузмагача бор эди. Бироздан сўнг ош сузилди, қовун сўйилди... Опанинг нон-тузини кўп татиған, сўхбатларидан бахраманд бўлган эркаклар у ёқда турсин, ҳатто аёллар ҳам унинг пазандалиги, меҳмон қутишига қойил қоларди. Кўпинча бунда татиған овқатларимизни уйимизда тайёрламоқчи бўлардик, аммо опаникидай мазали

чиқмасди. Совутгичда ҳамма вақт ярим тайёр махсулотлар: туғилган чўчарадан тортиб оширилган хамиру қовурилган қиймагача, орасига ёғ суртиб, зувала қилинган ҳам қатлама, турли-туман масаллиқлар турарди.

Эшикдан кириб келган одам бир чоинак ҳўй ичиб улгурмасдан ош тайёр бўлади. Меҳмондўзлик опанинг аjoyиб фазилатларидан бири эди.

Кибриё опа фазалхонликини жуда-жуда яхши кўрарди. Бирор меҳмонга тўртта фазал айтмай жавоб бермасди. Бу кунги дийдор кўришув ҳам фазалхонлик билан бошланди. Халимахон шеър ўқиди, Турсуной давом эттирди. Навбат Ойдинюга, кейин Шарифахон, Бахшандага кўчди... Опамиз ижодкор сингилларига меҳри тобланиб узоқ тикилиб ўтирдилар. Фазал айтиш навбати Кибриёхонимга келди. У Бедил, Шайх Саъдий, Хофиздан ўқий бошлади. Опа фазал айтганда кўзлари ёниб кетарди. Ўнг қўлини беҳиштиёр кўтариб-кўтариб кўярди. Чехрасида эса ним табассум...

Бироз тин олди чоғи, биз яна, яна бўлсин, дея илтимос қилардик. Опа яна илҳомга тўларди. Ипақдай эшилиб, ипақдай товланиб фазал айтардилар, тўхтовсиз айтардилар... Биз опага, опамиз эса сингилларига тўйиб-тўймай хайр-хўшладдик. Опа бизни дарвозагача кузатиб чиқдилар.

— Бу келганларингиз ҳисоб эмас, яна келинглр, кутаман, — дея оркамиздан қараб қолдилар.

Агар бу Кибриё опа билан сўнгги учрашув эканини билганимизда эди. Хом сўт эмган бандалармиз. Ҳар хом, ҳар дақиқа ганимат экан. Ҳа, инсон инсонга ганимат.

Кибриё опа билан сўнгги бор кўнгиқроқлашганимизда шунга шаъма қилган эканлар.

— Дилбархон, бормисиз?! Нега кеча келмадингиз? Тилабжон ҳам кўринмадилар?! — деган эди гинахонлик билан.

Кеча 17 сентябрь, Абдулла Қаҳҳор туғилган кун эди. Ҳар йили шу кунни опа дастурхон ёзиб, ёзувчини хотирлаб келганларни кутардилар. Қаҳҳорни ёзувчилар эслашарди, Кибриёхоним сўзларди... Бу гал шу учрашувдан баҳраманд бўлмоғаман эдик. Узримни айтаман...

— Балки Қаҳҳор учун бу сўнгги дастурхон ёзишмиди, — деган эди опа узоқ тин олиб. — Ўринларингиз хувилаб турди. Ахир сизлардан бўлак кимим бор?! Жим бўлиб кетманглр, гариб онагизни йўқлаб туриңглр...

«Сизлардан бошқа кимим бор» иборасини опа кўпишлар эдилар.

Бу опанинг ҳеч кими йўқ деган гап эмас, балки одамларни ўзига яқин кўришлари, уларга бўлган меҳр-қўбатилари ифодаси, мен сизларни яқини кўраман, деганлари эди...

... Шарифахон билан Кибриё опанинг уйига етиб келганимизда ҳовли тўла одам: опанинг сингиллари, жиянлари, дўсту биродарлар, кўни-қўшиллар... Телефон жиринглаб қолди... у тинмай жиринглаб турарди... Ҳеч ким уни кўтаришга журъат этолмасди. Ҳаёлимизда ҳозир ичкаридан опа чиқадилару жавоб берадигандек... Ховлида турганлар, ичкарида ўтирганлар, ҳамма-ҳаммалари қарахт бир аҳволда тилларию дилларида Кибриё, Кибриё номи эди... Телефонда эса ўша таниш овоз, шифона бош врачни эди: «Кибриё Қаҳҳорова оламдан ўтди...» Бу катта дарғоҳ Қаҳҳордан кейин иккинчи эгаси, бетакорр бекасидан жудо бўлганди. Ҳаммаёқ хувилаб, атроф жимликка чўкди. Ҳатто ҳовлидаги ягона хурмо ҳам саргайиб қолгандай туюлди. Биз меҳрибон устозимиз, опамиздан жудо бўлган эдик. Бир гапириб, ўн бор куладиган хушчақақ инсон орамиздан кетганди. Севги, вафо ва садоқат бобида ибрат даражасига кўтарилган аёл ҳаётдан кўз юмганди. Энди Кибриё опанинг ўзлари йўқ, гаплари қолди. Абдулла Қаҳҳор деса тилларидан бол томарди. Ҳатто унинг хотирасидан ҳам меҳр-муҳаббат, яшаш учун куч-қувват оларди. Опа умр бўйи ўзини эмас, Қаҳҳорни ўйлаб яшаган инсон. Қаҳҳор унинг учун идеал, кечаги ва бугунги кун эди. Улар қўш қаптар эдилар. Улар данакнинг ичигади қўш мағиздек бир-бирларига яқин эдилар. Уларни ҳамма вақт бирга кўрардик. Ёзувчилар уюшмиси мажлислари, тадбирларга, китобхонлар билан учрашувларга, тўй-томошаларга бошлашиб, салобат билан кириб келишарди.

Ёзувчи оламдан ўтгандан кейин ҳам Кибриё опа оёғи ердан узилгунча қадар Қаҳҳор номи ва ёди билан яшади. Қаҳҳорованинг «Чорак аср ҳамнафас» китоби улар орасидаги қайноқ меҳр-муҳаббат, ижодий ҳамкорлик ва ҳамнафаслик рамзидир. Опа ҳар икки гапларининг бирида менинг бу дунёим ҳам, у дунёим ҳам Қаҳҳор билан бирга дердилар. Бунга қарангки, Кибриё опа Қаҳҳор ёнига — Чигатой қабристонига дафн қилинди. Бу Кибриё опанинг ички бир орузи эди.

Кибриё Қаҳҳоровага бўлган бу эҳтиром у Қаҳҳорнинг умр йўлдоши бўлгани учунгина эмасди. Уни яқиндан билмаганлар, у билан мулоқотда бўлмаган, асарларини ўқимаганлар эҳтимол опа Қаҳҳорнинг соясида юрган одам деб ўйлашгандир. У би-

лан тарих, фалсафа, мумтоз адабиёт, қадриятларимиз, айниқса, тил хусусида гаплашган, баҳс-мунозараларда бўлганлар, таржима асарларини, илмий мақолаларини ўқиб-ўрганганлар Кибриё опа Қаҳҳорсиз ҳам ҳаётда ўз изи, ўрнига эга бўлиши мумкин эди, деган фикрга келган эдилар. Ҳа, у то манъодаги инсон, мутафаккир аёл эди. Қаҳҳордек ёзувчи билан бирга турмуш қуриш, ижодий ҳамкорлик эса унинг истёбодининг равнақиға ёрдам берган.

Кибриё опа «Мен Қаҳҳорнинг ишончи, қўллаб-қувватлаши туғайлигина Лев Толстойнинг «Уруш ва тинчлик» асари таржимасига журъат этгандим» деганларди. Асарнинг биринчи жилдини Қаҳҳор билан ҳамкорликда таржима қилган бўлса, қолган уч жилдини рус тилидан ўзбек тилига муастақ ўтирган. Максим Горькийнинг «Она», «Менинг дорилфунунларим» романларини Кибриё опа таржима қилдилар. С.Айнийнинг «Эски мактаб» китобини тожикчадан ўзбекчага, Қаҳҳорнинг «Сароб», «Ўтмишдан эрталак», «Олтин юлдуз», «Муҳаббат» асарларини эса ўзбек тилидан тожикчага ўтирганлар. Қаҳҳор оламдан ўтгандан кейин ёзувчининг «Танланган асарларини ва «Адабиёт атомдан кучли» китобини нашрга тайёрлади. Адбанинг Шарқ мумтоз шоирлари ва уларнинг асарлари таржимаси хусусидаги фикр-мулоҳазалар, излаишлари ўзига ҳақ қасийёт эди. У дунёқароши кенг, билими чўқур инсон эди. Зиллол булоқ ер қатламларидан сизиб чиққандай унинг ҳам ақл-заковати маънавият ва маърифатнинг терак илдиэларидан куч-қувват олиб турарди. У билан одам зерикмасди. Фазаллардан ҳикматли сўзларга, ҳикматлардан ҳикоятларга, латифаю ҳазил мутойибаларга ўтар, бўларга жуда ҳавасманд эди. Ҳар гал янги фазал, янги ҳикмат тинглардик, янги гап эшитардик. Қулдирарди, йилгаларди...

Бундай ўшққин эҳтирос опага кимдан ўтган экан деган ўй кечарди кўнгиладан. Шунда у болалиги, меҳрибон она-отаси ҳақида тўқинланиб сўзларди. Бўҳоронинг Қўқалдош мадрасасида ўттиз йил тахсил олган отаси Лутфулломахдум уни уч ёшлигиданок шеър ёдлатиб, ҳарф ўргатиб, билим олишга қорлаган. Кибриё опа ўн ёшида Хофиз Шерозий, Мирзо Бедил, Шайх Саъдий ва Абдурахмон Жомий асарларини бемалол ўқий олган. Ёшлигиданок унинг турмуш тарзига айланган ўқий-ўрганиш иштиёқи бир умр уни тарқ этмади. Шу заҳматли меҳнатларининг натижаси ўлароқ у Хожа Хофиздан, Шайх Саъдийдан икки минг мисрағача ёд билган. «Кибриё

менга форс-тожик адабиётига дарча очиб берди» деганида Абдулла Қаҳҳор ўз умр йўлдошининг билим-донлиги, эзко таланттини кўзда тутган бўлса ажаб эмас. «Биз эру хотинига эмасмиз. Эр-хотинлик орамиздаги муносабатинг бир жузъигина, — деганди Қаҳҳор. — Агар бирон ташқи мажбурийати бизни эр-хотинликка барҳам беришга мажбур қилса, орамиздаги муносабат жуда кам зарар топади».

«Абдулла Қаҳҳор уй-музейи»нинг ташкил этилиши жараёнида Кибриё опанинг характери яна бир бор намоён бўлди. Уй-музейнинг директори Кибриё опанинг каттиққўлиги, талабчанлиги туфайли бир неча бор алмаштирилди. У ёзувчи уй-музейига адабиётни севган, маънавий юксак одам раҳбар бўлишини истарди. Ёзувчи қўлёмалари, китоблари, ҳужжатлари, уй жиҳозлари, қўйингки майда-чуйда нарсаларигача кўз қорачиғидий асрайдиган маърифатли одамларига бу ерда ишлашга муносиб деб тушунарди. Ҳар бир ишда қаттиқ интизом ва тартибни талаб қиларди...

Уй-музей очилди. Унга томошабинлар ёғилиб кела бошладилар. Уларни биринчи бўлиб Кибриё опа қутиб оларди. Ёзувчи Қаҳҳор, унинг ҳаёти, китоблари, ўткир публицистик чиқишлари ҳақида тўқилганиб гапириб беради. Уни эшитганлар учрашувларга тақлиф қилишарди. Опа соғлиги кўтармаслигига қарамай икки-уч ёш ижодкорлар ҳамроҳлигида вилоятларга учиб кетарди. Ёзувчи мухлислари билан учрашиб, уларни қизиқтирган саволларга жавоб беради. Ҳазаллар ўқирди... Шундай кезларда руҳан жуда энгил тортарди. Ташвишлари унутилар, ҳатто соғайиб, тетиклашиб қолгандек бўларди.

Кибриё Қаҳҳорова доимо банд эдилар. Машинадан нимадир қўчираётган, газета-журналлар ўқиётган, китоб титилаётган, телефонда гаплашётган... Ҳамма нарсаси унинг қўли етгудек жойда турарди. Уларига келган одамларга бу манзара тартибсизликдек кўриниши мумкин эди. Лекин бу «тартибсизликлар» замирида ички тартиб-интизом, яъни муттасил ўқиб-ўрганиш, ёзиш-чиқишнинг қанда қилмаслик ётарди. Опа зеркиш нимагини билмай ўтган инсон. Сўнгги дақиқасигача унинг қўлидан қалам-дафтар тушмади. Унга яқинлашган одам борки, дардига малҳам топарди. Эридан норизо бўлган аёл ҳам унинг панд-насихатларидан таскин топиб, эрининг гуноҳларидан ўтарди. У эрга қўл бўлишқини эмас, ўзликини йўқотишини эмас, балки, оилани сақлаб қолиш, йўқотишининг олдини олишга даъват

этарди. Кўча-кўйда ясабиб-тусаниб, уйда ўзига қарамайдиган аёлларга «Энг чироили гапингизни уйдагиларингизга айтинг, энг хушбичим кийим-кечақларингизни уйдагилар олдига ҳам кийинг», дея маслаҳат берадилар. Бу борада ҳам опанинг ўзлари бошқаларга ибрат эди. Опанинг ҳазили беозор, кулгиси очик кўнгиллик рамзи эди. Кўнгироқ қўлгудек бўлсалар гапни оламда нима гап, эрингиз қалай, деган саволдан бошлардилар. Биз ҳам опадан бўш келмай:

— Бизнинг эримиз қалай эмас, олтин, — деб ҳазиллашардик...

— Кеча театрга нега келмадингиз? — дея опа яна дабдурустан сўраб қолардилар. — Ваъдалар бошқача эдик. Чироқ ўчгунча орқага қарай-вериб буйим кийшайиб қолди... Бугунга тўйга айтишган, — гапида давом этарди у. — Бораман, деб ваъда берганман... Бораман... Бормасам қариб қолибди, деб тўй-маъракаларга айтмай қўйишмасин.

— Тўри қиласиз, одамларни, таниш-билишларингизни кўрасиз...

— Эртага «Ойбек уй-музейи»га Наврўзга тақлиф қилишган. Бирга бормаймизми?

— Опахон, сиз нима десангиз-шуда!

Ҳар баҳор ойининг 14 апрель куни опаникида йиғилар эдик. Бу кун Кибриё Қаҳҳорованинг туғилган куни. Баъзида туғилган кунларини Қаҳҳор туғилган кунга қўшиб ўтказар эдилар. Улар даврга келиб қўшилишлари билан одамларнинг диққат марказига айланар эдилар. Соатга ўғринча қараб қўйишимизни ёқтирмас эдилар. Гуё соат миллари бу нурилы дийдор онларини қисқартираётгандек туюларди...

... Аънаёна кўра Кибриё опанинг туғилган кунини нишонлаш учун унинг хонадонига тўпландик. Кибриё Қаҳҳорова билан Абдулла Қаҳҳорнинг чироғлари ўчган эмас. Уларнинг сингиллари, жиянлари хонадонни обод қилиб, уй-музей эшикларини очиб ўтиришбди. Ҳаммаси опамиз бор пайтларидек. Фақат уларнинг ўзлари йўқ.

Ҳа, одамларни қовуштирадиган, дўстлаштирадиган ажойиб инсон, аллома аёл энди орамизда йўқ. Жавондаги суратидан бизга жилмайиб қараб турибди. Биз уларни ҳамма вақт ана шундай дилбар ва кўркам кўрганимиз. Биз улар билан ўтган дийдор онларини ҳаммиса қўсаб, соғиниб, эслаб яшаймиз.

Дилбар МАХМУДОВА,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист.

Туртликлар

Умрим қизил гулдор Ватанда,
Унинг соясида сояланаман.
Офтоб кўз узмас бу чамандан
Ватаним деб мен ҳам ёнаман.

Қуйлар жилга ўзлиги унут,
Қўқ тоқига интилар бургут.
Бири, ер, бири қўқ ишқиди
Ишқ муштарак — олам беҳудуд.

Булбул навосига турфа ранг
Топди бу ажиб чаман ичра.
Не мурод, етгун факат киндик
Қонинг томган эл-Ватан ичра.

Кун, қуёш билан сўнгсиз осмон,
Тун, ой билан ҳам чексиз осмон.
Ватан эрур севгимга қудрат
Йўқ менинг-да ишқимда поён.

Умримдаги ҳар битта куннинг
Бор осмони ва бор замини.
Давоматман ажодларимдек
Еб яшайман иймон ғамини.

Ватан де, ён, ишқда билма чек
Денгиз тубига туш ғаввосдек.
Авлодларга етгин, мозийдан
Бизга етган не-не овоздек.

Ўзингни бор қил, эт юзим
гулгун
Лол тилсим тил очсин,
қолмасин тугун.
Махзун боқадурман олис
йўлларга.
Ёнайлик, кеч бўлиб қолмасдан
бугун.

Кетдинг қайт деб чопди
ортингдан излар,
Жуфт навда, жуфт қанот эдик-ку
бизлар.
Бош урдинг етиб уфқ девори
узра
Ҳам турдинг кўксимда ўзимдай
бўзлаб.

Мадамин ҚўЧҚОР,
Хоразм.

Устоз ва шогирдлик

Хозирда ўқувчи-талабаларга таълим-тарбия беришда маданиятимиз қадриятлари миллий санъатимиз, ота-боболаримиз томонидан яратилган ва бутун жаҳонга машҳур бўлган ажойиб санъат намуналаридан кенг фойдаланишга катта аҳамият берилмоқда. Шу маънода республикамизда таълим тизимини тубдан ислох қилиш мақсадида 1997 йили «Таълим тўғрисида»ги қонун ва «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури» қабул қилинди. Унда «Ўзбекистон Республикасининг таълим соҳасидаги сиёсатини, умуминсоний қадриятлар, халқнинг тарихий тажрибаси, маданият ва фан бобидаги кўпасриқ анъаналар, жамиятнинг истиқболдаги ривожланишини ҳисобга олган ҳолда юргизилади» дейилган.

Ўзбек халқининг маънавий меросини ўрганар эканмиз, улкан маънавий қазинага эғалигимиз кўзага аққол ташланади. Кейинги вақтларда бой меросимизни ўрганиш учун шарт-шароитлар яратилаётган бўлса-да, улардан етарлича фойдалана ололмагачмиз.

Бунинг сабабларидан бири чуқур фундаментал илмий тадқиқотлар олиб борилаётганлигидир. Аждодларимиз тажрибалари ёритилган адабиётларни ҳам етарли деб бўлмайди. Бундан ташқари уларнинг тажрибалари ҳозирда касб-хунар масканларида қиёмега етказиб ўргатилмапти.

Шу вақтгадеч педагогика олий ўқув юрларининг «Бадийи графика» ва «Касб таълими» факультетларида, касб-хунар коллежлари, лицей, қўшима таълим муассасаларида хунар ўрганаётган ёшларимизга «Уста ва шогирд» одоби ўргатилмаслиги боис уларнинг маънавиятини ҳозирги замон талаби даражасида деяр оламийми. Бунинг учун уларнинг еши, қобилияти ва билим даражасини ҳисобга олиб «Устоз ва шогирд одоби» дарслигини яратиш зарур деб ҳисоблаймиз.

Устознинг шахсий ва касбий фазилатлари нималардан иборат эканлиги ҳамда уларга қўйилган талабларни тўлиқ тасаввур қила олмаслиги оғзаки савол-жавобларда, махсус сўровнома ҳамда тест саволларида бизга аён бўлди.

Шуларни ҳисобга олиб, устозлик санъати сирлари ҳақида фикр юритмоқчимиз.

Уста устоз деган номга қандай муносиб бўлади? Устознинг вазифаси нималардан иборат? Қадимда устозлар шогирдларига қандай таълим-тарбия берганлар, каби саволларга ёшлар жавоб беришга қийналиб қоладилар.

Қадимда хунар муқаддас ҳисобланган, уни чуқур эъзозлаб келганлар. Ота-боболаримиз устоз ва шогирдлар учун ўзига хос одоб-ахлоқ, қонун-қоида, урф-одат ва анъаналарни яратганлар, асрлар давомида бу қоидаларга қатъий риоя қилинган. Халқ хунарамандчилигида устозларнинг ўзига хос шахсий ва касбий фазилатлари мезони бўлган. Шу мезон асосида устага ижобий ёки салбий баҳо берганлар. Шунинг учун ота ўз фарзандини яқса шогирдликка берганда устанинг юқоридаги мезонга жавоб бера олиш даражасини атрофлича ўрганиб чиққан.

Ёмон устага берма шогирд этиб, Бузар у бузуқ феълни ўргатиб.

Шу ўринда устозларнинг шахсий ва касбий фазилатлари билан танишиб чиқаск.

Устознинг шахсий фазилатлари. Қадимдан устозларнинг шахсий фазилатлари мезон бўлиб, унга сўзсиз риоя қилиб келинган. Шахсий фазилатлар мезони таркибига устознинг гўзал инсоний фазилатлари кирган.

Ризоуддин ибн Фахриддин устозларга шундай насихат қилган эди:

«Шогирдингизни ҳар бир ҳаракатларига қараб турунгиз, уларга хуш муомалаларни, гўзалу шафқатли одатларни тушунтирингиз, сўзларини-ю феълларини яхшилангиз, устобшларини, кийим-кечакларини пок тутмоқларни ҳақида назорат айлانгиз. Ёмон ҳуқуқлар юқумли бўлганидан бир шогирднинг ёмон ҳуқуқ борлигини билсангиз, жумласини баробар қўриб, жумласи фойда олажак равишда ўргатингиз, фойдали ишлар, керакли адабларнинг жумласидан хабардор айлانгиз, натижада бола мумкин қадар режа ила иш қилмоқ, эҳтиёткорлик, поклик, қўрқам тартиб, кўп фойдасига тиришмақ каби ҳосиятларингизни эгаллаб олади».

Хунарамандларнинг касб маданияти қуйидагилардан иборат:

- хунарни жамият таракқиётига ҳисса қўиши мақсадида ўрганиш;
- хунарни меҳнатсиз даромадлардан асраш;

— устозлар анъанасини ҳурмат қилиш;

- ҳалол меҳнат қилиш;
- интизомли бўлиш;
- муваффақиятсизликдан тушқунликка тушмаслик;

— хунардан ақлли, тадбиркор бўлиш;

- рости сўзлаи бўлиш;
- локиза бўлиш;
- бир ишни қиёмега етказмай иккинчи ишга қўл урмаслик.

Хунараманд холи бўлиши лозим бўлган салбий ҳусусиятлар:

— нопок йўллар билан бойлик орттириш;

— бошқа хунарамандларга нисбатан адоватда бўлиш;

— фақат бойлик орттириш мақсадини қўлаш;

— журъатсизлик, дангасалик, ялқовлик, эринчюклик, исрофгарчилик, такаббурлик, ёлғончилик.

Шогирдлардан баъзан турли камчиликлар ўтиб туради. Устознинг вазифаси бундай камчиликларни кечириш, қайтиб бў ҳолни тақрирлашмасликда шогирдга ёрдам бериш. Устознинг кеҳира олиши олижаноблик ва олимларга хос сифатидир. Ота-боболаримиз «Кичиклардан адашиш, катталардан кечириш» деб беҳиз айтишмаган.

Устознинг касбий фазилатларига ўз хунарини олий даражада билиши, ёшларга сидқидилдан ўргата олиши, ўз хунарига янгиликлар киритиши, ўзидан кейин яхши шогирдлар қолдириши ва бошқалар кирати. Устознинг энг яхши касбий фазилатларидан бири шогирд тайёрлашидир. Ҳар бир хунараманд устанинг шогирди бўлади. Агар устанинг шогирди бўлмаса, уни худди мевасиз дарахтга ўхшатадилар. Чунки, хунарамандлар авлоддан-авлодга ўз хуналарини анъана тарикасида қолдириб келганлар.

Устоз ўзидан кейин билимли, истеъдодли шогирдлар қолдирмаса, унинг ҳаёти бесамар ўтди дейиш мумкин. Уста қанчалик буюк бўлмасин, тарихда қанчалик из қолдирмасин, ўз билимини, хунарини ишончли одамга қолдирмаса унинг ишларини давом эттирадиган киши бўлмайди.

Саидхобор БУЛАТОВ,

педагогика фанлари доктори, профессор;

Абдулла ЭЛИМУРОВ,

ўқитувчи.

Жисмоний тарбия – соғломлик йўли

- * Камҳаракатлик оқибатлари
- * Гипокинезия нима?
- * Тез ҳаракатда зўриқиш ҳам ёмон

Бугунги кунда давримизнинг энг муҳим вазифаларидан бири — соғлом экология ва соғлом турмуш тарзини таъминлаш, миллат генофондини шакллантириш ва баркамол авлодни тарбиялашдан иборат. Таъкидлаш зарури, мазкур вазифани ҳал этишда миллий истиклол мафқурасининг «стратегик қуроли»га айланиб бораётган жисмоний тарбия ва спорт катта аҳамият кашф этади.

Шунинг учун ҳам жисмоний тарбия ва спорт давлат сиёсатининг устувор йўналишлар даражасига олиб чиқилаётгани бежиз эмас. Президентимиз И.А.Каримовнинг «Ҳеч бир нарсa мамлакатни спорт каби тезда дунёга машҳур қилолмайди» деган сўзлари бунга яққол мисол бўла олади.

Юртимиз тараққиёти йўлида турли тўсиқларни енгиб ўтиш, табиатнинг «иссиқ-совуғи», турмушнинг «аччиқ-чучук»ларига бардош бериш, озод ва обод Ватан қуриш, халқ фаровонлигини ошириш учун самарали меҳнат қилиш миллат соғлиғига боғлиқ.

Соғлом турмуш тарзини шакллантириш ва инсон саломатлигини мустаҳкамлашда жисмоний тарбия ва спортнинг ўрни бекиёсдир.

Инсон ҳаёти давомида кам ҳаракатли ёки бир хил (стереотип) ҳаракатлар билан мунтазам машғул бўлиши натижасида ёлпоқлаш (бир томонлама) гипокинезия (ҳаракат танқислиги)га мубтало бўлиши мумкин. Бундай

салбий ҳолатларнинг олдини олиш ва уларни бартараф этиш имконияти мунтазам ижро этиладиган ҳаммабон жисмоний машқлар ёрдамида амалга оширилади.

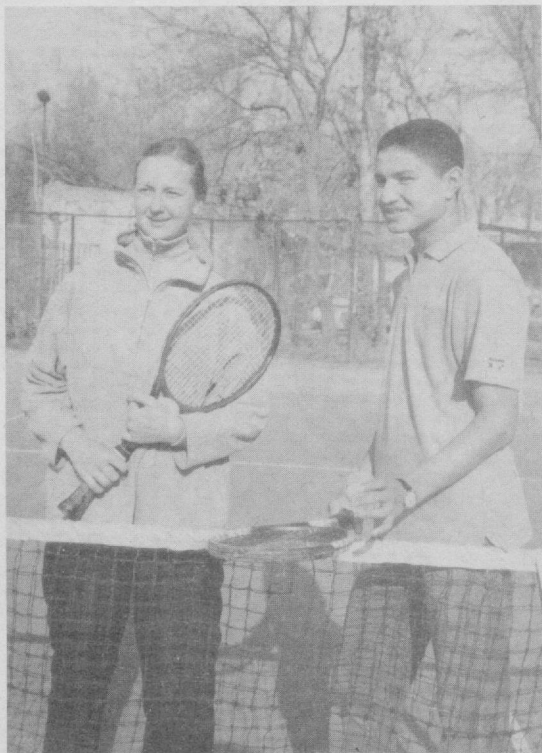
Маълумки, фан ва техника тараққиёти жараёнида уй-рўзгор ишлари, йўл ҳаракатлари ҳамда бошқа кўп жараёнлар механизациялаб, автоматлаштириб, компьютерлаштириб борилади.

Бу бир томондан, инсон ва жамият учун муҳим қулайлик туғдириб, иш сифати ва самарадорлигини оширса, иккинчи томондан жисмоний меҳнат мушаклар фаолиятини ниҳоятда чегаралаб қўяди. Оқибатда ушбу вазият инсонни гипокинезия даражасига мубтало қилади. Гипокинезия эса, ўз навбатида, ҳаётга хавф солувчи, цивилизацияга хос касалликларни (ишемия, гипертония, бронхлар астмаси, невроз, остеохондроз ва ҳоказоларни) келтириб чиқариши олимлар томонидан аллақачон исбот қилинган.

Маълумки, гипокинезиянинг махсули бўлган касалликлар турли дори-дармонлар ёрдамида вақтинча бартараф этилиши мумкин. Лекин патологик асоратлар бутунлай йўқ бўлиб кетмайди, ундан узил-кесил қутулиш учун биринчи навбатда гипокинезия даражасини даволаш керак. Гипокинезия ҳасталигини даволовчи ягона ва ўта самарадор дори-дармон катта амплитуда ва секин бажариладиган меъёранга жисмоний машқлар мажмуасидир.

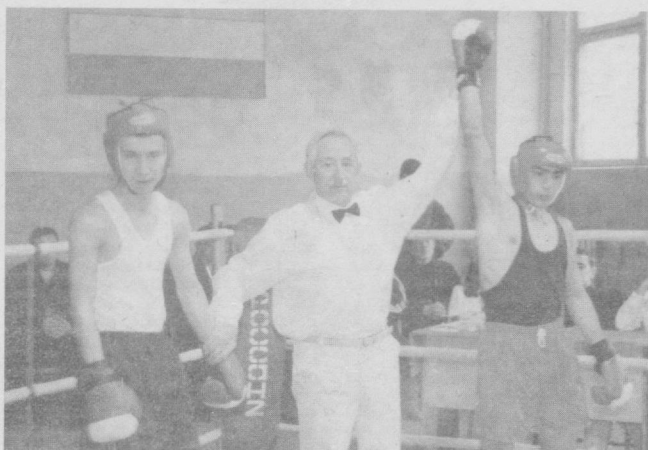
Агар одамнинг ҳаёт фаолиятида кам ҳаракатли жараён қанчалик устунлик қилса, жисмоний машқлар билан мунтазам шугулланиш зарурати шунчалик юқори бўлади. Акс ҳолда, организмда токсик моддаларнинг (ўт кислотаси-сафро, аммиак, сийдик ва ҳ.з) ҳажми ошади. Йиғилган ортқича озукалар эса (оксил, ёғ, углевод, глюкоза, минерал тузлар ва ҳ.з) тўқималарга «зўрлик» билан сўрилиб (ҳаракат камлиги сабабли), организмнинг семиришига олиб келади: гипокинезия даражасининг дастлабки оқибатлари шулардан иборатдир.

Маълумки, соғлом авлодни тар-

биялаш, миллат генофондини соғломлаштириш, турли хасталикларнинг олдини олиш, Ватанимиз буюк келажагини таъминлашга қодир жисмонан ва маънан баркамол, ақлан теран авлодни етиштириш масалалари бугунги кунда жуда долзарб вазифа бўлиб турибди. Президентимиз томонидан 1997 йил «Инсон манфаатлари йили», 1998 йил «Оила йили», 1999 йил «Аёллар йили», 2000 йил «Соғлом авлод йили», 2001 йил «Оналар ва болалар йили» каби давлат дастурларининг ҳаёtgа жорий этилиши фикримизнинг далилидир. Масаланинг жиддийлиги маъзур мақолада келтирилган маълумотлардан ҳам кўриниб турибди. Дарҳақиқат, гипокинезия хасталигига мубало бўлган, ўта семирган, меъеридан ортққ вазни, жисмонан заиф ота-оналар соғлом ва бақувват фарзандни дунёга келтиришлари қийин. Айтиш жоизки, жисмоний тарбия ва спорт бундай хасталикларнинг олдини олиш, ота-она ва бола соғлигини мустаҳкамлаш гаровидир. Гипокинезиянинг аломатлари ва семириш жараёнининг тезлашуви, айниқса, илгари фаол жисмоний ҳаракат билан боғлиқ бўлган касб эгалари (бетон қуювчи, сувоқчи, пўлат эритувчи, кон қазувчи, спортчи ва ҳ.х) кейинчалик айрим сабабларга кўра ўз касбларини кам ҳаракатли ишга ўзгартирганларидан сўнг яққол кўзга ташланади.

Гипокинезия инсон учун нафақат тиббий, яъни сихат-саломатлик нуқтаи назаридан хавфли, балки иқтисодий, ижтимоий ва умумбиологик жиҳатдан ҳам зарарлидир. Шунинг учун жисмоний машқларни мунтазам бажариш, организмга «қувват бериш» нихоятда муҳим ама-

лий-биологик аҳамиятга эга. Эрталабки зарядка машқларининг моҳияти айнан организмни жонлан-тириш билан изоҳланади. Бундан ташқари, организмни «зарядлаш» уни олдиндигн кутилаётган меҳнат ва бошқа ҳаракат, фаолиятларга тайёрлаш демакдир. Бошқача айтганда, «зарядка» шу жараёнларга сарфланадиган энергияни бемалол қоплашга қодир манбадир. Агар бордию, эрталаб ҳали организм тўлиқ ишга тушмаган вақтда қувват бахш этувчи машқлар қатта теълиқда ва ўта шиддат билан бажарилса, ҳали уйғонмаган организмда зўриқиш ҳоллари вужудга келади, босим ортади, томирлар тонусининг оптималлиги йўқолади, улар меъеридан зиёд таранглашади (ҳатто айрим майда томирларнинг ёрилиши ҳам кузатишган), бош оғриги, нафас олишнинг бузилиши ва шунга ўхшаш но-

хуш аломатлар пайдо бўлиши мумкин.

Гипокинезия қандай оқибатларга олиб келиши мумкин, деган ҳақли савол туғилади. Ушбу масала моҳиятини спортчилар мисолида яққол кўзатиш мумкин.

Маълумки, спорт билан шуғулланишнинг дастлабки босқичларида машғулот жараёни умумий жисмоний сифатларни ривожлантирувчи машқлардан иборат бўлади. Вақт ўтиши билан ёш спортчи юқори ма-лакали мутахассис раҳбарлигида ўз маҳоратини такомиллаштиришни давом эттиради. Ана шу «катта» тренерларнинг кўпчилиги қисқа муддат ичида юқори натижаларга эришиш мақсадида ихтисослаштирилган махсус жисмоний ва техник-тактик машқларнинг фоизини ҳаддан ташқари орттириб, бирёклама тайёргарликка ружу қўяди. Оқибатда, жисмоний ва функционал пойдевор ҳар томонлама заифлашиб боради. Шундай бўлса-да, юқори натижаларга эришиш ҳоллари учраб туради. Лекин эришилган натижа мустаҳкам бўлмайди ёки юқсалмай қолиши мумкин. Бундай ҳоллар спорт амалиётида, афсуски, учраб турибди.

Кўп йиллик қузатув натижалари, мутахассисларнинг фикр-мулоҳазалари ва шахсий қузатувлар шуни кўрсатадики, меъёрдаги жисмоний машқлар нафақат гипокинезия ва гипокинезия асоратларидан халос этишга қодир, балки инсон вужудининг саломатлигини, жисмоний ва функционал фаоллигини таъминловчи самарали воситадир.

**О. ПЎЛАТОВ,
К. ЯРАШЕВ,
Ш. ПАВЛОВ.**

Фидойилар

Ватанни севиш унинг муқаддаслигини англашдан бошланади. Ватан — бу ичган сувинг, еган нонинг, нафас олган ҳавонг, теварак-атроф, тоғу тош, дов-дархат, ўт-ўлан. Нон — азий, сув — муқаддас, ҳаво — табаррук. Бизга емиш, кийим-кечак берган наботот олами, ҳайвонот дунёсини яратган илоҳий зот «эй, одамлар, бир-бирингизга раҳмдил, меҳри ва шафқатли бўлинг», деб фармон қилган. Уруғ-аймоғимиз яшайдиган маҳалла-қўй, шаҳар-қишлоқлар ҳаммамизнинг мўтабар манзиларимиз эмасми? Меҳрибон ёру биродарларсиз, садақатли хешу ақрабодарсиз, қадрдон қўни-қўшниларсиз бошқа бир, айтилик, ўта бой ўлкада яшай оласизми?

Мен Зоминнинг Тамтум қишлоғида, тоғларнинг ичкарисидида — ўз исми билан Ичкарида туғилганман. Биз болалар сахарда бор-йўғи 200-300 метр нарида тоғ бағрини макон қилган сон-саноксиз сайроқи қакликларнинг тинимсиз ёқимтой жўрларидан уйғонар эдик. Шундан бўлса керак, қаклик овозини жуда яхши кўраман ва унинг қўнғирқоқдай овозини эшитиб келиш учун қишлоғимга бориб тураман.

Турфа гуллар сеҳри. Қўл ўроқ билан пичан топганимиз? Ўт-ўланларнинг атри нам тупроқ хидига қўшилиб димогингизга ургандай муятар ис бормикин бу заминда?

Баъзан қишлоққа борганимда «Қани энди кундузи Тошкентда бўлсам-да, кечаси қишлоққа келиб ётсам, тоғ шабадаси тинимсиз юзимга уриб турса, шундай кунлар нам келармикин?» деб, ярим ҳазил, ярим чин ҳаёл суриб қўяман.

Ватанга бўлган муҳаббат ёшлдан, болаликдан она тупроққа бўлган меҳрдан бошланар экан.

Одам боласи Ватан деб аталмиш табаррук ҳудуднинг сувидан, обихавосидан, жамики моддий-маънавий неъматларидан баҳраманд бўлиб, Оллоҳ берган умр давомида даври-даврон суриб охирул амр ҳаёт билан, ҳамма-хаммаси билан, демакки, Ватан билан видолашади, қаерга, қайси хилхонага дафн этишларини васият қилиб, Ватан тупроғи насиб қилганига шукроналар айтиди.

Ватан тупроғининг хар бир ҳовучи азизу муқаррамдир. Буни шўролар даврида қувғин қилинган ватангадо юртдошлардан сўраг. Араб мамлакатларидан бирида бадавлат ҳаёт кечираватган ўзбеклардан бирининг

уйида қимматбаҳо вазалардан икки тасида оддий тупроқ солиб қўйилган экан. Меҳмонлар қизиксиниб сўрашганда чолу кампир асли Фарғона водийсидан эканини, бир вазадаги тупроқ Кўқондан, иккинчиси бошқа шаҳардан келтирилганини айтишиб, вақт-соатимиз битгач, шу бир ҳовуч Ватан тупроғи насиб қилса бас, деб кўзларига ёш олишибди. Аҳолиси 25 миллионли Ўзбекистонда 130 дан ортиқ эл-эллат вакиллари яшайди.

Ўзбекистонни нима учун бу қадар қўп халқларнинг намояндалари ватан тутганлар?

Бу саволга ўзимча жавоб топган бўламан. Буни жаннатмакон воҳаларда яшаб келган, қадимдан ёзувга эга бўлган маданий халқларнинг бағрикенглиги, инсонпарварлигидан, тиллари, ҳатто динлари, урф-одатлари бошқа-бошқа халқларга ер-сув бериб, улар билан ёнма-ён яшашни одат қилган ўзбекларнинг одамшавандалигидан деб бўламан.

1992 йилда Қирғизистоннинг пойтахти Бишкек шаҳрида дунё қирғизларининг курултойи бўлиб ўтди. Курултойда Ўзбекистондан бутун бир делегация қатнашди. Меъзбонлар дунёнинг барча бурчақларидан келган вакиллари бир ҳафта қўй, бия, қўтослар сўйиб, меҳмон қилишди. Курултой мажлисида ҳамма ўз дил сўзларини айтди. Қирғизистонликлар бўш ерлар қўпчилигини айтиб, чет эллардан келганларни ота юртига қайтиб келишга таклиф этишди. Шунда ўзбекистонлик Унгар Аллаев деган қирғиз деҳқон-фермер сўзга чиқиб, қирғизистонликларга қарата бундай деди: «Таклиф учун раҳмат, лекин биз ўзбекистонлик қирғизлар Президентиимиз Исрол Қаримовни ҳурмат қиламиз, биз Ўзбекистон ерида қоламиз ва Ўзбекистондан бошқа ҳеч қаерга бормаймиз». Буни Исрол Қаримов қўриб, эшитиб турган экан, Аллаевга раҳмат ва совғалар насиб қилди.

Худди шундай гапни бир неча йил Чортоқ туман ҳокими бўлиб ишлаган Мапиратхон Истамқулова озгидан ҳам эшитдик. Мапиратхоннинг турмуш ўртоғи ўзбек. Қизлари онаси билан қирғиз тилида, отаси билан ўзбек тилида гаплашар эканлар.

* * *

Бу муқаддас ўлкада ўзбеклар, тожиклар, қирғизлар ва бошқа халқлар узоқ асрлардан буён апок-чапоқ яшаб келаётганига тарих гувоҳ.

Қирғиз халқининг қахрамонлик эпоси — «Манас»нинг 1000 йиллиги муносабати билан 1995 йилда «Ватанпарвар» газетасида босилган мақоламизда халқларимиз бирлиги Алп Манас ва Алломийшдан бошланади, деб ёзган эдик.

Эпосда туркий қабилалар ҳали миллат бўлиб таркиб топмаган узоқ ўтмишда ўзбек, қозоқ, қирғиз ва бошқа қабилалар бир отанинг бошларидек қон-қариндош эканлиги алоҳида қайд қилинган:

Ўзбекининг ўзи бор

Айтиб қўйган сўзи бор:

Қозоқ, қирғиз, қатаган

Ҳаммамиз бир отадан.

Ўрта Осиё халқлари қадимдан дўст-биродар, қард-анда бўлиб яшаб келишади.

Жанубий қирғизлар XVIII асрнинг охиридан бошлаб Кўқон хонлиги таркибида ўзбеклар, тожиклар билан дўст-биродар бўлиб яшадилар, жанг-жадалларда қатнашдилар, мамлакатни бошқаришда иштирок этдилар. XIX асрда Кўқон хонлигида қатта маъвега эга бўлган қирғизлардан Олимбек додоҳ вафот этгандан кейин хотини Қурманжони додоҳ — «генерал» қилиб кўтаришди.

«Фарғона маликаси» — «Олой маликаси» ҳисобланган Қурманжон Ёзният тахаллуси билан шеърлар битган ва XIX аср ўзбек шоирлари — Нодира, Увайсий, Махзуна, Муштари, Дилшод билан дўстона муносабатда бўлган.

Қурманжон додоҳ сеvimли наби-раларидан бирини қадимий қўлёмалар билағони, Абусаид номли самарқандлик ёш олимга узатади.

Абусаид қайнонасининг туҳфалари орасидан шойи чорсуға уралган бир туғундан Улуғбек расадхонасининг аниқ ўрни кўрсатилган ҳужжати топиб олади. Жаҳон фанидаги бу улкан кашфиёт шу йўл билан топилган эди.

Ўзбек-қирғиз илмий ва адабий алоқаларига келганда шунга айтиш керакики, Тўқтағул билан Юсуфжон қизик дўст бўлишган, қирғиз зиёлилари 20-йилларда Тошкентда таълим олишган, қирғиз тилида газета чиқаришган, икки қардош халқнинг озғани ижодий алоқалари азалдан илдиз отган.

* * *

Биз қуйида ўзбеклар билан бир заминда яшаб, бир ҳаводан нафас олиб, бир дарёдан сув ичиб, ўзбек-

лардан таълим ва ибрат олиб етишган айрим кирғиз зиёлилари ҳақида, ўзбеклар билан дўстлиги, вафодорлиги тўғрисида ҳикоя қилмоқчимиз.

Исҳоқ РАЗЗОҚОВ (1910-1979) ҳозирги Қирғизистон Республикасининг Лайлак туманида туғилган. Исҳоқ Раззоқов дастлаб Тожикистоннинг Хўжанд шаҳрида болалар уйда, сўнгра Тошкентда интернатда тарбияланади ва ўрта, олий маълумот олган. Ўзбекистонда масъул лавозимларда ишлаб, Ўзбекистон Давлат режа қўмитаси раиси, Халқ маорифи вазири, Халқ комиссарлари Совети раисининг ўринбосари мансабларига қўтарилади. 1945 йилда Усмон Юсуповнинг тақлифи билан Исҳоқ Раззоқов Қирғизистон Республикаси Министрлар Советининг раиси этиб тайинланади, 1950 йилдан 1961 йилгача Қирғизистон КП МКнинг биринчи котиби бўлиб ишлайди. Чорак асрдан кўпроқ вақт ичида Раззоқов ўзбек халқининг ғам-ташвишлари билан яшади ва республика микёсидаги йирик ар-боб даражасига қўтарилади.

1996 йилда Бишкек шаҳрида чоп этилган «Буёқ инсон» деган китобга Исҳоқ Раззоқов фонднинг раиси А.М.Масалиев ёзган сўзбошида шундай сўзлар бор: «... Биз бунинг учун меҳмондўст, меҳнатсевар ўзбек халқига чин юракдан ташаққурлар айтмиш, Ўзбекистоннинг улуғ фарзандлари хотирасига таъзим қиламиш».

Хар қандай сўхбатдошини ҳам жўшқин жозибаси билан сеҳрлаб қўядиган Исҳоқ Раззоқов қирғиз тилидан ташқари ўзбек, тожик, рус тилларини мукамал билган ва ижтимоий-сиёсий, ҳатто баъдий адабиётдан таржима қилиш билан шугулланган, Горький, Чехов асарларини, жумладан, Чеховнинг «Глоф бандаси» ҳикоясини рус тилидан ўзбекчага ўғирган.

Азиз ТҲУТАБОВ. (1911-1995). Жисмонан, ақлан тўқис, салобатли, пахлавон, фариштаси улуғ кишилар ҳамма вақт иззат-эътиборда юридилар. Ана шундай сифатларга эга Азиз ака Тўхтабой ўғли ақл-фаросатда ҳам, одамгарчиликда ҳам, жисмоний жиҳатдан ҳам ажралиб турарди. Азиз ака ҳамма жойда — оилада ҳам, қариндош-уруғлари, дўст-биродарлари даврасида ҳам, ҳамкасиблари орасида ҳам азиз ва мўътабар киши эди.

Ақли, билими, фаросатли, одил, меҳнаткаш инсонлар кўп. Аммо инсонни ҳурмат шохшўпасига олиб чиқадиган фазилат ҳаммага ҳам nasib қилавермас экан. Бу — элга, раиятга ғамхўрлик, ташкилотчилик истеъдодирид. Азиз ака йигитнинг арслони эди.

Азиз Тўхтабов раҳбарлиқнинг барча сир-асрорларини ипидан иг-

насиғача эгаллаган, ишчан раҳнамо эди. Чунки у 1934 йилдан — 23 йилдан бошлаб Ўзбекистонда масъул лавозимларда 30 йилдан ортиқ ҳалол хизмат қилди.

Азиз Тўхтабов 1949 йилда лавлагикорликдаги новаторлик ишлари учун Меҳнат Қаҳрамони унвонига сазовор бўлади.

Умрининг сўнгги йилларида Азиз Тўхтабов доцент, сўнгра профессор сифатида педагогик қилишга қарор қилади ва дастлаб Тошкент халқ ҳўжалиги институтига декан, сўнгра Фарғона педагогика институтига, 1978 йилдан эса ТошМИДа кафедра мудири бўлиб ишлади.

Азиз Тўхтабов ўша вақтда давлат раҳбари Йўлдош Охунбобоев билан жондош дўст эди. Чунки Йўлдош аканинг отаси Охунбобо Азиз аканинг отаси Тўхтабой бобо билан ошно эди. Охунбобо бир кун Тўхтабобонига меҳмон бўлиб келганда хотини кўз ёради ва ўғлига сафарда туғилгани учун Йўлдош деб исм қўйишди. Шу-шу Азиз ака билан Йўлдош ота умр бўйи дўст-биродар эдилар.

Зиёд ЕСЕНБОВ. Республикада газета-журнал ўқийдиган, радио эшитиб, телевизор кўрадиган, китоб варақлайдиган одамлар орасида бу инсонни билмайдиганлари камдан кам бўлса керак. Яқинда табаррук 80 ёшини нишонлаган Зиёд ака забардаст йигитлардай бакуват, тетик. Зиёд Исмолович Есенбоев ҳақида ёзувчи Мақсуд Қориев ёзди: «Зиёд ака олижаноб инсон. У Дўрмон қишлоғида туғилган — asli қирғиз фарзанди, ammo ўзбекнинг ўғлони, ўғлони бўлганда ҳам мард, садоқатли ўғлони, умр бўйи элим деб, юртим деб яшади, ҳалол меҳнат қилмоқда».

Зиёд Исмолович Ватанимиз бошига оғир кулфатлар келтирган урушда ҳам фаол қатнашган. У Европадан то Японияга қадар бориб, жанг қилган. Кўрагида қатор жангавор нишонлари бор. Истиклол даврида ҳам ҳалол, фидокорона меҳнатлари учун «Эл-юрт ҳурмати» нишони ва медаллар билан тақдирланди.

Зиёд Исмоловичнинг бобоси Есенбой Қирғизистоннинг Талас воёйсисиди Шакар овулидан, оталари Исом Дўрмонда туғилган. Шундай қилиб Зиёд ака билан Чингиз Айтматовнинг ота-боболари бир қишлоқдан. Бунинг устига Зиёд Исмолович билан Чингиз Тўракулович кўпдан бери дўст, биродар, ака-ука бўлиб кетган. Юбилей муносабати билан Есенбоевга Брюссель шаҳридан, Қирғизистоннинг Бельгия ва Франциядаги элчиси Чингиз Айтматовдан табриқнома келиши бежиз эмас эди: «Зият ака! Сиз биз учун ўзбек ва қирғиз халқларининг XX асрдаги обрўли вакили, ҳурматли

фарзандисиз ва шундай бўлиб қоласиз».

Зиёд ака бошланғич, ўрта ва олий маълумотини ўзбек тилида олган, унинг устозлари ҳам, юзлаб шоғирдилари ҳам ўзбеклардан. Узидаги барча хислатлар учун Зиёд Исмолович ўзбеклардан миннатдор. Сура-сангиз ўзбекларнинг сифатларини санаб кетади: меҳнаткаш, мард, ҳалол, вафодор, меҳмондўст, миришкор, баргикенг, ориятли... Зиёд аканинг фикрини давом эттиришимиз мумкин: зийрак, хушёр, синчков, марҳаматли, илтифотли, ғамхўр, жонқуяр, кеҳиримли, лафзи ҳалол, эътиқодли халқ...

Зиёд ака вилоят газетасининг адабий ҳодимидан республиканинг энг нуфузли газетасининг муҳарририга, матбуот қўмитасининг, республика журналистлар уюшмасининг раисига қўтарилиди, бу лавозимларда узоқ ишлади, доимо камтарлигича қолди.

Саттор УСМОНОВ. (1923-2001) Зомин районидаги Қуруқсой қишлоғида туғилган. Урушдан қайтган, колхоз раиси, қишлоқ кенгаши раиси, райкомнинг биринчи котиби, райхўроқум раиси ўринбосари бўлиб ишлаган. 13 йил давомида ҳозирги Шароф Рашидов туманидаги Титов номи 6-совхозда директор бўлиб, совхозни республикадаги энг йирик илғор ҳўжалик даражасига қўтарди. У Мирзачўлда миришкор пахтакорлар мактабини яратди. Саттор Усмонов республиканинг кўзга кўринган олимлари — академиклардан Саъди Сироҳиддинов, Ҳамдам Усмонов, Малик Набиёв, Уктам Орипов каби йирик фозилу фузалолар билан дўст-ошна эди.

Мустафокул МУҲАММАДИЕВ. 1919 йили Зомин туманидаги Қарим қишлоғида туғилган, қирқ йиллик умрини адлия соҳасида ишлашга бағишлади, қонун ва виждон кўрсатган йўлдан борди, доимо яхшиликка яради. Яхшилар тўйида хизмат қилиш, халққа қўлаб тўй қилиб бериш учун туғилар экан, дегинг келади. Мустафокул ака ховли тўйлари, сўннат тўйларидан қанчасини кўрди.

Еттига туманда суд раиси ва прокурор бўлиб ҳалол ишлаган, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган юрист, пири бадавлат Мустафокул ака Муҳаммадиев ўзбекларга хизмат қилиб, халқ ҳўрматига сазовор бўлган ҳаммиллатимиз вакиллари-дандир.

Биз бў ўринда Ўзбекистоннинг қирғиз фарзандларидан бири нечасингига тилга олдик. Аслида бундай инсонлар халқ орасида, хусусан, ўзбеклар ичида жуда кўп.

Суюн ҚОРАЕВ, география фанлари доктори, профессор, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ҳодими.

Тафаккур томчилари

Усмонжон Қорабоев — фалсафа фанлари доктори, профессор. Атоқли олимнинг «Ўзбекистон байрамлари» (1981), «Бадийий-оммавий тадбирлар» (1986), «Табиат байрамлари» (1988), «Бўш вақт ва маданий дам олиш» (1989), «Анъанавий халқ ижоди: тиклаш ва ривожлантириш муаммолари» (1991), «Азалий ва абадий қадриятлар» (1995), «Наврўз» (2000), «Ўзбек халқ уйинлари» (2001) номли китоблари чоп этилган.

Усмонжон ҳаётда янгилик, антиқа ҳодисалар ишқибози. Шу боис унинг «хобби»си, ишқибозлик машғулоти бисёр. У ёшлигидан маркалар йиғади. Баъзан ноёб латифалар ҳам тўплаб юради. Айниқса, Ватанимиз тарихига оид рамзий белгилар, нишонлар ҳам унинг диққатини ўзига тортди. Усмон Хосилович сайр, саёҳат, боғбонликни яхши кўради. Илмий машғулотлар қаторида хикматлар, афоризмларни тўплашни ёқтиради. Афоризмлар ёза бошлаганини у шундай изоҳлайди: «Ҳаёлга келган муҳим бир фикрни айтсам, бошқалар оддий жумлалар сингари қабул этдилар. Бироқ шу фикримни атрофдагиларга «Фалон аллома айтган» десам, улар «О... қандай зўр фикр экан!» — деб ҳайратга тушишади. Шундай қилиб, назаримда бировларга етказиш зарур бўлган фикрларни қозоғга тушира бошладим».

Кўйида Усмонжон кўнглида туғилган ҳикматлардан бир қисмини ҳавола этамиз.

Малик МУРОДОВ,

Ўзбекистон Республикаси фан арбоби,
филология фанлари доктори, профессор.

амалиётда бошланади.

Дунёни уч нарса бошқаради:
биринчиси — ақл ва дил;
иккинчиси — куч, ҳокимият;
учинчиси — бойлик.

Одамларни бирлаштирадиган ҳам уч нарса:

- 1) умумий гоё;
- 2) умумий манфаат, қизиқиш;
- 3) умумий фаолият.

Энг ёмон касаллик — эзмалик. Эзмалик қила бошладигми, демек қарибсан.

Одамларга аввал соғлиқ, кейин нон, сўнг эса маданият керак, дейдилар.

Нимага эҳтиёж бўлса, ўша ривожланади.

Оддий нарсани мураккаблаштириб эмас, мураккаб нарсани оддий қилиб тушунтирган буюк одамдир.

Ҳозирги кунни ҳар ким кўради, бироқ келажакни фақат доно кўради.

Буюклик қийинчилик ва мураккаблиқдан ошиб ўтган оддийликда.

Хеч ким сезмаган ҳодисани кўра олган одам донодир.

Ҳамма дард ва касалликларнинг давоси — муҳаббат.

Энг катта фожеа бу — сева олмаслик.

Инқироз олдин одамлар онгида, қалбида, кейин

Яхшилик тез эсдан чиқади. Ёмонлик эса эсдан чиқмайди. Қани энди тескариси бўлса.

Яхши вақт тез ўтади. Ёмон вақтнинг ўтиши қийин.

* * *
Яхшиларга вақт етишмайди.

* * *
Ақлли фикрлар ўзига муносиб бошни танлайди.

* * *
Кучсиз мослашади, кучли мослаштиради.

* * *
Илмсиз одам илмли одамдан кўп гапирди.

* * *
Ёшлар билан олишма. Улар эртага бирибир қолиб чиқишади. Чунки, сен борган сари кучсизланиб борасан, улар эса кучга тулиб боради.

* * *
Оч одамни келажак қизиқтирмайди.

* * *
Маънавий кучни моддий кучга айлантирган жамият кучли бўлади.

* * *
Моддий эҳтиёжни қондириш мумкин, бироқ инсоннинг маънавий эҳтиёжи чексиз. Уни қанчалик қондиришга интилсанг, у шунчалик ташна бўлиб боради.

* * *
Орзу қилиб, унга доим интилган одам мазмунли ҳаёт кечириди.

* * *
Яхшининг бахтига кўюниш эмас, суюниш керак.

* * *
Вақт ҳеч кимга бўйсунмайди. Уни бўйсундиришга интилма, фақат ундан фойдалан.

* * *
Ҳаёт — энг буюк неъмат. Афсус буни ҳаёт тугаганда ҳис қиламиз.

* * *
Муаммони кўрмайдиган одамдан муаммони ҳал қилувчи одам донорқдир.

* * *
Жамоадан раҳбар кетса ҳам, етук мутахассислар кетмасин.

* * *
Яхши раҳбар бор жойда яхши мутахассислар ҳам пайдо бўлади.

* * *
Келажак қадимдан бошланган.

* * *
Чақалоқни янги олам йиғлатади. Катталарни ноҳақ алам йиғлатади.

* * *
Қадр камайса — қабрлар кўпаяди.

* * *
Афсус, телевидениеда сўзлаётган нотик унга ҳеч ким қулоқ солмай кўганини сезмайди.

* * *
Нотик ўзи учун муҳим гапни эмас, аввало халқ учун муҳим гапни айтиши керак.

* * *
Бўлажак файласуфларга (худди шифокорларга «Гиппократ» қасамини ичиришгандек) Арасту китобига қўлини қўйдириб, уларга: «кўп ўйлаб, кам гапираман ва сўзимга амал қиламан», деб қасам ичириш керак.

* * *
Одамнинг қалби музей ёки театр эмас. Уни томоша қилиб бўлмайди.

* * *
Ўзини англашга интилган одам, бошқаларни тушуна олади. Ўзини англаган — дунёни англайди.

* * *
Гўзаллик бор жойга севги, муҳаббат меҳмонга келиб, меҳмон бўлиб қолади.

* * *
Орзу ва армон — ҳаётнинг икки томони: орзу — боши, армон — охири.

* * *
Пулинг кўпайса бозорга эмас, мазорга бор.

* * *
Хато — ақлсизлик ва билимсизлик натижаси.

* * *
Самимий бўла олмаган одам ўзини ўзи ҳам алдаб юради.

* * *
Самимият тугаган жойда муҳаббат ҳам, дўстлик ҳам тугайди.

* * *
Орзу, мақсадсиз ҳаёт — манзилсиз йўл.

* * *
Хаёл сура олмаган одамдан ижодкор чиқмайди.

* * *
Муаммоларни ҳал қилишда илмга асосланмаган киши фақат тасодифан муваффақиятга эришиши мумкин.

* * *
Келажак сценарийсини ёзиш мумкин. Бироқ келажак сценарийдагидек бўлиши қийин.

* * *
Эзгу гоёларни ўлдириб бўлмайди. У қайта-қайта тугилаверади.

* * *
Хаёлда ҳамма бахтли бўлиши мумкин.

* * *
Билимини амалиётда қўллай олмаган одам, қаноти бор, лекин учолмайдиган қушга ўхшайди.

* * *
Маданият тугаган жойда уруш бошланади.

* * *
Ҳар бир куртакнинг мева бериш имконияти бор.

Усмон ҚОРАБОЕВ.

Муаззам ҒАҒУРОВА: «Ракс — нафосат рамзи»

Кейинги йилларда раққоса Муаззам Ғафурова ўзининг сержило, нафис санъати билан қўллаб рақс санъати ихлосмандлари қалбидан жой олди, ўз санъати билан ўзбек рақсини дунёга танита билди.

Муаззам мафтункор, жозибали, гўзал аёл. У сўлим Фарғонанинг Янгикўрган қишлоғидан, олти ёшдан бошлаб рақс тушади.

— Муаззамхон, ҳар бир раққосанинг санъати, ўзига хослигини рақс шайдолари яхши ажратадилар, ўзбек рақсини бутун жозибасию тароватини ҳис қиладилар. Сиз рақс санъати ҳақида нималар дея olasиз?

— Ўзбек рақс санъати шу қадар гўзал, ўзига хос ва бойки, биз бу ҳақда дадил гапирсак, фахрлансак арзийди. Ўзбек рақслари «Баҳор» дастаси асосчиси Мукаррама опа замонидаёқ бутун дунёга намойиш этилган, бутун дунё ҳам ўзбек рақси, ўзбек раққосаларини тан олган. Нима учун ҳиндча, испанча, арабча ва бошқа рақсларни бутун жаҳон танийди ва уларга тақлид қилишга уринишади? Ҳар бир халқ ўз санъатини ҳурмат қилиш, кадрлаш, бойитиш, ўзига хослигини сақлаш, гўзаллигини тарғиб қила билиш керак. Олима Ровия Абдуллаеванинг ёзишича, Берлиндаги баъзи бир хонадонларда ўзбек дутори, танбури бор экан, ўзбек қўлилари севиб тингланаркан. Биз ўз қадриятларимизни унутмаган ҳолда миллий рақс аъёнларини сақлай билишимиз ва бойитишимиз зарур.

Ракс санъати — нозик соҳа, уни нозик дидли одамларгина тушунади ва завқ олади. Дидсиз одам санъат соҳасига кирса, ўзи қўйналади, ёшларнинг дидини ўтмаслаштиради.

Ракс санъатини заргарлик ишига ўхшатаман. Рақсга ҳар қанча сайқал берсанг, янгиликлар қўшиб безакларни мукамаллаштирсанг, у шунчалар жилоланади, мўъжиза касб этади. Агар бошқа халқлар рақсининг

қайсидир жиҳатлари ўзбек рақсини безай олса, нима учун уни татбиқ этмайлик? Масалан, испан рақсидаги виқор, ҳинд рақсидаги кузлар ва чехра ифодасини ўзбек рақси нафосатига уйғунлаштириш бу асло ўғрилиқ ёки санъат аъёнларига пўтур етказиш ҳисобланмайди. Буни рақс санъатини бойитишга қўшилган ҳисса деб биламан.

— Санъаткор — саҳна кишиси. У катта саройда концерт қўядими, тўймаърақадами, ўз ижод маҳсулини халққа тақдим этади. Қўшиқчи ёки раққоса ҳар бир даврага мослашиши керакми?

— Албатта. Ҳар бир қўшиқчи ёки раққосанинг истеъдодига, меҳнатига халқ баҳо беради. Саҳна — халқ наъзарида, муқаддас жой. Саҳнада тўйда айтиш мумкин бўлган барча маза, бемаза қўшиқни қўйлаб бўлмаганидек, турли хил бўлмағур муқомлар билан рақсга тулиш нотўғри. Тўйга одамлар хурсандчилик учун келишади ва шўх папарлар, шўх уйинлар ҳамманинг кайфиятини кўтаришга хизмат қилади. Аммо тўйларда баъзи-баъзида «Тановор», «Муножот» каби вазмин рақсларни севиб кўрадиганлар, севиб ўйнайдиганлар топилади.

Раққоса саҳнада баъзан хонанда билан биргаликда санъатини намойиш этади, хатто концерт дастурини асосий ижрочисига айланади. Раққоса юксак ижро маҳоратини, санъатини саҳнада тўлақонли кўрсатади.

— Санъаткор ҳамиша изланиши ке-

рак. Изланиш дегани бу завқ ва азоб. Ижодни бойитиб боровчи энг катта манба мана шу изланиш. Сиз репертуарингизни қай йўсинда бойитиб борасиз?

— Юқорида бу саволингизга қисман жавоб бердим деб ўйлайман. Айтилик, мен туркча қўшиққа рақс ижро этишим керак. Бундай ҳолларда мен турк санъатини видеоасмалар орқали ўрганишга, ижодий ўзлаштиришга ҳаракат қиламан. Қўшиқчиликда ўзбекча шеърни хориж мусиқасига қўйиб қўшиқ айтилишини албатта муҳлислар ҳазм қилиши қийин. Бу бизнинг кўп асрлик маданиятимизга пўтур етказиш деб ўйлайман. Бироқ рақс санъатида бундай ҳол учрамайди, сабаби ўзбекча қўйга буткул бошқа халқ рақсини саҳналаштиришни тасаввур қилолмайман. Хоразмча, андижонча, марғилонча рақслар турли жилвада, бор гўзаллиги билан ижро этилса рақс муҳлисларининг кўнгиллари шод бўлади, албатта. Тўй-томошаларда рақсга тушаётган аёллардан ўрганаман. Халқнинг ичиди юриб, керак бўлса ҳаваскорлардан ўрганиб, бойитиб, яна ўзларига қайтараман.

— Қачондан бошлаб рақс туша бошлагансиз?

— Жуда эрта, олти ёшимдан қўшиқ

айтиб, рақсга туша бошлаганман. Ойламизда катта санъаткорлар бўлмаган.

Хонанда Дилором Каюмованинг Чаман эмиш, гул эмиш, Булбуллар ошмиш... деган кўшигини айтишни яхши кўрдим.

Меҳрибон буюжоним Пошшахон ая ўзи яшаётган маҳалласининг энг зиёли аёлларининг эди, дутор чалиб кўшиқ айтардилар. Утган асрнинг 70-йилларида «Чашма», «Мархабо, талантлар» каби телефестиваллар бўлар эди. «Чой» рақсида раққоса қизларга чой кўярдим. Бувим жуда завқли эдилар, радиодан ё телевидордан шўх кўшиқ бериб қолишса, «Қани, Муаззамхон, бир чироили рақсга туш-чи болажоним», дердилар. Мен эса билганимча ўйнардим, ичмидан чикарди ҳар бир хатти-ҳаракат.

Кейин мактабнинг 6-синфини битирганимда Мўқийи номидаги театр балетмейстери Шокир Аҳмедов санъатини қўриб Хореография билим юртига ўқишга олиб келди. Уста Олим Комилловнинг қизлари Халима Комилова, Раиса Ҳожицайдова, Қундуз Мирҳарамовалардан тахсил олдим. Билим юртини тамомлаб, «Лазги»га ишга келдим. Кейин бир неча йил фарзандим Саъдуллонинг тарбияси билан банд бўлдим.

— **Ўзбекистон халқ артисти Юлдуз Усмонова ижро этган «Санамгина» кўшиғи ҳудди атайлаб сиз учун ёзилгандай таассурот уютганди...**

— Йўқ, бу кўшиқ мен учун атайлаб ёзилган эмас. Мени тасодифан таклиф этишган. Кўшиқ ва рақс шу қадар шухрат қозонади деб ҳеч ким ўйламаган. Шухрат тез келиши мумкин. Аммо шухратини бир умр сақлашгина эмас, уни янги-янги ижод поғоналарига кўтарилиш билан мустаҳкамлаб бориш — оғир вазифа. Бир вақтлар бастакор Мўхаммадхон Мирзаев раққосалар учун атайлаб мусиқалар ёзганлар. Ҳозир эса умуман йўқ. Мен баъзан ана шундан ҳам хафа бўлиб қоламан. Назаримда аввалги бастакорлар рақс санъатини яхшироқ тушунишарди, чунки ўзлари ҳам ётуқ санъаткор бўлганлар-да. Ҳозирги баъзи куй басталовчилар умуман санъатни юзаки тушунишарди, енгил-елли қарашади. Мен Дилафруз Жабборов, Маъмура Эргашеваларга ўшагим келади. Чунки улар рақс техникасини мукаммал эгаллашган, ўз касбининг фидойиларидир.

— **Ўзингиз энг севиб ижро этадиган рақс деб репертуарингиздаги қайси бирини айта оласиз?**

— Биласиз, мен кейинги пайтларда кўпроқ хонандалар кўшиқларига рақс ижро этмокдаман. Гиёс Бойтоевнинг «Тегирмоннинг чархалаги», Нуриддин Хамроқуловнинг «Ҳажринг-да доғман» кўшиқларига рақс тушиш менинг жону дилим.

— **Ҳар бир инсон, у қайси соҳада меҳнат қилмасин, озми-кўпми машҳур бўлишни истайди. Сиз машҳурликка қандай қарайсиз?**

— Машҳур бўлиш менимча яхши бўлса керак. Лекин одамлар мени кўпроқ раққосалик либосларида кўришгани учун кўча-кўйда ҳар доим ҳам танишмайди. Телевидение одамни тез машҳур қилади. Ҳар ҳафта ойнаи жаҳонда кўришиб турсангиз машҳур киши бўлишингиз табиий ҳол. Аммо мен машҳур бўлишдан кўра кўпроқ сеvimли санъаткор бўлишни истайман. Одамлар мени эмас рақсларимни севишсин, ҳар сафар томоша қилганларида яна қайта-қайта кўргилари келаверсин.

— **Аёллик бахти нимада деб ўйлайсиз? Сизнингча қандай аёл бахтли?**

— Бугунги кунга келиб, баъзи аёллар эрлари ўрнига тижоратчи, савдогар бўлиб кетгани мени ўйлантиради. Албатта уларни ҳам рўзгор ташвишлари мажбур қилса керак-да. Бир аёлни биламан. У ўй бекаси. У ўзининг ҳаётидан жуда-жуда мамнун. Баъзи ўй бекалари эса бирон жойда ишлашни, бир жамоада ўзининг ўрни бўлишини истайди. Бошқа бир аёл уни тушунадиган, қўллаб-қувватлайдиган вафодор эри бўлишини хоҳлайди. Мен бахти бутун аёл ора-мизда кам деб ўйлайман. Бахтли дақиқалар, бахтли кунлар бўлади. Инсон бир умр бахтли яшай олмайдди. Чунки ойнинг ўн беши қоронғу, ўн беши ёруғ. Инсон ўзини хурсанд қила олиши керак. Мана, қаранг, тувалда турган гул бирам чироили очилган. Гулларига ҳеч ким атайлабдан шундай қирмизи ранг бермаган. Инсон ҳар қандай оғир дамда ҳам ўзини қувонтира билиб, гулдай очилиб-сочилиб юриши керак. Ҳаёт машаққатларини мардона кўтариши керак. Бахт ҳаммамизнинг ўз қўлимизда.

— **Санъаткор аёлларнинг қайси фазилатларини қадрлайсиз?**

— Самимийлик ва камтарлиқни

ҳамма нарсадан юқори қўяман. Аммо, афсуски, кўпгина санъаткор опа-сингилларимда шу нарсани етишмайдилар. Улар жиддий бўлмаган деб манманликка берилиб кетишади. Ҳамма нарсда чегара ва меъёр сақлашни тарафдориман.

— **Қайси хорижий мамлакатларда бўлгансиз?**

— Япония, Германия, Исландия, Корея ва Туркияда бўлганман. Ҳозир сизга бир сирни очаман. Хатто германиялик Андреа исмли аёл ўзбек миллий рақсларига жуда қизиқиш қолганидан келиб мендан ўрганди. У яқинда Германияда ўзи ўйнаган ўзбек миллий рақсининг видеотасмасини менга юборди.

— **Айни кунда қандай режалар оғушидасиз?**

— Юлдуз Усмонованинг янги кўшиқларига рақс тайёрлапман. Арабча, туркча рақсларни аслиятдан ўрганоқдаман.

— **Сўхбатимизни қандай сўзлар билан тамомлашимизни истар эдингиз?**

— Ҳаёт ҳар кунни ўзгаришда, ривожланишда экан, рақс санъати ҳам бундан-да гўзалроқ, нафисроқ, бундан-да оқсак чўққиларга кўтарилсин. Фақат уни дид билан, миллийликдан чекинмасдан амалга оширайлик. Халқ артисти Халима Носированинг: «Санъаткор — эл назари тушган, халқ иззат-хурматини қозонган, обрў-эътиборли, маданиятли, дид ва фаросати қархланган киши... У кишилар қалбига чўғ солувчи, уларни яхшиликка, олижанобликка йўловчи...» деган сўзлари ҳаммамизга маъқ бўлсин! Ўзбекининг уйда шодлик, хурсандчилик бўлаверсин!

— **Муаззамхон, мазмунли сўхбатингиз учун ташаккур! Санъатингиз ва номингиз рақс санъати ихлосмандлари қалбини мафтун этаверсин!**

Сўхбатдош
Маъмура НАБИЕВА.

Ойбек шеърларининг миллий фозибоси

Республикаимизнинг мустиқилликка эришганлиги, ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги улкан эврилишлар умумжаҳон маданиятида муносиб макъага эга бўлган ўзбек адабиёти олдида ҳам туб ислохотларни амалга ошириш вазифасини кўйди. Ҳозирги шароитда XX аср адабиёти ва унинг қатор намоёндалари ижодида ҳам янгича қарашлар асосида ёндоғиш зарурати туғилмоқда. Гарчанд, «қизил империя» ижодкорларнинг улкан салоҳиятларини «исканжалар»да сақлаб, тушовлаб турган бўлса-да, бадий ижодагина хос бўлган ҳаётий таъмоилларнинг ўзи социалистик реализм ақидаларини парчалаб, мангуликка дахлдор қатор асарларнинг яратилишига сабаб бўлди. Мустиқиллик шарофати билангина халқимиз олис аждодларимизнинг ижод сарчашмаларидан тўла баҳраманд бўлиш имкониятига эришди. Истиқлолимизнинг дастлабки кунлариданқоқ узоқ асрлик маданият ва маънавий меросини ўрганиш ва тиклаш давлат сиёсати даражасига кўтарилганлиги фикримизнинг ёрқин далили бўла олади. Президентимиз Фармонин билан XX асрнинг бир гуруҳ танқил саноаткорлари ва ижодкорларнинг «Буюк хизматлари учун» ордени билан мукофотланиши ва улар қаторида Мусо Тошмуҳаммад ўғли Ойбекнинг ҳам борлиги қувонарли ҳодисадир.

Бу Ойбек асарларининг асрлар оша кўплаб авлодлар маънавиятини юксалтирувчи туганмас бойлик эканини тасдиқловчи далилдир. Биз мустиқиллик шарофати билан миллий қадрият, миллий гурур деган тушунчаларнинг моҳиятини, инсон маънавиятини, ўзлигини танитишдаги буюк аҳамиятини чуқур ва теран англай бошладик. Она-Ватан кўз ўнгимизда ўтмиши, бугуни ва келажиги билан аниқ қиёфасини ёрқин намоён эта бошлади. Қандайдир олис ўлкаларни эмас, балки киндик қонимиз тўқилган, боболаримиз ҳоки ўрин олган юртининг муқаддас ва тенгсизлигини англай бошладик. «Беповён, улўф Ватан» мадҳи ҳўқморн бўлган даврларда ҳам Ойбек ян-тоқлари гўл бўлиб кўринган, сополларни олис боболаримиз тарихидан саргузаштлар сўзлагувчи, еллари она аллиси каби маст айлагувчи юртимизнинг бетакорр ва беқиёс қиёфасини шеърға олиб кира бил-

ди. Шоир шеърларида чексиз дашт-лар баргидан олис боболаримизнинг жанг майдонларидаги суронлари келаеттандек бўлса, пахта девор харабалари ўтмишдаги қарвон те-валарининг чўкиб дам олаётган ҳолатини ёдга солади. Юрт тупроғи ўртанган гўлханда қўл бўлган Жур-жонийдек фарёд чекса, юлдузлар-нинг нури Улуғбек қонига қоришган кўз ёшлар бўлиб жилва беради. Улуғ жанглар фарзанди — Ватанимиз-нинг ҳар бир қаричи, ҳар бир қафт тупроғи қалблардан бир улўш экан-лиги, бир гулига минг қалбнинг ар-зигулигини қўйлаган шоир гуллари сўлмайдиған, уфқидан бахт қолдузи сўнмайдиған кадрдон ошённинг мадҳини авж пардаларда тараннум этишга муваффақ бўлади. «Ватан элтар бахт, қуёшин саҳарға. Бўтун жаҳон кўрар тонгини, баҳорини. Ҳар бир тоши арзир ишққа, лапарға, бизнинг Ватан каби нурли юрт борми?» («Ватан») мисраларида ҳар бир тоши қўшққа арзигулик нурли юрт-нинг бетакорр қиёфаси тасвирла-наркан, олис тарихимиз, ёвқур боболаримиз ёди шоир ҳаёлини бир зум бўлса-да тарк этмайди.

Ойбек шеърларининг образлари ўзига хос миллий чизиларга бойли-ги билан ҳам алоҳида жозибадорлик касб этади. Шунингдек, нарса ва предметларнинг, ҳодиса ва одатлар-нинг миллий бўёқдорлиги ҳам ўзига хос тасвир услубини юзага келтиради. Пейзаж воситасидаги шарқона талқин «Қуёш қўйлакли баҳор, Бу-лутлар кўкда атлас. Қалбим эшини йўқлар, Овунмайди бир нафас» («Шеърлар, айрилиқлар») сатрлари-да булутларнинг атласдай товлани-ши, баҳорнинг шарқона кийимли қиз қиёфасида юз кўрсатишида кўринади. Ёки қуёшнинг ботиш чоғидаги алвон ҳолати қизнинг атлас этаги, булутларнинг майин рўмоллар ша-клида намоён бўлишида ҳам миллий-лиқнинг гўзал намунасини кўрамиз.

Ойбек юртимизнинг меҳнат оғуши-даги беором манзараларини тас-вирларкан, ўхшатиш ва қиёслашлар воситасида табиатнинг оддий нарса ва ҳодисаларига ҳам миллий бўёқларини сингдириб юборади. На-тижада осмон кўзга, уфқ ёнаётган атласга, офтоб эса ҳоланинг илиқ сув тўлдирилган тосига айланади. Қовжироқ ўтлар, тўқилаётган ян-роқлар шоирнинг умр, ўткинчилик, абадийлик ҳақидаги фалсафий

фикрлари ифодасига хизмат қила-ди. Шу тариқа юртимизга хос бўлган куз манзаралари шеър бандларида изчил намоён бўла боради.

Ойбекнинг халқ оғзаки ижодидан, ёзма манбалардан фойдаланган ҳолда шеър яратиш маҳорати халқ мақоллари ва маталларига, ибора ва тасвир усулларига ижодий ён-дошганлигида ҳам кўринади. Маса-лан, оғзаки нутқда кенг истеъмолда бўлган «асл фарзанд» ибораси «У ўзбекнинг асл боласи» («У ўзбекнинг...»), «Қиличдек йигит» бирикмаси эса «Қиличдек йигитлар, ботир оға-лар» («Қиличдек йигитлар...») мисра-ларининг яратилишига асос бўлган.

Адабиётимиз тарихининг чуқур би-лимдони бўлган шоирнинг тарихий манбалардан фойдаланиш услубига хос жиҳатларни 1939 йилнинг ав-густиди Ойбек, Миртемир, Юнус Ла-тиф ва Насрулла Охундийлар томо-нидан ёзилган «Шодиёна» шеърин-нинг Мусо Тошмуҳаммад ўғли қала-мига мансуб қуйидаги қисмида ёрқин кўриш мумкин:

Ҳодарвеш саҳросида бўрон

кутурди,

Гирдобга чирмади, минг жон

суптурди.

Қумликларда сафарлар бўлди зўр

хатар,

Ҳар қўлда бало, ўлим соҳаси юрди.

Буронли Ҳодарвеш саҳроси тас-вири «Бобурнома»да «Ҳўжанд билан Қонибодом орасида бир дашт ту-шибтур, Ҳодарвешга мавсумдур. Ҳамиша бу даштта ел борур. Марғинонғаким, шарқидур, ҳамиша мундин ел борур. Ҳўжандғаким гар-бидур, дойим мундин ел келур: тунд еллари бор. Дерларқим, бир неча дарвеш бу бодияда тунд елға йўлиқуб, бир-бирин тополмай, «Ҳо дарвеш», «Ҳо, дарвеш», дей-дей ҳа-лққ бўлибтурлар, андин бери бу бо-дияни Ҳодарвеш дерлар» тарзда бе-рилган бўлиб, Ойбек ушбу манба би-лан, шўбҳасиз, таниш бўлган.

Ойбекона ибора ва образлар, мав-зу ва говий ифодадаги мукамал талқин, сатрлар ва банд тизимлари-даги таъсирчанлик, сўзининг маъно ва оҳанг товламаларидаги ўзига хослик халқ оғзаки ижоди ва мум-тоқ адабиётимиз анъаналарини ижодий ўзлаштиришнинг натижаси эди.

Ақбарали САБИРДИНОВ,

Фарғона Давлат университети докторанти.

УЙҒУР НАХШИЧЛИК САНААТИ

Дунёдаги ҳар қайси миллатнинг ўзига хос ашуллари ва уларни ижро қилишда ҳар хил услубдаги шакллари бўлганидек, уйғур нахшичилигининг ҳам турли ижро йўллари бор. Уларда асосан ўзларининг тарихий маданияти, урф-одатлари, турмуш ва табиий муҳити акс эттирилади. Уйғур нахшичилигининг ижро жараёни ҳам ўзига хосдир. Чунки, нахши ижрочилигида хонқа мусикаси (яъни, хонақоҳларда ижро этиладиган мусиқа), маддохлик, айтишув (лапар), эл-нағмачилик, рубоб кўшиқлари, ёлғиз-якканачас нахши ижрочиликлари мавжуд. Улар нахшичилик санъатига кирсалар-да, ҳар бири ўз ижро услублари ва йўллари-га эгадир. Жумладан:

1. Хонқа мусикаси — бу классик услуб бўлиб, қадимда шакланган ва ҳозиргача сақланиб келинган. Одат-га кўра, еттига ёки саккизга ижрочи давра қуриб, бир киши якхон ва қолганлари жўр бўлувчи сифатида чолғу жўрлигисиз ижро этишган. Яъни, зикрга тушиб демекдир. Бундай нахшоларнинг мазмуни асосан аввалги даврларда яшаб ўтган даҳоларнинг ҳикматлари ва қисман Қуръони Каримдаги панду насихатлар оҳангга солиб, зикр қилиб айтилади. Хонқа мусикасида асосан XI асрда Қорахонийлар даврида яшаган шайх Аҳмад Яссавий (Қўл Хожа Аҳмад) ҳикматлари ўрин олган. Улар ҳаётининг мазмуни поклик, ота-она-ни ҳурмат қилиш, одамларни гуноҳ қилишдан асраб, қиёмат ҳақидаги қатор ҳикматларни келтирган.

2. Маддохлик — бир дostonга ўрнатишга қараганда икки-уч киши томондан бирин-кетин, навбатма-навбат ижро этиладир. Бунда сўз асосий мезон ҳисобланади. Оҳанг эса қўшимча.

3. Эл-нахшичилик — уйғурларнинг ҳар бир шаҳар ва туманларининг ўзига хос эл-нағмачилик услуби бор. Эл-нағмачиликда Яқкан ва Дўлан деган жойларнинг номи машҳур. Уларнинг ижрочилиқ шакллари ерлик (ўтроқ халқ) оҳангларини ва муқомларнинг дoston ёки машраб қисмларини ёки Дуланинг маҳаллий муқомларини ўз ичига олади. Ижро аъёнлари: бир қолун (уйғур халқ чолғуси, узлуксиз нола бериш хусусиятига эга) етти-саккизга даф (дойра) билан ижро этилади. Ёки яна бир услуби: бир нағма даф билан бир қолун, бир чанг, бир гиж-жак, бир жуфт қошиқ, бир жуфт тош

қаби созлар билан чолғучилар бошлайди, қолганлари жўр бўлиб, қўшилиб ижро этишади. Фарбда (яъни, Кумул, Турпон, Қорла туманларида) эл нағмачилари асосан шу жойнинг муқомлари ва халқ оҳанглари асосида ижро қиладилар. Бунда мусикачилар ўзи айтиб, ўзлари чолғуларда жўр бўладилар.

Шимолда (Чўчак, Санжи, Куйтун, Монос, Бўртала, Олтой туманлари) — яъни, Илги воҳасида эл нағмачилар бир нағма даф, бир дутор, бир танбур, бир скрипка (кейинги пайтларда скрипка чолғуси ижрочиликка кириб келган) билан жўр бўлиш асосида ижро этилади.

Эл нағмачиларининг аъёнлари шундан иборатки, улар ўзлари чолғуда чалиб, ўзлари қўшиқ айтадилар (етти саккизгагача созанда давра қуриб ўтириб ижро этидилар).

Эл нағмачилари ижро қиладиган қўшиқларнинг асосий хусусиятларидан бири рақс куйининг алоҳидчилиги. «Як нафас» деб номланган ижро услубида чолғунинг жўрлигида бир хонанда тарафидан ижро этилади. (Як нафас ижрочилиги битта дуторнинг ёки битта танбурнинг ёки бўлмаса битта сеторнинг жўрлигида бўлади.) Бундай услуб уйғур ашулчиларининг оммавий турларидан бири ҳисобланади. Айрим ҳолларда ёлғиз рубоб билан ижро қилинадиган куйлар ҳам учрайди. Бундай нахшлар кўпроқ рақсга мойил бўлади. Сетор билан ижро этиладиган нахшлар асосан мумтоз сўзлар билан айтилади.

Лапар, яъни айтишув — икки киши томонидан ижро этилади. Бу жанр уйғур халқига хос хусусиятлар билан суғорилган бўлиб, ижрочилар: бир эркак ва бир аёл, бир жуфт эркак ёки бир жуфт аёл ва х.к бўлиши мумкин. Ижронинг эса ўзига хослиги мавжуд. Яъни, ижро жараёни шўх усул ҳаракатлари билан амалга оширилади. Ижро эса савол-жавоб тариқасида тузилади.

Масалан:

А: Олмахоннинг донғи бор.

Б: Ўл тағида чанги (фироқи) бор.

Б: Олмахонга сеп солинлар,

Унг қошида холи бор.

Хар кийси: Вой-вой жоним Олмахон-ей,

Қайси боғнинг гулисан-ей.

А: Қўрмаганлар сўрайди,

Олмахон қандай киши.

Б: Кўзи ўйноқ, оғзи ўймоқ,
Ўзи гулда бир киши.

Рубоб кўшиқлари оддий халқ тарафидан тўқилган асарлар бўлиб, кўшиқлар шаклидаги намуналарни оҳангга солиб ижро қилади. Бундай кўшиқлар одатда шўх характерда бўлади. Шунини алоҳида қайд қилиб ўтиш кераки, кейинги вақтларда шоирлар томонидан кўшиқлар мадхия характерига кўпроқ яқиндир. Композиторларни эса рубоб кўшиқларининг характерига асосланиб ёзган оҳанглари хйла кўп. Масалан:

Бир ёлғиз (рўмол) анор олдим,
Хайиткор (бозорнинг номи)даги
Маматдан.

Бу куюк (ошиқ) кимдан қолган,
Сендек билан мендекдан.

Қашқарнинг бозоридан,
Олтин узук олиб берай
Ичимдаги дардимни,
Йўлда мангач (юрйб) деп берай.
Сафойил билан ижро этиладиган кўшиқлар. Бу ерлик халқ услуби бўлиб, асосан диний тус олган матнлар оҳангга солиб ижро қилинади. Мисол:

Фотимамнинг кўйлаги,

Етмиш ерда ямоғи.

Хоманинг япроғида,

Ямаб кийган Фотимам.

Ўқориди жараёнлардан шу нарсани қўриб олиш мумкинки, аждодларимиз жамият, турмуш ва киши қалбнинг энг чуқур қатламларида акс этган хилма-хил ўзгариш муносабатларини ифодалашда мана шу шаклни ўзларининг кучли қуролига айлантирган. Шунинг учун уйғур халқ ашуллари мавзу жиҳатидан кўп хилликка эга бўлиб қолмасдан, ифодалаш шакли жиҳатини ҳам жуда фол тараққий этганини кўриш мумкин.

Ойшамгул МУХАММАД,

М.Ашрафий номли Тошкент давлат консерваторияси магистр босқичи толибаси.

Асл шеэрийат ё мухаббатдан ёки нафратдан тугилади. Шавкат Раҳмон битиклари аксар ҳолларда адолатсизлик, ёвузлик, хунуклик, олчоклик ва хиёнатга адоксиз нафрат тугайли пайдо бўлган. Шу боисдан улар жисмини тобловчи оғриққа, руҳий тўлғоқлар ва шамширдай кескир фикрларга бой.

Зулфиқор руҳ керак,
керак чин ёғду,
чин ишқ ёлқинлари бағримга
 тўлсин,
жисмимни тобласин фақат чин
 огрик,
чечаклар қоп-қора бўлса-да,
 бўлсин...
Чин сўз. чин туйғу. чин амалларга

Шавкат бир умр зулфикор руҳнинг ёрқин манзилларига интилди. У руҳдонида озодлик, ҳурлик бўлишини, қаноат руҳининг фароғатсизлигини дағданига пайдо қилиниши мумкинлигини чуқур англаган, туйган шоир эди. У ғуноҳларга ботган заминдан оруздаги юрт — эзулик тантана қилган афсонавий маскан сари отланади. Бу йўлнинг машаққати кўп, озори чекисиз, фароғатдан эса дарак йўқ. Лекин уйғок қалб жозибадор маскан — эзулик сари чорлайверади, ундайверади. Шоир бу йўлга юрмоқчи бўлган киши қалтис лаҳзаларда панд бериши мумкин бўлган энг буюк душмани — хиёнатни ўлдирishi лозим деб билади. Чунки хоинликдай, хиёнатдай, қўрқоқлик-

мурасиз эди холос. Шу боис унинг битганларида инкор, ёзгириш, ёруғликка, тозаликка, кенгликка интилиш кучли эди. Унинг зулфиқор руҳга интилиб, интиқ бўлиб яшаши шундан.

Шавкат шеъриятга ҳеч қачон қўнги эрмаги, руҳнинг инжилликларини намоён этиш воситасига деб қарамаган. Унинг учун шеърият ҳаёт-мамат масаласи эди. Шоирнинг зупифкор руҳи бош уриб борадиган манзиллар асосан: кўнгил, миллат, ватан эди ва у булар ҳақда ёниб ёзарди.

Шоир кўнгил ювилмагунча, пок-
ланмагунча, одам ўзгармаслигини,
одам ўзгармагунча олам тароватли
бўлмаслигини тўйгани боис ёзади:

Зулғарқор рух манзуллари

доимий интиқлик чин шоирлик бел-
гиларидандир. Ҳўроридаги мисра-
лар Шавкат Раҳмонини бошқа минг-
лаб дардчил шоирларга яқин қил-
ди. Шу билан бирга, аини шу мисра-
лар Шавкат Раҳмон шахсининг
бошқалардан фарқ қиладиган жиҳат-
ларини ҳам намоён этади: шоир
«зулфикор руҳ» истаиди. Унинг учун
шунчалик қониқмаслик, шунчалик «но-
розилик, руҳинг шунчалик инжиқли-
ги» етарли эмас. Шоир инсоннинг
қомиллиги, одамнинг бутунлиги
йўлида қатъийлик лозимлигини
чуқур англайди. Шу боис ҳеч қанда
умрамайдиган тарзда: «Борми эр йи-
гитлар, борми эр қизлар?» дея са-
вол қўяди. Одам эр бўлгандагина ер
бўлмаслиги шоирнинг барча асар-
лари замирига сингдирилган энг ба-
ланд тўйғулардан биридир.

У товушларни ўйнаташ, ҳиссиётининг нозик қирраларини титкилаб, сўзdan олов чиқаришга эмас, балки ўз-ўзидan гуркираб турган руҳнинг ҳаракатини, пориллаб ёнаётган туйғуларнинг алангасини ифода-лашга ярайдиган сўзни қидиришнинг уруминдi. Шавкат ҳаёти мобайнида ёниб яшади ва бундан малолланма-ди, аксинча: «Ёмонлик мунчалар ёқимли!» дея ҳузурланди.

дай иллатлар билан кураш йўлига
қадам босиб бўлмайди.

Йўлдир бу,
нафсининг ботқоғи эмас,
қиличнинг дамидай чакнаган
йўлдир.

Бу йўлга юзингни буришдан
аввал.

Шоирни адолат йўлидаги машаққатлар кўрқитмайди, уни «улкан соат» — ўтмиш ва келажак ўртасида аросатда қолиб кетиш, тишлари ўткуру хислари тўмтоқ каслар билан яшаш чўчитади.

Шавкат Раҳмон руҳи кескир шоир, шу сабаб сӯзи, образлари, ташбеҳлари кескир ва қонталаш. Унинг ўрашишга узатилган қўли ҳам ўрни келса, «... тигдай ялтираб кетиш»га қодир. У: «... тилим қонар кескир сўзлардан», деб айта оладиган иждоқорлардан. Унинг тигли сўзларидан нафақат тили, балки дили, руҳий олами тилка-пора бўларди. Шоирнинг: «... билмокчи бўлсангиз агар, шоирлик жасорат сўзининг таржимасидир», деган сўзларида, зарра қадар чираниш, зўриқиш йўқ.

Шоир одам сифатида ҳам, ижодкор сифатида ҳам жангари эмасди.

«Бир ёмғир истарлар, ғассол истарлар...». Кўнгли юксалмаган миллатнинг юксалиши мумкин эмас. Оdamнинг одамлигини, халқнинг халқлигини кўнгил хал этади.

Шоир кўнгли дунёнинг мавжуд тартиботидан тўлмайдди. Чунки одамзод комил бўлмаган оламда шоир кўнгли тўла бўлиши мумкин эмас. Шу боис у ўз кўнглини қонгалаш қилиб бўлса-да, ўзга кўнгилларга етиб бормок, ўзини нафсининг ташвишларидан бир зумга эса-да қутқармок, юксак аъмоллар ҳақида ўйлашга мажбур этмок истайди.

Муъжазгина кунглининг дардлари, оғриклари қанчалик улкан бўлса, шоирнинг таланти ҳам шунга мутаносиб йирик бўлади. Ш.Раҳмон шунинг учун ҳам гурур билан:

Маним, кичик кўнглим,
ай, шоир кўнглим,
нокаслар раъйига тушмаган,
кўнглим!

Шавкат Раҳмон наздида инсонлиқ мартабасини кўнгил билан, ҳайрли амал билан қозониш керак. Одам деган табарруқ номни қозонолмаганлар инсонлигининг хомашёсигилганча қолаверади. Шоир ижтимоий лирикисининг сара намунаси «Туркий-

лар» шеърда этник белгиси: бош-сизлик ва бирикмаслик бўлган миллатнинг фожиаси лахта-лахта қонга айланган шоир юрагининг аччиқ фарёди тарзида ифода этилади.

Миллий шеърятимизда халққа мурожаат шаклидаги битикларда омма ҳаммиса жабрдийда, қурбон тарзида кўрсатилишни одат тусини олган бир вақтда, итоаткорлик, мунглилик, бечоралик, муштипарлик миллат учун фазилат эмас, балки иллат эканлигини фақат уни астойдил суйган ва унинг учун куйган Шавкат Раҳмон сингари фарзандгина очик айта олади. У Ватанда ватансизликка кўниккан, ўз ўрни, ўз ҳолини билмаган миллат аҳлидан озурда. Қалби уйғоқ шоирга шонли аждодлар руҳининг безовталиги аён:

Буюк рух чинқирад...

Демак, бор.

Баҳайбат зулм бор ҳали,
ҳали бор одамни қувган овчилар,
шундан донишлари оварсу далли,
ўйрига айланган доно тожирлар,
шундан чумчуқорак пошлошлари
гунг,
фақирлар кўниккан бало, қаҳатга,
шундан водийларда ўсиб ётар
мунг,

ҳаттоки булбуллар ўхшар

калхатга.

Шавкат ватаний туйғуларини аяб-авайлаб билдирмайди. У — шу юрт фарзанди. Чин фарзанд сифатида арзон хайрихоҳлик, чучмал муҳаббат улашувни эмас, руҳни уйғутувчи, ҳиссиётни сергаклантирувчи қалампирдай аччиқ, қамчиндай ботғувчи ҳақиқатнинг залвори билан Ватан вужудидаги ва ватандош руҳиятидаги зангларни кўчирмоқни истади.

Баланд рух, эркин кўнгил атрофга тийрак назар билан ҳушёр қараш имконини беради. Рухнинг уйғоқлиги, кўнгилнинг эркинлиги шоирга қутилмаган ташбеҳларни тақдим этади. Рухи қолипда бўлган кишининг фикри ҳам, туйғулари ҳам бўғовда ва унинг яратиклари эса ҳаммиса қафасдадир. Чунки фикр ҳам, туйғу ҳам яратик сифатида яратувчисининг қандайлигига боғлиқ. Шавкат эркин рух кишини сифатида тортган жафолари, туйган руҳий изтиробларига қарамай неқбин бўла олди, эзгуликка умид қила билди.

...Бирок ерда мангу яшайдир
кўхна юзим, ўйчан кўзларим,
демак, ўлмас бу дунёда ҳеч
худо берган эзгу сўзларим...
Илло эзгу ўй, эзгу сўз, эзгу амал
ўлмағай!

Қ. ЙЎЛДОШЕВ.

«Энди фақат юлдуз сочар тун...»

Туркумдан

Шоир Муҳиддин Омонни таништириб ўтиришга ҳожат йўқ. Зеро, сиз уни шу кунгача чоп этилган «Кўнгил дарбозаси», «Толе фасли» номили шеърый тўпламлари, таржималари, қолаверса, кўплаб таниқли санъаткорлар ижросида янграётган кўшиқлари орқали яхши танийсиз.

Биз яқинда шоир билан қилган қисқа суҳбатимиз асносида унга фасллар келинчаги Навбахор арафасида киши кўнгли алланечук инжа туйғуларга муштоқ бўлиши, юракнинг сокин ҳужраларида ҳам шеър аталмиш илоҳий бир ёруғликка интиқилик зуҳур қилишга шаъма қилган эдик, у дарҳол муддаомизни англади...

Биз ҳам ўз навбатида шоирнинг жонажон юртимиз, унинг дилбар келинчақдек баҳори ҳақидаги жўшқин шеърларидан айримларини эътиборингизга ҳавола этамиз.

Тахририят

Мангу сўлмас баҳоримсан...

Чаманимсан, ифорингга тўйиб

бўлмас,

Дийдорингни қиёматга қўйиб

бўлмас,

Мингга жаннат боғидан ҳам Сен

муқаддас,

Мангу сўлмас баҳоримсан —

Ўзбекистон,

Бахти кулган диёримсан —

Ўзбекистон!

Сен мусаффо ҳам мунаввар

осмонимсан,

Боболардан мерос шонли

достонимсан,

Онамдек меҳрибон, озурда

жонимсан,

Бағри қайноқ, юзи офтоб

Ўзбекистоним,

Иймони пок, олтиндек соф

Ўзбекистоним!

Алломасан, самоларда изларинг

бор,

Фотихларни мағлуб қилган

қизларинг бор,

Жаҳон аҳли лол этгүвчи сўзларинг

бор,

Сарбонисан Осиёнинг Ўзбекистон,

Даҳоларнинг ошённи — Ўзбекистон!

Дилдан жўшиб куйлагайман

икболингни,

Байроғингни, юлдузларинг,

ҳилолингни,

Тангрим улуг қилсин мудом

камалингни,

Шарқ машъали, шаъни комрон

Ўзбекистон,

Қадри буюк қадим Турон —

Ўзбекистон!

Умр ўтар...

Асов-жўшқинлигинг сўндириб,
Кўнғир сочга қиров кўндириб,
Баҳорларинг кўзга дўндириб,
Йиллар ўтар, ўтмоқда йиллар.

Кеча эдинг жажжи болакай,
Йигит бўлдинг, ишк тутқазди май,
Қани ўшал муҳаббат демай,
Йиллар ўтар, ўтмоқда йиллар.

Отанг обод этган сайхонлар,
Онанг эккан садарайхонлар,
Теғрасида учар ҳазонлар,
Йиллар ўтар, ўтмоқда йиллар.

Олис йўлда Сен бир йўловчи,
Жон қушинга андуҳлар овчи,
Кетар бўлсанг, борми йўқловчи?!
Йиллар ўтар, ўтмоқда йиллар.

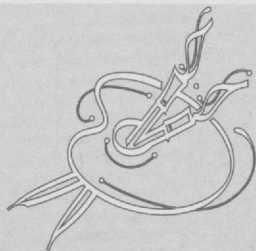
Бузуқворинг қиблаи олам,
Дилда онанг ёқиб қўйган шаъм,
Розими, айт, Сендан ҳам боланг?!
Йиллар ўтар, ўтмоқда йиллар.

Булоқ бўлсанг — кимни қондирдинг,
Чақмоқ бўлсанг — не из қолдирдинг,
Нелар олдинг, нелар олдирдинг?!
Умр ўтар, ўтмоқда йиллар.

Ботар бўлса, ногоҳ офтобинг,
Битар бўлса ҳаёт-китобинг,
Саволларга шайми жавобинг?!
Умр ўтар, ўтмоқда йиллар.

Рух тўтиси вужудга меҳмон,
Қафас Ерда, Самодадур жон,
Қолгай дема, Муҳиддин Омон,
Умр ўтар, ўтмоқда йиллар...

Муҳиддин ОМОН.

Эркинлик
ва
эпикнилик

Ўзбекистон халқ рассоми, Ўзбекистон Бадий Академиясининг фахрий аъзоси Раҳим Аҳмедовнинг 80 йиллик ҳаёти ва 50 йиллик ижодий йўлига бағишланган катта кўргазма Бадий Академия залларида намоиш этилди.

Томошабинлар ўзбек тасвирий санъати тараққиётига самарали ҳисса қўшган бу мусаввир ижодий фаолиятининг барча қирралари билан танишиш имкониятига эга бўлди.

Дастлабки таассурот — кўргазма залларининг нурга тўлиб кетгани, Ўзбекистон куёшининг таровати ҳар бир томошабин қалбини ёритиб, гўё кўргазма залларини кенгайтириб юборгандай бўлди.

Раҳим Аҳмедов атоқли рассомлар — П.П. Беньков, Урол Тансиқбоев, Н.Кашина, Абдулҳақ Абдуллаевлар изидан бориб, фақат ўзигагина хос бўлган очиқ ҳаво оралиги ва куёш нуридан товланган миллий турмуш белгиларини усталик билан тасвирлайдиган рассом эканлигини намоиш эта олган. Унинг асарларида бир ҳовуч нур атрофни мунаввар айлаб, одамлар қалбида ҳаётбахш туйғулар уйғотади. Бу жиҳатдан, яъни куёш нури билан йўғрилган чехра, муҳит ва нарсаларни тасвирлай олишда унга тенг келадиган рассомлар камдан кам топилади.

50-йилларда санъат оламига кириб келган рас-

сом биринчи картиналаридан бошлаб ўзбек тасвирий санъатининг миллий ўзига хослиги масалаларига ўз диққатини қаратди.

Миллий ўзига хосликни тор ва сунъий равишда тушунувчи айрим рассомларга қарама-қарши ўлароқ санъатнинг тасвирий воситалари барча халқлар учун умумий бўлса-да миллий ҳаёт, анъана ва ижодий салоҳиятда рассомнинг қайси миллат, давр, мамлакат ва мактабга мансублиги кўришиб туришини чуқур ҳис қилган рассом миллийликни миллий ҳаёт лавҳаларидан излади ва тўғри қилди. У чўпон образини яратадими, колхозчи-ўроқчи сиймосини ишлайдими, трактор ҳайдовчи қиёфасини гавдалантирадими, опа-сингиллар, оналар ва ижод аҳли образларини яратадими, типаж, детал ва кийимлардан тортиб, руҳият жилоларига миллий колорит излашга ҳаракат қилади.

Раҳим Аҳмедов асарлари тўрт йўналиш, гуруҳни ташкил этади.

Рассом яратган портретлар Абдулҳақ Абдуллаевнинг чуқур психологизм билан суғорилган асарларидан фарқли равишда офтоб нури бағридаги мураккаб композицион ечим билан ажралиб туради. Портрет жанрининг жаҳон миқёсидаги анъанавий йўли — маълум нуктадан нур йўналтириш ва портретнинг айрим бўлақларини ёритиб ишлаш услубидан фарқ қилувчи инсон қиёфасини нурга

тўлиқ чўмдиришга муяссар бўлади. Шунинг учун Раҳим Аҳмедов портретлари картина макomini олиб, миллий характерлар галереясини ташкил этади. Бундан ташқари рассомнинг «Сурхондарёлик аёл», «Депутат аёл», «Сувчи», «Деҳқон портрети», «Мусаввир Б.Бобоев», «Урол Тансиқбоев портрети», «Эммануэл Калонтаров портрети», «Автопортрет»ларида ҳар бир шахсга хос бўлган ички ҳаракат руҳи топилган. Алоҳида шахснинг касби ва ёш билан боглиқ маънавий ҳамда жисмоний руҳий талпиниши сезилиб туради.

Раҳим Аҳмедов ижодини белгилашда унинг қатор картиналари диққатга сазовор. Бу картиналарнинг аксарияти маиший жанрда бўлиб, миллий ҳаётнинг поэтик манзаралари ўз ифодасини топган. «Тонг, Аналик», «Кўшиқ», «Оқтошда баҳор» картиналарида рассом характер ҳар хиллигидан кўра умумий кайфият, миллий ҳаёт гўзаллигини, одамлар турмуши ва тақдиридаги фароғатли кайфиятларни беришга интиланган.

Халқимиз орасида машҳур бўлиб кетган «Тонг, Аналик» картинаси ўзининг композиция жиҳатидан мукамаллиги, колоритнинг нафислиги ва образ-кайфиятни ифодалашдаги маҳорати жиҳатидан нафақат Раҳим Аҳмедов ижодида, балки XX аср ўзбек тасвирий санъати тарихида алоҳида ўрин эгаллайди.

«Кўшиқ» картинаси рамзий маънога эга. Дала шийпониди дам олиб ўтирган аёлларнинг кўнглида кўшиқ, ранг-баранг кўйлаклари кўшиқ, мовий дала узра эсаётган шабада кўшиқ. Аёлларнинг қалам қошлари, нозик қомат, хаёлга чўмган чехраларида

мехр-муҳаббат куйи-қўшиғи акс этган.

Раҳим Аҳмедов ижодида манзара асарлари ҳам алоҳида ўрин тутди. Рассом портрет ва картиналарининг нур ва ҳавога тўлиб-тошгани ҳам унинг тинимсиз манзара ишлагани билан боглиқдир. Мусаввирнинг Оқтош манзаралари, айниқса, қиш кўринишлари ниҳоятда нозик ишланган.

Табиатнинг ўзидан, табиатга қараб этюд ишлаш, уларни умумлаштиришнинг хосияти катта. Устахонада ўйлаб топилган манзара, колоритдан табиатнинг ўзидан топилган лавҳа ва ранглар юз чандон жозибали бўлади. Шунинг учун Раҳим Аҳмедов, гарчи XX асрда кўпчилик рассомлар шакл устида, колорит бўйича тажриба йўлини танлаган бўлсалар, у кўпроқ табиатнинг ўзига мурожаат қилди ва бу йўлда улкан муваффақиятларни қўлга киритди. Раҳим Аҳмедовнинг ранг ва очиқ ҳавога, кўзни қувонтирадиган лавҳаларга бўлган муҳаббати уни қатор нاتورмортлар ишлашга олиб келди. Рассомнинг нاتورмортларида ижодкорнинг она замин ва инсонни ўраган муҳит гўзаллигини қуйлашга иштиёқи нақадар юксак эканлигини кўрсатади.

Мўйқалам устаси Раҳим Аҳмедовнинг барча асарларига ва унинг ижодкор сифатида ўзига хос хусусияти композицияда ҳам, шакл ва мазмун уйғунлигини яратиш ҳамда ифодалашда ҳам эркинликка интилишидир.

Эркинлик ва эркинлик Раҳим Аҳмедов ижодий индивидуаллигини белгиловчи асосий фазилатдир.

Бехзод МАҲМУДОВ,
манзарачи мусаввир.

Аёллар бахти ва ҳуқуқ гўзаллиги

Миллатнинг равнақи аввало унинг жисмоний, маънавий етук ўғил ва қизлари камоли билан ўлчанади. Тўрт мучаси соғ, алқомат, чехрасидан нур ёғилиб турган навқирон йигит ва қизлар ҳар қандай миллатнинг генотипи — бойлигидир. Уларни кўрганда кўз қувонади, кўнгил яшнайди. Тансиҳатлики донишманд халқимиз азалдан эъзозлаб, ардоқлаб келган. Бу борада ажойиб тиббий ҳикматлар айтган: «Тани соғлиқ — туман бойлик», «Соғлом танда — соғ ақл», «Барча дунё немати соғлиққа тенг келолмас» ва ҳоказолар.

Соғлом авлод учун кураш тўғрисида тушунча ҳамда тасаввурлар қадимул айёмдан турли минтақа ва халқларда турлича бўлган.

Кўп яшашнинг гарови деб, қадимгилар тоза ҳаво, жисмоний машқлар, озодалик, ҳушхуш хушмуомалалик, лутфу тавозе билан ҳаёт кечиришни билганлар, шуларга қанчалик риоя қилиш-қилмаслик билан умр чегараларини боғлаб қараганлар. Уша даврларда фаол ва юксак ахлоқли яшаб ўтган аллома-мутафаккирлардан Гален — 140 йил, Софокл — 130 йил, Сукрот — 106 йил умр кўрган. Гиппократ 104 йил яшаган. Табиийки, улар тани соғлиқни буюк қадрият деб, билиб бунга астойдил интиланлар.

Қадимги Спартада эса, жангари, зодагон тоифалар жисмоний соғломликка ўта катта аҳамият бериб, беҳад мулкашлатириб, уни элнинг куч-иктидори ва обрў-нуфузини белгилловчи энг олий сифат деб билиб, илоҳи борица танасида зиёни бор, иллатли, нуқсонли, ногирон одамларни ҳатто йўқотишга уринганлар. Аммо, буни инсоният маъқулламаган.

Абу Наср Форобий ва Абу Али ибн Синолар узоқ кузатувлар натижасида наслдаги энг сара олиҳаноб сифатлар ҳусну ақл-заковат, нозик

дид-фаросат, беқиёс ғайрат-шижонат манбаи айнан тани соҳатлиқда бўлганини кўрсатиб ўтганлар. Мутафаккирларнинг фикрича, ана шунга қанча кўп эътибор берилса насл шунча тоза, сулола шунча асл, авлод шунча баркамол, жамият шунчалар маънавий-ахлоқий жиҳатдан соғлом, зиён-заҳматсиз ривожланади. Табиб-ҳакимларнинг кейинги авлодлари ҳам қайта-қайта шу ҳулосага келганлар ва таълимотларини ривожлантириб, халқ орасида тарғиб этганлар.

Абдулла Авлоний ёзади: «...Бадан тарбиясининг фикр тарбиясига ҳам ёрдами бордур. Жисм ила руҳ иккиси бир чолоннинг ўнг ила терси кабидур... Фикр тарбияси учун маҳкам ва соғлом бир вужуд керакдир».

Халқимизда келин туширганда етти пуштини суриштириш одати балки айнан шулар билан боғлиқдир. Беназир ақл-истеъдод соҳиби бўлган Амир Темурнинг ўз вақтида ўғил ва невараларига келин излашни давлат иши даражасидаги масалага кўтариши ҳам бежиз бўлмаган.

Соғлом муҳит ва турмуш тарзи, чинқиш жисмоний машқлар ақлни чархлаши ва умрни узайтириши тўғрисида Шайх Муслиҳиддин Саъдий Шерозий ҳам ўлмас «Бўстон» ва «Гулистон»ида ажойиб фикрлар ёзган.

Саломатлиқни сақлаш, соғлом авлодни етиштириш ҳозирги кунда давлат сиёсатимизнинг устувор йўналишларидан бири бўлиб қолган. Президентимиз «Соғлом авлод учун» 2 даражали орден таъсис этиш тўғрисидаги фармонда «Бизнинг вазифамиз — ривожланган мамлакатлар каторига чиқиб олиш. Жисмоний, маънавий, моддий жиҳатдан соғлом авлодсиз бунга эришиб бўлмайди... Соғлом авлод деганда, биз фақатгина жисман бақувват фарзандларни эмас, балки маънавий бой авлодни ҳам кўзда

тутганмиз. Чунки ҳар томонлама соғлом авлодга эга бўлган халқни ҳеч қачон энгиб бўлмайди», деган эдилар.

«Соғлом авлод» дастурини амалга оширишнинг асосий йўналишларидан биринчиси қизларнинг тарбиясига қаратилган экан, буни айни муддаолигини чуқур ҳис этмоғимиз лозим. Ҳали XX асрнинг бошида «Садои Туркистон» рўзномасининг бош муҳаррири Р.Музаффарзода «На учун ибрат олмаймиз?» деган мақоласида қизлар учун турли безаклар эмас, балки илм, ҳунар кераклигини алоҳида ўқитиб, турли зебу зийнат сотиб олинадиган пулни қизлар мактаблари очиб, унга яхши ўқимшли муаллималар тайинлаш кераклигини ёзган эди. Бу фикрлар ҳали ҳам ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ. «Соғлом авлод» дастурининг амалга ошириш ишларининг иккинчи асосий йўналиши оила қуриш масаласи бўлиб, юрт истиқболи — насл соғломлиги билан боғлиқдир.

«Соғлом авлод» дастурининг устувор йўналишларини белгилашда халқимизнинг асрий-азалий удумлари, урф-одат ва анъаналари, турмуш тарзи, руҳияти, маънавиятининг ўзига хос хусусиятлари ҳисобга олинди. Ўз жигаргўшалари, хусусан, қизларни тарбиялашга, уларнинг соғлиғига халқимиз алоҳида эътибор билан қараган. Бу бежиз эмас, албатта. Хар бир миллатнинг кучи, Ватанининг озодлиги ва инсоннинг баркамоллиги шу мунис зотларнинг жисмоний ва маънавий камолоти билан белгиланиши қадимул айёмдан маълум. Ҳадисларда ҳам «...учта қизни тарбиялаб вояга етказган ота-онанинг жойи жаннатда бўлади», деб таъкидланган. Гап оила, икки ёшнинг тақдири, болалар тарбияси тўғрисида борар экан, бу масалаларга зинҳор юзак, папа-партиш ёндошиб бўлмайди. Қуда-андачилик, хусусан, қайнона сифатларини тавсифлаганда, халқимиз «феъли —

Шамол

кенг, кўнгли — тоза, ичида кири йўқ», деган ибораларни бекорга ишлатмаган. Қайси оиладаки, қайнона бу хусусиятлардан йироқ бўлса, мухит ҳам шунга яраша бўлади. Рўзгор илми — мушкул иш, рўзгорнинг сардори ҳам, бекаси ҳам бўлиш низоъда қийин. Шунинг назарида тутиб, муқтарам Президентимиз, яхши қайноналар учун мукофот таъсис этишга ҳам тайёرمىз, деб айтдилар.

Халқимиз болажон халқ, умр меваси бўлмиш фарзандларини алоҳида меҳр билан сийлайди. Чақалоққа бериладиган биринчи дуо «Болаимиз ўзидан кўпайсин, боши уй қуришдан, тўй қилишдан чиқмасин» дейиш билан бошланади. Уйда ўғил бола туғилдими — терак экилади, қиз бўлса, сандиққа яхши ниятлар билан септушади. «Ўзим кўрмаганим болам кўрсин», деймиш. Аммо лекин, гоҳида оила-ниҳоҳ масаласида оқибатини ўйламай шошқалоқликка йўл қўйилади. Бундай хатолар сира-сига қиз болани эрта турмушга узатиш, яқин қариндошлар ўртасидаги ниҳоҳ, бир-бирини яхши билмай туриб, ўйламай қўйган қадамлар кирадики, уларнинг оқибати бир умрга кишиларни ғам-аламга кишанлаб қўяди.

«Соғлом авлод» давлат дастурини амалга оширишнинг учинчи йўналиши ҳомиладорлик ва фарзанд туғилиши пайтида она-бола саломатлигини назорат қилиш ва уларнинг фаолиятини малакали уюштириш вазифаларидир. Охириги йиллар, хусусан, Оила, Аёллар ва Соғлом авлод йилларида бу масалага алоҳида эътибор берилаяпти. Жумладан, оналар, болалар касаллигини ва ўлимини камайтириш, туғруқ ораларини 3-4 йил бўлишига эришиш, фақат соғлом онага ҳомиладор бўлишга рухсат этиш, хасталиги аниқланган аёллар, болалар, ўсимирларни ўз вақтида соғломлаштириш, аҳолига малакали тиббий хизмат кўрсатиш, янги оила қураётганларни тиббий қўриқдан ўтказиш ишлари бирин-кетин бажариб келинаяпти. Соғлиқни сақлаш муассасалари бу масалага жиддий ёндошганлиги туфайли оналар ва болалар саломатлиги яхшиланмоқда. Оналик ва болалиқни муҳофаза этувчи барча муассасалар — туғруқхона ва гинекологик хизматлар, болалар шифохоналарида беморларни доридармонлар билан таъминлаш ва

уларга тиббий ёрдам кўрсатиш бе-пул ташкил этилмоқда. Бу муассасаларда юсак санитария-гигиена шароити, малакали тиббий мутахассисларни жалб этишга алоҳида эътибор берилаяпти. Лекин барча қиз ва жувонлар негадир ўз саломатлиги, бўлажак фарзандларининг ҳолатига асар вақт бепарво қарайдилар — вақтида овқатланмайдилар, шифокорга муурожаат этмайдилар. Санитария-гигиена қоидаларига риоя қилмайдилар, сал нарсасга асабий-лашаверадилар, ёнқин, тамаки чекиш, ароқ ичиш каби зарарли одатлардан қайтмайдилар. Айримлар эса, хусусан, қишлоқ шароитида соғлигини ҳавф остида қолдирсалар-да оғир меҳнат билан шугулланаверадилар. Баъзилар эса жисмоний чинқишга асло ҳуши йўқ, овқатланиш меъёрини билмайдилар.

Умуман олганда, қиз бола — нозик хилқат. Унинг тарбиясига боғлиқ масалалар жуда кўп. Исми жисмига монанд бўлиши, юриш-туриши, овқат тайёрлаши, меҳмон қутиб олиши, озода-орасталиги, дарвоза олди-дан бошлаб бутун уйни озода тутиш санъати, кийимларидан, юз-кўзидан позизалик, нур ёғилиб туриши, табиатга, одамларга муносабати — хуллас, буларнинг барчаси алоҳида бир китоб ёзишга арзийди, шундай ниятимиз ҳам йўқ эмас, лекин, энг асосийси, қиз болаларни ҳаёт илмига қадамба-қадам, босқичма-босқич ўргатиб боришдир.

Соғлиқни сақлаш учун соғлом муҳит яратишнинг аҳамияти каттадир.

Ўтаётган урмимизнинг ҳар куни, ҳар лаҳзасини ганимат билиб, уни бекорга совурмасдан, оқилона, иложи борича, ўзидан яхши ном қолдиришга ҳаракат қилиб ўтказиш керак, чунки вақт орқага қайтмайди.

Халол меҳнат нашъаси, маънавий ўсиш, инсонларга меҳр улашиш, сўлим боғу хиёбонлар яратиш, дарахтлар экиш, элга керак одамлигини ҳис этишдек савобли ишлар қилиш ҳам маънавий, ҳам жисмоний мукаммалликка интилиб яшайдан дарак беради.

Феруза СОЛИЕВА,

Самарқанд давлат тиббиёт институти,
фалсафа фанлари доктори,
профессор.

Гулларнинг ҳидига олам тўйинар,
Шамолга ярашар ўжарлик кўпроқ,
Чинқирган ниҳолнинг эгиб бўйнидан
Хол жонига қўймай ялатар тупроқ.

Жиззаси юлинган нон — қўтир
чинор,
Неча аср бурун олган сабогин.
Совуқдан увишиб қақнаб умидвор
Сийпалар муҳаббат меҳр қароғин.

Ой ниҳол қошида сўйлар эртақлар,
Шамол уни қўймас ҳоли жонига;
Силтовга дош бермай турса эртага
Ўтарми бўронлар имтиҳонидан?

Раъйинга қарши иш тутиб барака
Топа олмасликка бўлганман икром.
Осмон юлдузлари турар чарақлаб,
Эркалай ололган нигоҳларим бор.

Кувончим чорлаган ёлғиз қароғим
Сийрат ташбеҳида фаросату дид.
Узун тун қалбимда ёқиб қароғин
Деразанг кўзидан боқади умид.

Чехрамда қалқийди интизор кулгу,
Сўрайсан барқарор юлдузлар холи.
Юракнинг қарида мавжланар туйғу,
Кувонган кўзларнинг дуосин олгин.

Одамларга бўлган меҳр, эҳтирос
Маёқдай ёритиб турар йўлларнинг.
Хаётга қўйилган юракдан илос,
Дўстларга қўзилар умид қўллари.

Тақдир кўрсатади ўз мурувватин
Эзгу туйғуларни қалбда уйғотиб.
Сенга зарур бўлган бор

куч-қудратини
Шу буюк муҳаббат этади тортиқ.

Билимлар шамчироғи

(Тошкент Давлат Аграр
университети кутубхонаси
директори Гулбаҳор Ғойибова
билан суҳбат)

— Гулбаҳор опа, агар айтиш
жоиз бўлса, кутубхонани инсти-
тутнинг юраги деб атардим. Шу
фикримга сиз нима дейсиз?

— Мен бу фикрингизга жон дил-
дан қўшиламан. Бекорга китобни
нурга ўхшатмаганлар. Чироқ ўз
шўъласи билан бир хонани ча-
роғон қилса, бир китоб юзлаб,
минглаб кўнгилларни нурафшон
қилади, зиёга чорлайди. Талабалар
ва муаллимлар буни дилдан ҳис
қиладилар, тушунадилар. Шу сабаб
машғулотлардан бўш вақтларининг
асосий қисмини шу ерда ўтказадилар.
Уларнинг кутубхонага ошиқиб
келаётганларини кўриб, қувона-
ман. Ходимларга эса доимо ишга
шай ҳолда турунлар деб, уқтира-
ман.

— Сизлар асосан талабалар
билан ишлайсизлар. Уларнинг
китоблардан фойдаланишлари
сизларни қониқтирадимиз ёки ...

— Кутубхонанинг умумий аъзола-
ри 7000 дан ортиқ, шуларнинг
6000 талабаларимиздир. I курс та-
лабалари дастлабки кунларданок
кутубхонага аъзо бўладилар. Биз
улар учун махсус дарс ўтаемиз. Ик-
ки соатлик, мажбурий дарсда
уларга кутубхона фаолияти кенг
ўргатилади. Кутубхона шарт-шаро-
итлари таништирилади, китоблар-
дан қандай фойдаланиш, кутубхо-
начилар билан қандай муомалада
бўлиш, асосийси — китобга меҳр-
муҳаббат билан қараш, уларни ас-
раб-авайлаш каби асосий тушун-
чалар берилади. Бундай ишлари-
миз улар институтни битиргунла-
рича ёдда қолади.

— Бу гапингиздан шуни тушун-
димки, барча талабалар китоб-
лардан яхши фойдаланар экан-
лар-да...

— Тўғри. Лекин, баъзан китобни
вақтида қайтармайдиган, вақтида
қайтарсалар ҳам сифатига путур
етказиб бериш ҳоллари ҳам учрай-
ди. Бундай воқеалар асосан I курс
талабаларига хос камчиликдир.
Биз шу заҳотиёқ ўша талаба билан
суҳбатлашамиз, хатосини тушунти-

рамир. Натижаси эса, албатта,
ижобий бўлади, бундай ҳол бошқа
такрорланмайди.

— Талабалар ҳам сизларнинг
иш фаолиятларингиздан мам-
нунмилар?

— Менимча, улар ҳам мамнунлар.
Буюртма берган китобларини 3-4
минут ичида топиб берамиз. Баъ-
зиларини эса ўз ўзига хизмат усу-
лидан фойдаланиб, ўзлари топади-
лар. Шу ўринда бир нарсани айтиб
ўтай, бизнинг кутубхонамиздан
бошқа институт талабалари ҳам
фойдаланишади. Улар ҳам бизнинг
ишимизга ижобий баҳо беришади.

— Кутубхона ҳақида умумий
маълумот берсангиз.

— Кутубхонамизнинг умумий
фонди 998000 нусхадан ошади. Бу-
лар илмий адабиётлар, ўқув адаби-
ёти, бадий адабиёт ҳамда чет эл
адабиётларидан ташкил топган. Шу
билан бирга кўплаб ажойиб, камёб
китоблар ҳам борки, биз уларни
ниҳоятда эҳтиёткорлик билан ас-
раемиз.

Кутубхона бир неча заллардан
иборат бўлиб, ходимларимиз бў-
лимларга бўлинган ҳолда фаолият
кўрсатадилар. Ходимларимиз ки-
тобхонларга хизмат кўрсатиш би-
лан бирга, институт факультет ва
кафедралари билан мунтазам
алоқада бўладилар. Уларни янги
китоблар билан хабардор қилиб ту-
радилар, ҳар ойда «Ахборотлар
куни»ни ўтказадилар. Кутубхона
ходимлари институт профессор-
ўқитувчиларининг маъруза матла-
рини китобча шаклида тайёрлаб,
талабаларга имтиёзли нархларда
берадилар. Эҳтиёждан ортганлари
эса бошқа институт талабаларига
сотилади.

— Кутубхонангиз бой зиё мас-
канларидан бири экан. Талаба-
лар асосан қандай китобларга
кўпроқ буюртма берадилар?

— Институтимиз Аграр универси-
тети бўлгани учун ҳам талабалар
кўпроқ ўз мутахассисликлари
бўйича китобларни сўрашади. Ме-
вачилик, сабзавотчилик, агроном-

лик ва шу каби йўналишлар бўйича чопётилган китобларга талаб катта. Талаба боғдорчиликка оид китоб сўраса, биз унга қўшимча қилиб 2-3 китобни кўрсатамиз. У ҳар бири билан танишиб чиқади-да, ўзига кераклисини олади.

Яна бугунги кунда чопётилаётган бадий китобларга талаб катта.

— **Гулбаҳор опа, ҳозир ёшларни маънавиятли, баркамол инсон қилиб тарбиялаш борасида кўпгина хайрли ишлар амалга оширилмоқда. Бунда китобларнинг ўз ўрни бордир. Сиз доимо ёшлар орасидасиз. Бугунги ёшлар маънавияти сизни қониқтиради?**

— Ёшларнинг маънавиятини юксалтириш кун тартибидagi асосий вазифа экан, биз ҳам бу ишдан четда турмаймиз. Талабаларимизнинг маънавий дунёсини бойитишда, яхши инсон бўлиб етишишларида раҳбарият, айниқса, проректор Ҳамидулла Шералиев бошчилигида кўпгина ишлар амалга оширилмоқда.

Биз кутубхона ходимлари, маълум маънода маънавият тарғиботчилари эканмиз, аввало, ўзимиз маънавий етук бўлмоғимиз даркор. Маънавият 1-2 йиллик ёки мавсумий нарсас эмас, у бизга бир умр керакли фазилатлар, инсоний неъ-

матлардир.

Биз доимо аждодларимизнинг бой маънавияти, маданияти, маърифати билан фахрланамиз. Лекин, назаримда, ўтганлар меросини ўрганишда юзакилик ҳам бор. Аслида ўтмиш меросини билиш кифоя эмас, улардек инсонпарвар, илмга ташна, камтарин, меҳршафқатли, ростгўй, оқкўнгли

бўлмоғимиз, шарқ маънавиятига ҳисса қўшмоғимиз керак.

— **Атрофингиздагилар билан суҳбатлашганимда сизни шундай таърифлашди: «Гулбаҳор опа тиним билмай ишлайдилар, ширин сўз, самимий, ўрнат олса арзийдиган инсон...»**

— Бундай сўзлар ҳар бир инсоннинг кўнглини кўтарди, янада фалол ишлашга ундайди. Бундай ишлашимнинг сабаби... инсонларга, талабаларга бўлган меҳр-муҳаббатим бўлса керак. Ходимларнинг кўнглидагини тушунмоққа ҳаракат қиламан. Имкон қадар ёрдам беришга, йўл-йўриқ кўрсатишга интиламан. Уларнинг оғирини енгил қилсам, ўзимни руҳан тетик ҳис қиламан. Назаримда, ишларим ҳам ўнгидан келаётгандек туюлади. Биласизми, одамлар кўзида озгина бўлса ҳам мамнунлик ифодасини кўрсам, ҳатто ўз шахсий ташвишларимни ҳам унутаман.

— **Самимий суҳбатингиз учун раҳмат.**

Маҳмуда АБДУЛЛАЕВА
суҳбатлашди.

Жомийнинг фалсафий-ирфоний

Агар нақшбандийлик таълимотини тасаввуф тариқати тарихида кескин бурилиш ясаган ижтимоий-сиёсий, диний-маънавий ва маънавий-маърифий инқилоб деб эътироф этиш ва уни тасаввуф тариқати таркибидоги барча фирқалар, силсилалар ва шубҳаларнинг хулосаси, энг мукаммал намунаси, таъбир жоиз бўлса, «хотимат-ут-тариқа», деб аташ мумкин бўлса, унинг ҳам назариёт ва ҳам амалиёт марказида фаолият юритган, «олижаноб, олий-насаб, қудсиймаоб, қутблар қутби, улуглар муружаатгоҳи», «Ҳазрати Маҳдумий Шайх-ул-исломий Мавлоно Нуриддин Абдурахмон Жомий»ни тасаввуф таълимотининг энг охириги буюк назариётчи олими деб эътироф этишга тўғри келади. Зеро, Мавлоно Жомий Боязид Бистомий ва Мансур Халложнинг ҳулул ва иттиҳод ҳақидаги қарашлари, Ибн ал-Арабийнинг ваҳдат-ал-вужуд назарияси, Шайх Шаҳобиддин Сухравардиннинг ишроқ фалсафаси, Имом Мухаммад Ҳаззолийнинг шарият ва тариқат уртасидаги ихтилофларни барҳам беришга қаратилган ақидалари, Шайх Абусаид Абухайрининг шоирона сўфийлиги, Шайх Аттотнинг маънавий сайру сулуқи, Мавлоно Жалолиддин Румийнинг барча маънавийлар билан бирга бўлиш иштики, Шайх Саъдийнинг ирфоний-ахлоқий ҳикматлари, Хожа Ҳофизнинг орифона-риндона руҳияти, Хожа Абдулоқий Гиждуновий ва Хожа Баҳоуддин Нақшбандийнинг тасаввуфий-маънавий қарашлари, нақшбандиянинг буюк шайхлари — Хожа Мухаммад Порсо, Хожа Ахрор Валий ва Шайх Саъиддин Қошғарийнинг зоҳирда халқ билан, ботинда Ҳақ билан бўлиш одоби ва ирфону тасаввуф талқинида Имоми Аъзам (р) маънавий доирасидан четга чиқмаслик тартибини ўзида муҳассамлаштирган ва барча муқаддас таълимотларни ўз асарлари орқали ўзига хос қарашлар ва талқинлар билан нақшбандийликка сингдириб, унинг илмий-назарий пойдеворини мустаҳкамлаган буюк мутасаввуф олимидир. Мавлоно Жомий ўзининг бой ва бебаҳо адабий-баддий, фалсафий-ижтимоий, диний-ирфоний ва илмий-назарий мероси билан муслулмон Шарқнинг ижтимоий-фалсафий ва адабий-баддий тафаккури тарихида алоҳида ўрин тутди.

XV-XVI асрларда ёзилган тарихий манбалар ва таъкирларда Жомий ва унинг тасаввуф тарихида тутган

ўрни ҳақида жуда кўп маълумотлар берилган бўлишига қарамай, XIX-XX асрлар Европа шарқшунос олимлари ва Эрон, Афғонистон, Тожикистон ва Ўзбекистон жомийшунос олимларининг тадқиқотларида Жомий асосан шоир ва мутафаккир сифатида кўрсатилади.

Ҳолбуки, Мавлоно Жомий нақшбандийлик тариқатининг пиру муршиди ва тасаввуф ирфонининг назариётчи олими сифатида ўзидан бой фалсафий-ирфоний мерос қолдирган. Аслида Мавлоно Жомийнинг бутун илоҳи тасаввуфий-ирфоний ғоялар билан сўғорилган. Унинг ирфоний қарашлардан ҳоли бўлган бирор-бир асарини учратиш амри-маҳол. Ҳатто унинг Қуръони Каримга ёзган тафсири, фикҳ илмига оид асарлари, бадийи мероси, жумладан, маснавийлари («Ҳафт авранг» дostonлари), қасидалари, ғазаллари ва рубоийлари ҳам тасаввуфий-ирфоний ғоялар, қарашлар ва тамойиллар билан лиммо-лим. Зеро, Жомий Борлиқ ва ундаги барча маъжудотлар ва ашёларга Ориф Инсон кўзи билан қараган, зоҳир ва ботин оламини тасаввуфий мезонлар ва меъёрлар ўлчовида маърифат этган. Масалан, Жомийнинг «Саломон ва Абсолю» номли дostonини олайлик. Қадимги юнон устуралари асосида вужудга келган ва Шарқ адабиётида илк бор Абу Али ибн Сино томонидан фалсафий-ахлоқий қисса шаклида келтирилган бу дoston Жомий талқинида фалсафий-ирфоний оҳанг касб этади. Ўрни, бу асар ҳам тасаввуфий-ирфоний асар, аммо биринчи, навбатда бадийат либосидаги манзум асар ҳисобланади. Унинг фалсафий-ирфоний жавҳари рамзу тамсиллар ичида яширинган. Эронлик олима Заҳро Мухожирий Жомийнинг «Саломон ва Абсол» дostonини форс ирфоний-тамсилий дostonчилигининг шоҳ асарлари — Шайх Аттотнинг «Мантик-ут-тайр» дostonи ва Мавлавийнинг «Маснавий»сидан кейин учинчи ўринга қўяди. Бу «Саломон ва Абсол» дostonига, умуман Жомийнинг ирфоний-тамсилий маснавийларига берилган юксак баҳо, албатта. Аммо ҳар ҳолда у Жомийнинг тасаввуф ва ирфonga оид бевоcита илмий асари эмас. Айнан шу гапни Жомийнинг бошқа бадийи асарлари — «Лайли ва Мажнун», «Юсуф ва Зулайхо», «Силсилат-уз-захаб», «Тухфат-ул-ахрор» ва «Сабҳат-ул-аборор», уч девон ва бошқа асарлари хусусида ҳам айтиш мумкин. Гап шундаки, Мавлоно

Жомийнинг тасаввуф ва ирфон фалсафасига оид 16 та илмий ва адабий-илмий асарлари мавжуд. Жомийнинг тасаввуфий-ирфоний асарлари хусусида фикр юритганда, унинг салафлар ва ўз асарларига битган фалсафий-ирфоний шарҳномаларини алоҳида тилга олиб, Жомийнинг энг муҳим тасаввуфий-ирфоний асарлари сифатида кўрсатиш бир оз эриш тўлиғи ва ҳатто эътирозларга сабаб бўлиши ҳам мумкин. Аммо воқелик шунки кўрсатдики, Жомий буюк мутасаввуф олимлар, тариқат пешволари ҳамда сўфий-шоир ва шоир-сўфийларнинг асарларига гоҳида қисқача, гоҳида эса мукаммал шарҳлар ёзишни ўзининг бу соҳадаги илмий фаолиятининг диққат марказига қўйган. Ҳатто айтиш мумкинки, у фалсафий-ирфоний шарҳнавислиқни ўз олдида мақсад қилиб қўйиб, шу йўл билан ўзининг турли мавзу ва масалаларга бўлган муносабатини, тасаввуфий-ирфоний қарашларини ҳам баён этган. Феҳристар ва турли манбалардан олинган маълумотларга қараганда, Мавлоно Жомий 16 та тасаввуфий-ирфоний асар ёзган экан. Бундан 9 таси Жомийнинг Шайх Мухиддин Ибн ал-Арабий, Мавлоно Жалолиддин Румий, Ибн Фориз, Шайх Садриддин Қўнавий, Шайх Фахриддин Ироқий, Хусрав Деҳлавий ва ўз рубоийларига битган шарҳномалардан иборат. Бундан келиб чиқадики, Жомийнинг илмий фаолиятида шарҳнавислик ҳақиқатан ҳам салмоқли ўрин тутган экан.

Агар унинг «Шарҳи ҳадиси Абе-зррин ал-Уқайлий» ва умининг сўнгига Қуръони Каримга ёзган «Тафсир»ини (Афсуски жомийшунослиқда бу «Тафсир» хусусида ҳеч қандай маълумот учрамайди) ҳам ҳисобга олсак, шарҳнавислик Мавлоно Жомий ўчун шунчаки бир илмий машғулот эмас, балки унинг энг сеvimли ва асосий илмий йўналиши экан, деган хулосага келиш мумкин. «Тарихи Рашидий» муаллифи Мирзо Мухаммад Хайдар (1499-1551) Жомийнинг 12 та асарини ўша даврнинг энг машҳур асарлари сифатида зикр этиб ўтди. Бундан 6 таси тасаввуфий-ирфоний асарлар бўлиб, улардан 4 таси — «Шарҳи ламаъот» («Ашъбат-ул-ламаъот»), «Шарҳи Фусуc» («Шарҳи Фусуc-ул-хикам»), «Шарҳи минийайи хамрий-айи ибн Фориз» («Лавомеъи шарҳи қасидаи минийайи хамрий-айи Форизийа») ва «Шарҳи рубоий» Мавлоно Жомийнинг фалсафий-

Шарҳномалари

ирфоний шарҳномаларидир. Демак, Жомийнинг фалсафий-ирфоний шарҳномалари XV-XVI асрларнинг илмий муҳитида алоҳида аҳамият касб этган экан. Шундай бўлса-да, нега Мавлоно Жомийдек улуг мутафаккир олим мустакил равишда катта илмий-фалсафий асарлар ёзиш салоҳиятига эга бўла туриб, кўпроқ ўзидан олдин ўтган мутасаввифларнинг асарларига шарҳлар ёзишни афзал билган, деган савол туғилиши ҳам табиий.

Бизнингча, бунинг бир қанча сабаблари мавжуд. Биринчидан, тасаввуф XIV асрда, яъни мўғуллар босқинидан сўнг тарикат сифатида ривожланиб, кўпроқ хонақоҳи-амалий тус олди ва олимоҳна-орифона тасаввуф адабиёти бадийят ва шеърятга кўчди. Бу даврда яна бир қанча фиркалар вужудга келди, аммо илмий-назарий жиҳатдан заифлашди. Натижада, XV асрга келиб, фалсафий-ирфоний майдонда бўшлиқ пайдо бўлди. Ибн ал-Арабий, Шайх Сухравардий, Мавлоно Румий, Фахриддин Ироқий, Садриддин Қунайрий каби тасаввуф назариётчиларининг асарларини англаб етиш ва уларнинг асл моҳиятини идрок этиш мушкуллашди. Бу маънавий бўшлиқни тўлдириш ва келажак авлодга етказиш заруриятини биринчи бўлиб ҳис этган ҳазрат Навоий ўз пири ва устози ҳазрат Жомийга мурожаат этиб, уни бу ишга киришишга ундади. Жумладан, Алишер Навоий илтимосига биноан Мавлоно Жомий Фахриддин Ироқийнинг «Ламаъот» номи асарига «Ашйъат-ул-ламаъот» номи шарҳ битиб, «унинг асосида улуг вазири ирфон фалсафасининг мураккаб сирларига ошно қилди».

Иккинчидан, тобора амалийлашиб бораётган тасаввуфни, хусусан, маъзабӣ тайомилдаги нақшбандийлик тариқатини илмий-назарий жиҳатдан мустаҳкамлаш ва унга фалсафий-ирфоний руҳ бағишлаш зарурати туғилган эди. Турган гапки, бу ишни Ибн ал-Арабийнинг ваҳдат-ал-вужуд назарияси ва Шайх Ироқийнинг фалсафий-ирфоний қарашларини ўзлаштирмасдан амалга ошириш амримаҳол эди. Натижада, уларнинг асарларини шарҳлаш эҳтиёжи юзага келди.

Учинчидан, Жомий тасаввуфнинг илмий-назарий масалалари хусусида фикр юритишга киришар экан, салафларидан олдин бир нарса деишни ҳурматсизлик деб билган.

Шунинг учун ҳам сўз навбатини аввал уларга бериб, сўнг уларнинг бошқалар учун мушкулроқ бўлган ақидаларини изоҳлашга ўтади. Бу усулни у ўзининг барча фалсафий-ирфоний шарҳномаларида қўллаган. Жумладан, мутақаддимларга бўлган эҳтиром ва эътиқодини «Шарҳи рубоӣёт» (Жомий ўзининг бу муҳим асарида ўзи ёзган 44 рубоӣйга шарҳ битган) асарининг муқаддимасида ҳам таъкидлаб ўтади:

Харчанд на дар шумори

дарवेशонам

Берун зи сифат жамъи

сафокешонам.

Бар нақли ҳадисашон ҳарисам,

яъне

Ман муътакиди муътакиди

ишонам.

(Дарвишлар қаторига кирмасам ҳам, сифатларини таърифлаб бўлмайдиган сафо аҳлидан узоқ бўлсам ҳам, улар айтган сўзларни айтиб юришни яхши кўраман. Яъни, мен уларга эътиқод қилган кишиларга ҳам эътиқод қиламан.)

Шунинг учун бўлса керак, Жомий ўзининг биринчи тасаввуфий-ирфоний асарини («Нақд-ун-нусус фи шарҳи нақш ал-фусус» х. 863; м. 1459 йили) шарҳ билан бошлаб, илмий-ирфоний изланишларини яна шарҳ билан («Шарҳи Фусус-ул-ҳикам», х. 896; м. 1492 йили) аяунлайди.

Тўртинчидан, Жомий боғланган шарҳлар унинг бу адабий-илмий жанрдаги муҳорати ва салоҳиятидан дарақ беради. Масалан, Ибн ал-Арабийнинг «Фусус-ул-ҳикам» номи асари ва Ироқийнинг «Ламаъот» номи асарига ўнлаб шарҳлар ёзилган. Аммо Жомийнинг «Ашйъат-ул-ламаъот» ва «Шарҳи Фусус-ул-ҳикам» номи шарҳлари мазкур асарларга ёзилган энг муваффақиятли шарҳномалар сифатида эътироф этилган. Демак, Мавлоно Жомий бу жанрга ўзининг имкониятларини намойён этиш воситаси сифатида ҳам қараган ва ундан юксак даражада фойдалана олган экан.

Бешинчидан, шарҳнавислик ўрнига тарихнавислик ва таъкиранавислик ривожланиб бораётган асрда Жомий бу мураккаб илмий жанрни қайта тикламоқчи ва яна анъана даражасига кўтармоқчи бўлганлиги ҳам эҳтимолдан узоқ эмас. Зеро Жомий бошлаб берган шарҳнавислик мактаби XV-XVI асрларда шогирдлар ва Мавлоно дунёқарашига яқин бўлган мутафаккирлар томонидан давом эттирилган экан. Масалан, Жомийнинг энг яқин муридларидан бири Абдулғафур Лорий устозининг «Дуррат-ул-фоҳира» (араб тилида) номи асарига ва Нажмиддин Кубронинг «Ал-усул-ал-ашарат» номи рисоласига шарҳлар битгани ёки ўз рубоӣйларига шарҳ ёзиш

анъанасини ўртага ташлаган «Шарҳи рубоӣёт» таъсирида Жалолиддин Даввоний ва Муллошох Бадахшоний каби мутафаккирларнинг «Шарҳи рубоӣёт»лар битгани бунга яққол мисол бўла олади.

Мавлоно Жомийнинг фалсафий-ирфоний шарҳномаларини мавзу ва гоъ, мазмун ва моҳият, бадийлик ва илмийлик, шакл ва жанр нуқтаи назаридан қуйидаги тартибда таснифлаш мумкин:

1. Ваҳдат-ал-вужудга оид асарларга битилган фалсафий-ирфоний шарҳлар.

2. Ваҳдат-ал-вужуд мавзусидаги фалсафий-ирфоний автошарҳ.

3. Тасаввуфий-ирфоний мазмундаги манзум асарларга битилган фалсафий-ирфоний шарҳлар.

4. Ваҳдат-ал-вужуд мавзусидаги манзум асарларга битилган кичик шарҳлар.

Юқоридаги қисқача таснифдан, биринчи ва иккинчи турдаги фалсафий-ирфоний шарҳлар Жомийнинг тасаввуфий-ирфоний меросида алоҳида ўрин тутди. Зеро амалий маъзабӣ йўналишдаги нақшбандийлик тариқатига ваҳдат-ал-вужуд гоъларини сингдириб, нақшбандийларни фалсафа ва ирфоний масалаларига жалб этган ва Жомийни XV асрнинг муҷаддиди, яъни қайта қурувчиси деб эътироф этилишига сабаб бўлган бу асарлар, ҳақиқатан ҳам XV-XVI асрлар мусулмон Шарқ оламнинг диний-фалсафий тафаккурини бойитган бебаҳо ганжиналардир.

Жаъфар ХОЛМУМИНОВ,

Ўзбекистон Президенти ҳузуридаги Давлат ва Ҳаёт таълими академияси аспиранти.

Сохибқироннинг буюк салтанатини қайта тиклашга уринган ва қисман улуг ниятига етган султон Хусайн мирзо (Умаршайх мирзо Ибн Темур авлоди) «Рисола» асарида яқин дўсти, вазири Алишер Навоийни мактаб, бундаи ёзади: «Ва Хирот (Оллох уни офатлардан асрасин) навоҳийсида улча хотирга келур ва улча содиқулқавл (рост сўзловчи) эл арзга еткурурлар, шояд (Хиротда) мингга яқин кишиким, аларнинг иши маъно дурларини назм силкига тортмоқ бўлган ва диққат гавҳарларига вазилибоси, зебу зийнатин бермоқ бўлгайким, ҳеч даврда булардек..., йўқ экандур». Бу сўзлар билан султон Хусайн ўз замонасида нодир шоирларнинг кўпчилигидан фахрлангани кўриниб турибди.

Шундан сўнг султон Хусайн дўсти Навоийнинг васфига ўтади: «То бу фарҳунда замону ҳужаста давронда... куллуқ (хизматкорлик) силкидин кўналтошлик поясиға етган ва мулозамат тариқидин мусоҳабат сармоҳисини касб этган, ҳарам қабутаридек пардасаро хилватиде махраму, шабистон суҳбатиде ҳамдам, ҳақ сўз адосиде далер (рахбар зотларга, подшоҳларга ҳам ҳақиқатини айтишда жасур), яъни, Мир Алишер, тахаллуси Навоийга машхурдиру, ашъориде бу тахаллуси мастур (яъни, у аjoyиб газалларида тахаллусида айтилганидек, минг турли наволар қилади...), турк тилининг ўлган жасадиға Масиҳ андоси (нафаслари) била руҳ кийурди (киритди) ва сўз гулистонида таъби навабхориди равоносо ёғинлар била рангоранг гуллар очти ва назм дарёсига саҳоби фикратидин (тафаккур бутлугларидан) руҳпарвар қатралад била гуногун дурлар сочи. Анинг назми васфиде тил қосиру, баён ожиздур...»

Узи ҳам шеърингда баркамол Султон Хусайн, вазири ва дўсти Навоийнинг ижодиши шу қадар юксак баҳолар берса ҳам, назмини яхшироқ таърифлашга ожизман, деганида ҳақ эди.

Афсуски, Алишер Навоийнинг оилавий муҳити, ота-онаси, шахсий ҳаётини ўрганиш учун ҳаётий далиллар етишмайди. Хондамир «Макори-мул-ахлоқ»да, Восифий «Бадоеул-вақое»да, Иззат Султон «Навоийнинг қалб дафтери»да шоирнинг шахсий ҳаётига доир айрим нодир тафсилотларни келтирадилар, холос.

Омон Мухторнинг «Ишқ аҳли» роман-бадеаси шу жиҳатдан кўпчилик-

ни қизиқтирмоқда. Бу асарда бир қарашда бадийий сюжетдан кўра илмий тадқиқот, навоийшунослик устун туради. Муаллиф буюк даҳо ҳаётининг фақат бир фасли — йигитлик фаслини ёритишни мақсад қилган. Унда драмадаги каби пролог, эпизод, бошловчи, ҳикоячи, ровий сиймоси бор. Бу ёши 60 га етганга мусаввир Абулхайр, у ҳаётида кўп асарлар чизган. Навоий сиймосини тасвирлашни ёшлиқдан орзу қилган; аммо бу орзу энди армонга айланган. Бу армон мусаввирга азоб беради. У ўзини тоғ этагидаги чумолидек ҳис қилади, бу чумоли тоғнинг чўққисига ета оладими, йўқми — ўзи ҳам билмайди. У Навоий даҳосини буюк меҳр билан севади. Аммо, ўзи айтганидек, буюк мақсадга етиш учун фақат меҳр билан ҳеч нарса қилолмайди киши. Фақат орзу билан иш битмайди.

У Алишернинг ёшлигини равшан тасаввур қилиш учун бу соҳадаги билимлари етишмаганидан изтироб чекади. Ва у ягона тўғри йўлни тан-

шаймонликда ўтса-я?

Мусаввир (роман муаллифи Омон Мухтор ҳам) бу галати сўзларнинг сабабларини излайди, ўз тахминларини биз билан баҳам қўради: «Балки бу, маърифатли зодагоннинг ўзини фўқарога тенг туттишидир?! Балки, дарвешлик тариқати?! Балки, дунёнинг азалдан сароб эканлигига ишора?! Балки, шунчаки бир кайфият?!»

Шоирлар бир лаҳзалик кайфиятларини нафис ифодалашга уста бўлса ҳам бу охириги тахмин тўғри эмас. Буни биз газалнинг кейинги байтларида тобора таранглашиб, ижтимоийлашиб бораётган тафаккур чакмоқларидан сезамиз:

Эй, мусулмонлар, билингким,
бўлди умрим ҳосили,
Нафси кофир фитнасидин
номусулмонлигиде ҳайф.

Ҳазал мисраларининг мазмунига, моҳиятига теранроқ назар солсак, бундай манзарани тасаввур қилиш мумкин. Бу ҳаётга келиб, ишқ савдоси дардига ўчрамаган, ишқсиз одам

Рухпарвар

(Мир Алишер)

лайди. Алишер Навоийнинг қалб дафтарини ўқиш, шоир дилида кечган ишқ тўғёнларини равшан тасаввур қилиш, шоир руҳиятидаги бўрон, тўфон, чакмоқларни англаш учун энг ишончли далилларга — даҳонинг байтларига мурожаат қилади, замирида яширинган маъноларни кузата бошлайди.

Мусаввирнинг гаройиб кузатишлари, қутилмаган кашфиётлари бизни ҳам ҳаяжонга солади. Лирик қаҳрамон — мусаввир Навоийнинг:

Кечди умрим нақди гафлат бирла
нодонлигиде ҳайф,
Қолғони сарф ўлди андуху
пушаймонлигиде ҳайф,

мисраларини ўқиб, ҳайратга тушади. Шоирнинг «хайф» дейишига асос қани? Умридан бир лаҳзаси ҳам гафлатда кечмаган-ку? Муаммога аниқлик киритиш учун айтиш кераки, биз ҳозирги одамлар учун Навоийнинг ҳаётида гафлат лаҳзалари йўқ кўринади. Лекин буюк мутафаккир Навоий ҳаёти жасоратларга, аjoyиб зафарларга бой бўлса-да, унга барибир, умрининг асосий қисми — нақди «гафлат бирла» нодонлигиде ўтгандай кўринади. Умрининг нақдидан қолгани ҳам пу-

нотуқамал одамдир. Ғўзал ёрнинг фақат гулгун ҳечраси ва нозик баданини тилаб севиш, Навоий фикрича, кофир нафс фитнасидир. Бу фитнага ўчган одамнинг умри нотуқамаллигиде ҳайр кетгандек.

Мусаввир фақуллода бир ақл-заковат билан, Навоий йигитлик чоғида Гули исми номаълум қизни эмас, балки ёш қанизак Хадичабе-гимни севиб қолган бўлса-чи? дейди. Шу фарзга кўра дўсти Алишернинг севиғисидан хабарсиз султон Хусайн шу ғўзал қанизакка ўйланиб, саройга, ҳарамга келтиради. Бундан Алишер қаттиқ изтироб чекади. Навоий бу севиғисини умр бўйи дўсти Хусайнга айтмай юргандир? Лекин, Хусайн бепарво йигит эмас, у жуда фаросатли, хушёр. Алишер яширса ҳам, унинг газалларидан қим қилганини сезади. Ва у ҳам, ўз қилмиш учун — дўстининг ёрмини тортиб олгани учун яширин изтироб чекади? («Сабъая сайёр»да Аҳий билан Фарруҳ дўстлигини эслайлик).

Эҳтилол, ХХ асрнинг буюк санъаткори Раж Капур «Сангам» фильмида икки қалин дўстнинг бир қизни севиб қолиши воқеасини осмондан олмагандир? Шарқ фалсафасида

йигитларнинг, айниқса, мард йигитларнинг (футувват ахли) назарида дўстлик севгидан юксак туради. Алишер дўсти Хусайнинг ранжитмаслик учун ўзини ҳеч воқеа юз бермагандек тутди. Чунки, Алишер севгиси ҳар қанча оташин бўлса ҳам ҳаётдаги асосий маслак, мақсади — мамлакатда адолат ўрнатиб, мазлум халқнинг дардларига дармон бўлиш эди.

Ҳазилнинг давомини ўқисак, Алишер учун ўша ғўзал ёрдан, севгили-сидан кечиш осон кечмаган:

Хайфким, нафъ айламас, ҳар
нечақим тортиб илик,
Десам ўз аҳволима бу навъ
хайронлигда хайф.

Буюк ирода эгаси Навоийнинг ғўзал ёр ишқидан воз кечишга кучқудрати етади. У яхши биладики, эҳтимол, кўнгли сезадики, бу ҳали чинакам севги эмас, ғазаларида уни ёниб қуйлаши — ёлгон, фақат ғўзал ғазаларнинг туғилиши ҳақиқатдир.

Тан олайлик, биз ҳам, Омон Мух-

деганлари минглаб бошқа одамларнинг рост сўзларидан ишончлироқдир. Шунга кўра, бу ғазал мазмунидан унинг ёзилган вақтини аниқлашга уриниб қўриш мумкин (Омон Мухтор асарнинг кўп ўринларида шу диалектик усулдан фойдаланади). Бизнингча, бу ғазалини битган вақтида Алишербек ҳали «Хамса» дostonларини ёзмаган, агар ёзган бўлса, «нақди умрим ўтди ғафлат билра нодонлигда» демас эди. Шу билан бирга, бу ғазал ёзилган вақтда Навоий умри, ёшлик фаслидан ўтиб, етуқлик фаслига етган, шох саройида катта мансабларда ишлаган, халқнинг дарду ҳасратларига малҳам қўя олган. Шунга қарамай, «нақди умрим ўтди ғафлат билра нодонлигда», дейишининг сабаби — у ёшлигидан севиб юрган, васлига эришмаса ҳам дилида ардоқлаб юрган ғўзал дилдорнинг табиатидаги енгилтақлик, манманлик, худбинлик томонлари кўриниб, шoirнинг дили озор чеккан.

Омон Мухторнинг мусаввири На-

ўйлайди.

Асар қаҳрамони — мусаввир Навоийнинг висол ва хижронга доир шунчалар кўп нодир байтларини келтирадики, уларнинг мазмунидан шoirнинг ишқ тарихи саҳифалари бир-бирига уланиб, ҳақиқий бўлиб ўтган воқеалар шағлига қиради. У Ҳадичабегим тарихини ҳам яхши ўрганган. «Бобурнома»дан: «У, Хиротда туғилган, Хусайдан 14-15 ёш кичик эрди. (Демак, Ҳадичабегим Мир Алишердан 12 ёш кичик). Ҳадича аввал Абу Сайид Мирзога ҳадя қилинган қанизак. Абу Сайид унга уйланиб, Око бегим деган қизлари ҳам бор эди. Абу Сайид жангда (Озарбойжон тарафда) ҳалок бўлган, тахтни эгаллаган Хусайн султон Абу Сайиднинг ҳарамиди Ҳадичани кўриб, ёқтириб қолган ва кўп ўтмай ўз никоҳига қиритган.

Асар қаҳрамони — мусаввир Абдулхайр Захириддин Бобурнинг султон Хусайн хотинлари, хусусан Ҳадичабегим ҳақида рост сўзларини айтганини билади: «Ҳадичабегим ғўзал, аммо енгилтабиат, димоғдор аёл бўлиб, ичкочра, макр-ҳийлага мойил эди. Ўзини оқила тутар, вале беақл ва пургўй (кўп гапирадиган) хотун эрди». У тез орада хусна-латофатю ёлгон, сохта илтифотлари билан Хусайннинг буткул кўнглини олиб, улуг бекалик ўрнини эгаллайди».

Асарда султон Хусайннинг оилавий ҳаёти тарихий манбалар асосида анча муфассал тасвирланган. Унинг Ҳадичабегим кутқуси билан набираси Мўъмин Мирзони қатл эттиргани теуурийлар салтанатининг инқирози бошланиши эканлигини Навоий башорат қилган эди. Навоий ўз шогирди, ёлпарвар Мўъмин Мирзо тахтга ўтирса, мамлакатда райиятнинг аҳволи яхшила-нишига катта умид билан қараган эди. Навоий, ёшлик чоғлари мана шу ғўзални, «хозирги» бадфеъл, ичкочра, маккор аёлни севиб юрган дани хижолатга тушиб, «юр ўтди ёлгонлигда хайф», деб афсус-надо-мат чекканди? Эҳтимол, Навоийнинг севгилдиси бошқа паривашдир? У орзу қилган вафодор ғўзал шoirнинг шеър дostonларида туғилди.

Бу сатрлар Омон Мухторнинг «Ишқ ахли» бадеа-романини ўқишдан туғилган илк таассуротларимиздир. Асарни такрор-такрор ўқигингиз келади, Навоийнинг маънавий оламига яна ва яна ташналигимиз сезилади.

**Маҳкам АНДИЖОНИЙ,
Насиба КАМОЛОВА.**

Қатралар

кимни севган?)

тор асари қаҳрамони, мусаввир Абдулхайрга қўшилиб, таҳмин ва фарзларни давом эттиряпмиз. Алишербекиннинг фикр оқими эҳтимол бундай кечади: агар ғўзал қанизакка севгиси чин севги бўлмай, ёлгон севги, фақат ижод дарди бўлса-чи, унда ўзи ёлгончи бўлиб қолмайдими?

Хар не ўтган сўзларим чиндур
десам ёлгон эрур,
Чин будурким, дегамен: умр ўтди
ёлгонлигда хайф.

Шундан кейинги байтда Алишер қутилмаганда султон севгиси билан гадо севгисини таққослайди (у ор-тиқча камтаринлик билан ўзини гадога тенг тутди):

Чун енгилроқдур ҳисоб ўлгонда
султондин гадо,
Хайфким, бўлғай гадо авкоти
султонлигда хайф...

Ана холос! «Хисоб ўлгонда» (маҳшар қуни) гадо умрини ўткинчи, нафсоний ишқ билан ўтказгани гуноҳдир. Аммо, қомил инсон авкоти-вақтларини охират риёзати, машаққатлари билан ўтказмай, султонлигда ўтказгани оғирроқ гуноҳдир!

Алишер Навоийнинг ёлгон айтдим

войининг «Очмағай эрдинг жамолинг оламро, қошки, Солмағай эрдинг бари оламга гафво «қошки» байтларининг қаҳрамони ҳам ўша Номалум Ғўзал деб билади. Адабиёт тарихидан, «Хамсатул-мутахаййирин» асаридан маълумки, шундай рафиди ғазал ёзилган вақтида Навоийнинг устози ҳазрат Жомий ҳаёт эди. Ул зот Алишернинг бу ғазалини ёқтириб, форсча муҳаммас боғлайдир.

Дийдама дийдори он дилдори
раёно қошки,
Дийда равшан кардаме аз ҳоки он
ло қошки, —
матлаъли бу муҳаммасини ҳазрат Жомий «подшоҳ хизматларига юбгордин сўнгра (шоҳга) мақбул тушиб, подшоҳ ҳазратлари эҳсон ва таҳсинлар қилиб, бу фақирга (Навоийга) ҳукм қилди ким, аларнинг бу ғазалина мусаддас боғлагаймен». Навоийнинг устозга мусаддаси ҳам султон Хусайнга манзур тушиб, таҳсинлар эшитди. Ҳазрат Жомий 1492 йил 8 ноябрда вафот этган. Бу вақтда Навоий 50 ёшларда эди. Буни эслатишимизнинг боиси шуки, мусаввир Абдулхайр бу ғазалини Навоий ёшроқ вақтида ёзган деб

Рангтасвирда Аёл сиймоси

Республикамиз ҳаётида турли хил хайрли тадбирлар, анжуманлар ўтказиш одат тусига кириб бораётди. Утган йилларимиз аёллар билан бевосита боғлиқ.

Ўзбекистон рассомлари ижодида аёл образини тасвирлаш асосий мавзулардан бири. Рангтасвирларда ҳаёт давомчиси бўлган она, сеvimли ёр, турли хил касбларда меҳнат қилаётган замонавий аёллар образларидан тортиб, қадим тарихда эл юрт озодлиги учун курашган Тўмарис, буюк ҳукмдор Амир Темурдек саркарданинг умр йўлдоши ва маслакдоши Бибиҳоним каби тарихий образларни кузатишимиз мумкин.

Рассом Р.Ризамухомедов асли тошкентлик, бироқ республикаимизнинг чекка қишлоқларида ижод қилишни яхши қўлади. Унинг асарлари асосий мавзусини мазкур ҳудудларда яшовчи аёллар образи эгаллайди. Мусаввирнинг «Бахмаллик аёл», «Хевалик аёл» ва «Сурхондарёлик аёл» каби катта меҳр билан тасвирланган оналар образлари фикримизнинг далилидир. Оналарнинг чехраларида, либосларида ерлик халқларга хос оддийлик ва инсоний меҳр реалистик асосда, ҳаётда қандай бўлса шундай муволафасиз тасвирланган.

Иқтидорли рассом Р.Худойбергенов ижодида ҳам аёллар образи етакчи ўринни эгаллайди. Рассом, асли хоразмлик бўлганлиги боис ўша юрт аёллари образини тасвирлашни ёқтиради. Мусаввирнинг «Ҳамшира» (1999) асарида эл соғлиги йўлида меҳнат қилаётган фидойи аёлларни замонавий кўринишда, реал ҳаётий ашёлардан фойдаланиб акс эттирса, «Момо» ва «Зухра опа» портретларида турли ёшдаги оналар — бири ёш хижатдан улуг, фарзандларининг кам-кўстидан қўтилган, ўз навбатида, эл-юртга меҳнатини ўтказган қишлоқ онасининг нуроний қиёфаси тасвирланса, иккинчи портретда ҳали фарзандлар ва халқ хизматини адо этишдек шарафли юмушларга шай турган ёш она акс эттирилган. Уларнинг эғнидаги либосларида Сурхондарё ёки Хоразм ҳудудларига мос ҳолатлар ифодаланган. Кўнгли соф, бағри кенг оналарнинг бадийи образлари, ишонarli ранглар ва композициялардан оқилона фойдаланиб

яратилган. 1999 йил сентябрь ойи бошларида Ўзбекистон мустақиллигининг 8 йиллигига бағишлаб ўтказилган кўргазмада Р.Худойбергенов намоиш этган «Журналист Навбахор» (1999), «Хожар хола» (1999) портретларида замонамизнинг турли ёшдаги ва турли вилоятларда ўзига хос тарзда яшаётган замонадош аёллар образлари ҳар бирининг касби ва характерли қўралари реалистик тасвир воситалари асосида ифодаланган.

Миллий-тарихий портретлар яратишни хуш кўрадиган мусаввир З.Фахриддиновнинг «Бибиҳоним» асарида соҳибқироннинг суюкли ва ақли умр йўлдоши Бибиҳонимнинг маҳобатли, ўша давр маликаларига хос, шохона қиёфаси тасвирланган. Орқа фонда ўша давр меъморий обидасидаги арабий ёзувлар, қошиқлар, сирли нақшлар билан безанганлиги ва уларнинг яшил, сариқ-сарғиш, оқ-оқш ва умумий фезуза кўринишидаги уйғунлиги асарга ажиб бир мусиқавий кайфият бахш этган.

Ориф Муинов 1996 йили рассом-

лар орасида биринчилардан бўлиб, «Бибиҳоним» сиймосини яратди ва кўргазмаларда намоиш қилди. О.Муинов тасвирдаги Бибиҳоним ўша давр маликалари қийдаган нобё бош кийим, ял-ял ёниб турувчи безакдор либосларда акс этган. О.Муинов «Бибиҳоним»и З.Фахриддинов тасвирлаган «Бибиҳоним»идан кескин фарқ қилади. О.Муинов тасвирлаган «Бибиҳоним» чехрасидан ўта жиддий, айна вақтда оқила ва доно аёл эканлиги унинг тадбиркорларга хос қарашларидан, ҳаё билан ўй суришларидан кўриниб туради. О.Муинов Бибиҳоним образига яна бир қарра мурожаат қилди. Бу дафъа рассом маликани йирик картина кўринишида ифодалади. «Соҳибқирондан мактуб» деб номланувчи ушбу рангтасвирда мусаввир ҳукмдордан келган мактубни қани-зақлари гувоҳлигида ўқийётган Бибиҳонимни бутун бўй-баста билан маҳобатли кўринишда тасвирлаган. Асарда малика ўта босиқ, айна замонада чўқур ўйга толган, соҳибқироннинг жангу жадалларда юришлари, бирма-бир худди кино лентасидаги каби кадрлар кўринишида кечади. Пойтахт Самарқанд донишманд аёл раҳбарлигида осойишта эканлиги илмий манбаларга таянмиш ҳолда ишланган. Бу асар миллат тарихи учун қайғураётган мусаввирнинг тарихимизнинг бир парчасини тиклашга қўшган улкан ҳиссасидир. Тиниб-тинчимас рассом 1999 йилнинг сентябрь-октябрь ойларида яна бир тарихий аёл образини яратди ва уни «Тўмарис чехраси» деб номлади. Асарда Эрон шоҳи Кирни мағлуб этган Тўмарис, жанговар, айна чоғда тинчликпарвар йўлбошчи, оқ либосда, қўлидаги қиличи ерга туширилган ва осуда ҳаёт ҳақида ўй суриб турган ҳолатда тасвирланган.

Қўриб турганингиздек, мустақил Ўзбекистон рассомлари ўзбек аёллари образларини турли даврларда, турли кўринишларда, пишиқ ва ранг-баранг композицион ечимларда, таъсирчан ранглар ҳамоханлигида тасвирлашга интилишмоқда.

Тўлқин АҲМЕДОВ,
санъатшунос.

Р.Худойбергенов. «Ҳамшира»

ШОИР ЗОРИЙНИНГ АДАБИЁТИДА МАВЛОНО МУМТОЗ АДАБИЁТИДА

Ўзбек мумтоз адабиётида мавлоно Муқимий яратган дилбар ғазаллар, халқчил мухаммаслар, реал ҳаётни руй-рост тасвирловчи ҳажвлари маънавий меросимизнинг бир қисми бўлса, унинг таъсири остида шаклланган Қўқондаги адабий мактабнинг вужудга келиши унинг адабиётга қўшган яна бир улкан ҳиссасидир. Мавлоно Муқимий адабий мактабнинг кўзга кўринган намоёндаларидан Усмонхўжа Зорий истёъдодига ўз даврида юксак баҳо берган эди. Нозик лирик ва ҳажвгўй шоир ҳақида бугунги кунда бир қадар маълумот ва манбаларни қўлга киритишга муваффақ бўлдик.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи Пўлатжон Каюмовнинг «Тазкирайи Қайюмий» асари шоир таржимаи ҳоли ва шеърларидан намуналар берувчи муътабар манбадир. Тазкирада айтилишича, Зорий 1910 йилда 76 ёшида вафот этган. Шунга кўра, шоир таваллудини 1833-34 йиллар деб белгилаш мумкин.

Усмонхўжа Зорий Искандархўжа ўғли Қўқон шаҳрининг Сармозор даҳаси Рустамбек Халакижон маҳалласида туғилади. Собир Абдулла уни Чархи Девона маҳалласида туғилган, деб ёзади. Бунинг боиси шунки, шоир бир жойда кўним топмай, турли жойларда ҳаёт кечирган.

Усмонхўжа улк саводини чиқаргач, Қўқондаги Норбўтахон мадрасасида тахсил олади. Унинг отаси Искандархўжа масжид, мадраса ва меҳмонхоналарга нақшинкор дарвоза ясайди-ган уста бўлган. Муқимий хужрасидаги ўйма хат дарвозанинг Искандархўжа томонидан ишланганидан далолат беради.

Усмонхўжа яна сандиксозлик ҳунари билан шуғулланиб умр кечиради. Зо-

рийнинг ташқи кўриниши, шахсий ҳаёти, табиати, айрим хусусиятлари ҳақида Қайюмий тазкирасида қуйида-гина тавсиф берилади: «Тула қоматли, узун соқолли, содда кийимли, ўрта хол, оқ юзли, шoirлик ярашиб тушган, фозил, хуштабиат, таъби нозик истиғноли киши эди. ...Арзимаган хато тўғрисида кўнгли қолар экан». Шоир Зорий мусикадан хабари бўлган ва халқ мақомларини билган.

Собир Абдулла ўз мақоласида Зорийга ичкўёв бўлган Турсунқул Шодиевнинг шоир ҳақидаги эсдалигини келтиради. «Тазкирайи Қайюмий»-да эса шоирнинг набиралари Боисхон Қодиров ва Боситхонлар ҳақида маълумот бор. С.Абдулланинг маълумоти-га қараганда, Зорийнинг кизи вафот этган, кўёв бу хонадондан кетади. Кекса, меҳрга мўхтож шоир ёлғиз қолади. Унинг «Зорий» деб тахаллус танлаши ҳам бежиз бўлмаса керак. Айни вақтда уни ижтимоий ҳаётда рўй бераётган турли ўзгаришлар, муҳим воқеалар лоқайд қолдирмаган.

Усмонхўжа Зорий мумтоз адабиётнинг ғазал, мураббаъ, мухаммас, мусаддас, рубоий каби жанрларида ижод қилган. Бугунги кунда шоир Зорийнинг асарлари асосан икки қўлёзма баён таркибида мавжудлиги аниқланади. Биринчи баёз Қўқон шаридаги Ғ.Ғулмон номидаги Адабиёт музейи «Ҳамза» филиали (инв. №Р 101-159)да сақланади. Иккинчиси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Аҳмаджон Мадамино-в шахсий кутубхонасидаги баёздир.

Зорийнинг биринчи дастхат баёзи шоирнинг ўз қўли билан ёзилган. Унинг муковасида шоир Чархийнинг майда наъталик ёзувидаги изохи бор: «Ушбу қўлёзма шоир Усмонхўжа ашон Зорийнинг ўз дастхати. Бунга

шоҳид камина Чархий Хўқандий».

Баёзнинг тузилган йили ва жойи кўрсатилмаган. Ундаги шеърлар мазмунига қараб, шоирнинг кексайган чоғларида ёзилган, деган хулосага келиш мумкин.

Иккинчи баёз юз varaдан иборат бўлиб, у аввалги баёзни сон ва сифат жиҳатидан тўлдиради. Ушбу баёз аввалига туракўрғонлик Собитхон Туракўрғоний қўлида сақланган. Баёзнинг 84-саҳифасида унинг баёзи байтларининг ёзилган санаси 1915 йил 17 декабрь ҳамда байтлар ўқилиши қийин бўлса келиб сўрасинлар деган мазмунда манзили кўрсатилган.

Адабиёт музейидаги баёз билан қиёсланганда, Зорий шеърлари бу баёзда ҳам муаллифнинг ўзи томонидан ёзилгани маълум бўлади. Янги аниқланган ушбу баёз Зорий ижоди-нинг серкира ва шеърий тур жиҳати-дан ранг-баранг эканини кўрсатади.

Зорий шеърятини мавзу жиҳати-дан қуйидаги таркибга ажратиш мумкин: ишқий, ҳасби ҳо; ижтимоий-сиёсий; диний шеърлар.

Мазкур мавзудаги қатор шеърлар билан танишганимизда унинг давр воқеаларига ҳозиржавоб бўлганини кузатамиз:

Топулгайму жаҳонда мен каби
расвои бадиқдирдор,
Жафога ҳамнишину ғам била
меҳнатга хизматкор.
Гунаҳ олудаман афёъл зийтига

Ўзум иқроф,
Ўтуб журму хатода ғафлат ила
бўлмидим хушёр,
Отинг, нарига, ташланг маъсият
табарига бегонман.
Зорий ижодида Худойёрхон тақдирининг қаламга олинishi диққатга сазовор. «Афсусномаи Худойёрхон мухаммаси Зорий»-да хонинг ўз юртидан, oilаси, фарзандларидан айрилиб, ғурбатда тушаймон чекаётгани ўз тилидан таъсирили мисраларда баён этилади:

Умр ўтти, худое, қилгоним ҳою
ҳавас бўлдум,
Хамият қолмади, душман алинда
чун мағас бўлдум.
Мажозий подшоҳ эрдим, ҳақиқат
урди — ҳас бўлдум,
Урусий домига туштум, гирифтори
қафас бўлдум,
Ўтубон бул ғариблик, гўйив
жонимдан айрилдим.

Шоир Зорийнинг халқчил мухаммаслари, замон холини руй-рост тасвирлаган шеърлари, ўткир ҳажвлари ўша даврни янада чуқурроқ тасаввур қилишимизга ёрдам беради. Унинг шеърларида кўтарилган ижтимоий-сиёсий, ахлоқий, ҳаётий-манший масалалар бугунги кунда ҳам аҳамиятлидир.

Дилдора АБДУЛЛАЕВА.

Адиб Собир Термизий

Адиб Собир Термизий (1078-1147) ҳаёти ва ижодиётини ўрганиш шоирнинг ҳаётлик чоғиданоқ бошланган десак заррача муболага қилмаймиз. Шоирнинг замондоши, машҳур аллома Рашидиддин Ватвот (1078-1178) айрим қасидаларида Адиб Собир хусусида аниқ маълумотлар бериб қолдирган. Ватвот қасидаларидаги қайдлардан Адиб Термизийнинг исми Собир, отасининг исми Исмоил ва лақаби Шаҳобиддин эканини аниқ билиб оламиз. Шоирнинг исми шарифига тиркаб ёзиладиган Адиб сўзи унга отаси номидан ўтган, зеро Собир Термизийнинг отаси Адиб Исмоил номи билан машҳур эди. Шоир аслида ўз замонида Собир ибн Исмоил тарзида шухрат қозонган эди. Унинг тўлиқ исми шарифини Шаҳобиддин Адиб Собир ибн Адиб Исмоил Термизий дейиш тўғрисида. Шоирнинг шеърятдаги қамолоти ва истеъдодини замондошларидан Ватвот, Анварий ҳамда бошқалар кўп бор таъкидлайдилар.

Кейинги асрларга келиб, Адиб Собир ижодини қатор таъкирланавис уламолар ёрита бошладилар. Мухаммад Авфийнинг «Лубобул ал-боб» (1221), Давлатшоҳ Самарқандийнинг «Таъкиратуш шуаро» (1486), Абдурахмон Жомийнинг «Баҳористон» (1488) асарлари шулар жумласидандир. Адиб Собир ижоди XX асрга келиб, кенг миқёсда тадқиқ қилина бошлади, унинг шеърятини таҳлилига жиддий эътибор берилди. Натижада Адиб Собир ҳақида Эрон адабиётшуноси Саид Нафисий (1896-1966)нинг тадқиқотлари юзага келди ва 1953 йили Техронда олим Али Қавим томонидан шоир девонининг илк нашри амалга оширилди.

Адиб Собир ижодиёти тадқиқоти

ва таҳқиқи соҳасида яна профессор Аҳмад Абдуллаевнинг илмий кузатишлари самарали бўлди. Аҳмад Абдуллаевнинг «Адиб Собир Термизий» (Душанбе. «Дониш», 1969) номли рисоласи анча чуқур қамровли бўлиб, шоир ижодий йўлини, услубини тайин этишда йирик манба ҳисобланади. Адиб Собир ижодини ўрганишда адабиётшунос олимлардан Х.Мирзозода, Ж.Эсонов ва Ё.Исҳоқовларнинг илмий кузатишлари ҳам таҳсинга лойиқдир. Адиб Собир шеърларини ўзбекчага ўғиришда Набиҳон Чустий, Э.Пардаев ва Жамол Камолларнинг хизмати катта бўлди. 1980 йилда эса Адиб Собирнинг 900 йиллигини жаҳон жамоатчилиги кенг нишонлади.

Адиб Собир Термиз шаҳрида туғилган ва ёшлик йилларини ўтказган. У дастлабки сабоқни ўз отаси Адиб Исмоилдан олгани аниқ, сабаби шоирнинг падари бузрукворни замонасининг донишманд илм ахлларидан бири эди. Лекин Адиб Исмоил Термизийни Низомий Арузий Самарқандий (XII аср)нинг «Чаҳор мақола»си (1156)да хабар берилган машҳур табиб Адиб Исмоил Ҳиравий билан адаштирмаслик керак. Адиб Собирнинг отаси исмига қўшиб айтиладиган «Адиб» истилоҳи бекорга келиб чиқмаган.

Эҳтимол Адиб Исмоил ҳам ижод билан машғул бўлган ва замондошлари даврасида нуктадонлиги билан ажралиб турган кўринади. Ҳатто Адиб Собирнинг ўғли Али ибн Адиб Собир ҳам дурустгина шоир бўлганини Ватвот ўз макотибларидан бирида тасдиқлайди. Ватвотнинг гувоҳлигича, Адиб Собирнинг ўғли Али буюк шоир Ватвотга иккита қасида ёзиб келтирган, улардан бири Алининг ўзиники, бошқаси отаси — Адиб Собир қаламига мансуб

экан. Бу қасидаларга Ватвот жавоб ёзади, айни пайтда, шу қасидаларга хоразмлик машҳур соҳибдеворон шоир Яқуб бинни Сайр ҳам пайров қиладди. Бу ҳодисалар Али ибн Адиб Собирнинг етук шоир эканини аниқ исботлаб турибди, бу қасидаларнинг бири арабийда битилган экан. Юқоридагилардан англашадикки, Адиб Собир ҳам, унинг ўғли Али ҳам бемалол араб тилида ижод эта олганлар. Буни Ватвотнинг кўйидаги байтлари тўлиқ қувватлайди:

Ҳар замон хомаи ту дар ду забон,
Ақро гашта таржумони ҳунар.
Мазмуни:
Қаламинг икки тилда тенг ҳар
замон,

Ақла санъаткорона эрур
таржимон.

Шоир яшаган замон учун араб тили ҳануз илм-фан ҳамда маълум маънода шеърят тили эди, демак, ўша муҳида араб тилида шеър ёзиш, умуман, ижод этиш ҳеч қимми таажжубга солмасди. Чунончи, Ватвот Адиб Собир ҳақида бундай дейди:

Назму насре, ки дар таровату
лутф,

Ҳеч гуше назири он нашнуд.

Ватвот Адибнинг насрий асарлар ёзганига ишора қилмоқда, аммо ҳозиргача Собир Термизийнинг насрий асарлари аниқланган эмас. Собир Термизий муттасил ўттиз йил Нишопур раиси Абулқосим Али ибни Жаъфар ҳузурида хизмат қиладди ва кейинги умри султон Санжар саройи (Марв)да кечганини яхши биламиз. Афтидан, шоир султон Санжар ва Нишопур ҳокимининг мактублар девонини бошқарган бўлиши мумкин ҳамда ҳушнавслиқда шухрат қозонган бўлса ажаб эмас. Собир Термизий котиблик бобида даврининг етук санъаткори даража-

сига етганлиги унинг замондошлари томонидан эътироф этилган.

Шоир бутун умри давомида турли шаҳарларда бўлади, шулардан Нишопур, Марв ва Гурганч (қўна Урганч) унинг ҳаётида чуқур из қолдирган. Шоир умрининг қарийб ярмини Нишопурда ўтказди, ижодининг асл дурдонасини худди шу ерда яратди. Шундан сўнг Марв ва Гурганч шаҳарларида султон Санжар (1118-1157) ҳамда Хоразмшоҳ Алоиддин Отсиз (1127-1156) саройларида хизматда бўлади. Собир Термизий Марвда бўлган кезлари Салжукийлар хонадонининг амир-уш шуароси Муизий (1049-1127) ва унинг атрофидаги бошқа шоирлар билан танишади, бу учрашувлар шоир ижодий камолоти учун фойдали бўлди. Собир Термизий султон Санжар саройида нуфузли мансаблардан бирида турган, у Салжукийлар салтанати қудратини намойиш этувчи шахслардан бири эди, тўғриси, бу сулоланинг кўзга кўринган давлат арбобларидан эди. Шунга кўра шоир султон Санжарнинг ишонч қоғози билан Хоразмга Алоиддин Отсизнинг юртига элчиликка жўнатилди. Бу воқеалар 1141-1147 йиллар оралиғида рўй беради. Адиб Собир Гурганчда тахминан олти йиллар бўлиб, Хоразмшоҳ Отсиз саройида хизмат қилади, шоирнинг Отсизга бағишлаб ёзган қатор қасидалари мавжуд.

Тарихдан маълумки, султон Санжар ва Хоразмшоҳ Отсиз муносабатлари ҳовузқил аралашган эди. Ана шунга кўра султон Санжар бебош хоразмшоҳ Отсиз ҳаракатларидан бевосита воқиф бўлиб турши мақсадида Адиб Собир Термизийни элчи қилиб жўнатган эди. Султон Санжарнинг бу ҳаракатларини хоразмшоҳ Отсиз яхши билар ва ўз навбатида Собир Термизийни кузатиб юриш учун хуфия одамлар тайин қилган эди.

Хоразмшоҳ сиртдан султон Санжар билан яхши муносабатлар тарафдоридек кўринса-да, зимдан Салжук султонига қарши фитналар ҳозирлар эди. Шундай фитналардан бири султон Санжарнинг жонига суиқасд учун Отсиз икки ёлланган жосусни Марвга жўнатади ва улар режага кўра султонни жума намози куни масжидда ўлдиришлари лозим эди. Адиб Собир фитнани фош этади. Бундан хабар толган Отсиз жунбушга келади ва фитна режасини бузган шоирни 1147 йили Амударёга қарқ эттиради. Ана шундай қилиб

Адиб Собир Термизий ҳаёти фожияли хотима топади, шоир тахт ва тож талашларининг қурбонига айланади.

Адиб Собир Термизийдан катта бадий мерос сақланиб қолган, бунинг давримизгача безавол етиб келган шеърлар девони таркиби куйидагича: 126 қасида, 7 таркибанд, 67 ғазал, 162 китба, 88 рубоий. Шоир шеърияти ўз давридаги адабий доираларда эътирофини топган эди, унинг фалсафий қасидалари ва ғўзал ғазаллари замондош шоирларни лол қолдирган эди. Шоир шеърияти ўз таровати билан бадий адабиёт хазинасини чексиз дурдоналарга беади, бадий адабиётни чинакам бойитди. Адиб ижодий бисотидаги ўйноқи ташбеҳлар ва таносиблар ўзига хослиги билан диққатни жалб этади:

Чехраи бог заъфароний гашт,
Гунаи бод аргувоний гашт.
Дўстон тарки бўстон гуфтанд,
Жашни навроз, меҳргоний гашт.
Гули худруй рўй пинхон кард,
Булбул аз шохи гул нихоний гашт.
Богбон роҳи пеш гирифт,
Пешаи зог богбоний гашт.
Зинда кун айшро ба жоми шароб,
Ки шароб оби зиндагоний гашт.
Мазмун:
Богнинг хусни заъфарон бўлди,
Еллар ранги аргувон бўлди.
Богни тарк этдилар дўстлар,
Навроз кетиб, меҳргон бўлди.
Беркитибдур юзин қайсар гул,
Булбул энди йўк, нихон бўлди.
Кетди богбон номаълум томон,
Энди қарга богбон бўлди.
Май билан айшинги сур, эй, шоир,
Бода ичар бир замон бўлди.
(Маҳкам Маҳмуд таржимаси)

Инсон ва табиат фалсафаси, инсон ва умр фасллари, ёшлик, йигитлик, ўрта ёшлик, кексалик, йил фасллари менгзалиб, фаслнинг хазон палласи айни нишонга олинмоқда. Хазон (куз) фаслида табиатнинг ўзгариши, сўниши, тушкунлик бир ҳолати ва, ниҳоят, ҳаёт шароити ва интилиш, интиқлик, илҳажикнинг хос таровати ўзгача тасвир, бўёқларда намоён бўлмоқда.

Адиб Собир шеърияти асрлар уша ўз дурогини таратиб келди ва унинг мислсиз фалсафаси ҳамда теран ғоялари кишиларда олам-олам масрурлик бахш этади.

Бобоназар МУРТАЗОЕВ,
Парда ОЛИМОВ,
Термиз дорилфунуни
доцентлари.

Донолар бисотидан

Қарилар холига боқ лутфинг
кўзидин, эй йигит,
Ким, камоли ҳусн оҳизлар
дуосидин сенга.

ОҒАҲИЙ.

Улуғлар билан ошно бўлгайсен,
Агар не деса сен ризо бўлгайсен.

ХИРОМИЙ.

Мунис, талаб эт камол — эрурсен
чу йигит,
Ким яхшидур этса фазл учун қайғу
йигит.

Ўқ қилгон ишни ёй қила билмас
ҳаргиз,
Қарилар ила баробар ўлғайму
йигит.

МУНИС ХОРАЗМИЙ.

Кичикка улуғлик улуғдан тегар,
Улуғга етиб иш кичик қут топар,
Улуғлар сўзин тут, амал қил, югур,
Улуғ сўзин олган тилакка етар.

ХҲЖАНДИЙ.

Кимки, улуғроқ — анга хизмат
керак,
Кимки, кичикроқ — анга шафқат
керак.

Тутқил анинг хурмати ичра зарур,
Қоидаи нуқтаий хайрул-умур.

Алишер НАВОЙЙ.

Қайсар одам бурдсиздир, беҳунар,
Хуштавозеъ кимса доим мўътабар,
Мевасиз шох осмонга тармашур,
Мевалик шох бўлса ерга энгашур...

Абдурахмон ЖОМИЙ.

Дағал дили доим эзилган
бўлур,
Талаб йўли унга тўсилган
бўлур,

Ёмон, яхши билан ким
келишолса,
Дили шоду ғамдин қутулган
бўлур.

Паҳлавон МАҲМУД.

Солижон ҚУРБОНОВ

Сад бор ба Ҳаж рафтани хожи
накунад суд,
Як бор ҳамон беҳ ки кунад роҳи
Сафоро.
(Хожи юз бор Ҳаж қилгани билан
фойда топмайди,
Бир бор Сафо йўлидан юрса ана
шу яхши).

Юқоридаги сатрлар муаллифи Носир Бухорий форс-тоҷик адабиётининг XIV аср бошларида яшаб ижод этган йирик вакилларидан биридир. Улуғ шоир ва мутафаккир Алишер Навоӣ «Маҳбул-қулуб» асарида Носир Бухорий номини замонасининг машҳур шоирлари қаторида тилга олади: «Яна жамъе бордурки, маҳоз тариқи адоси алар назммига ғолиб ва алар бу шевага кўпроқ роғибдурлар. Андоққим Камолӣ Исфаҳонӣ ва Ҳоконӣи Шервонӣ ва Хожуӣи Кирмонӣи ва Мавлоно Жалолиддин ва Ҳожи Камол ва Анаварӣи ва Заҳир ва Абдулвосӣи ва Асир ва Салмонӣи Соважӣи ва Носир Бухорӣи ва Котибийи Нишопурийи ва Шохӣи Сабзаворӣи».

Шоир Носир Бухорийнинг ҳаёти ва ижоди ҳозирга қадар чуқур ўрганилмаган. Турли таъкира, тарих китоблариди ва Оврупо олимларининг шоир ҳақидаги қисқа маълумотлари бу борада етарли эмас. Наманган, Душанбе, Санкт-Петербург, Боку, Тошкент шаҳарларидан Носир Бухорий девони нусхаларининг топилиши шоир меросини ўрганишга бирмунча имкон яратди.

Носир Бухорийнинг туғилган йили маълум эмас. Фақат шоир девонидеги шеърлар мазмунини ўрганиш орқалигина Носир Бухорий ҳаётининг айрим қирраларини ёритиб бериш мумкин. Шоир ёшлик йиллари Бухородаги Доруломон мадрасасида Ҳамидулдин исмли муаллимдан таҳсил олган ва замонасининг етук илмӣ кишиларидан бири бўлиб етишган.

Лекин шоирнинг она юртидаги тинч ҳаёти узоққа чўзилмайди. Мўғулларнинг бир ярим асрлик ҳукмронлиги Мовароуннаҳр халқи бошига жуда оғир кулфатлар солди. Носир кўпчилик замондошлари каби мўғулларнинг истибодди туфайли дарвеш жомасини кийиб сафарга чиқиб кетади. Шунинг учун ҳам у тарихда дарвеш Носир номи билан машҳур. Таъкиранавис Давлатшоҳ Самарқандӣ 1486 йили ёзган «Таъкират уш-шуаро» номли машҳур асарида у ҳақда шундай ёзади:

«Дарвеш Носир Бухорий, унга тангрининг раҳмати бўлсин, фозил киши эди ва унинг шеърлари ҳақиқийликдан ҳоли эмас эди. Унинг сўзларидан фақирлик бўйи келарди, у дарвеш либосида ҳамиша саёҳат қилиб юрарди. Унда дунёвий нарсалардан намат қалпоқ, чопон ва китобдан бошқа ҳеч нарса йўқ эди».

У умрининг кўп қисмини Шерозда

ўтказди. Шероздан бошқа Шарқ мамлакатларида (шеърларида Хоразм, Самарқанд, Бағдод, Табриз, Хижоз, Миср, Қуддус, Ироқ, Басра, Рай, Широс, Яман шаҳарларини тилга олади) ҳам саёҳат қилиб шаҳарма-шаҳар кезади.

Носир Бухорийнинг вафот этган йили тўғрисида шарқ ва ғарб олимларининг маълумотлари турлича, яъни тарихий манбаларда 771, 773, 779 ҳижрий (1371, 1373, 1377 мелодӣ) йил деб кўрсатилган. Шоир девонини синчиқлаб ўрганиш натижасида девондаги Султон Увайсга бағишланган қасидасида:

Сол бор ҳафт саду ҳаштоду ду аз
хижрат буд,
Кин муборак басар омад ба
тарики эъжоз,
(Йил етти юз саксон икки ҳижрий
эди,

қисқаси бу муборак йилга ҳам
етиб келдим), дейди.

Демак, шоир ҳижрий 782 (1380, 1381) йилда ҳаёт бўлган. Бу эса юқоридаги тарихий манбалардаги саналарнинг барчасини рад этади. Тадқиқотлар натижасида шоирнинг девонлари Наманган, Душанбе, Санкт-Петербург, Тейхон, Тошкент шаҳарларида ва Боку шаҳрида «Ҳидоятнома» номли маснавийси сақланаётганлиги аниқланди. Кейинчалик барча девонлари ичида Наманган девони тўлиқроқ ва сифатлироқ эканлиги маълум бўлди. Шоирнинг Наманган шаҳридан топишган девониде 460 ғазал жойлаштирилган. Қасида, таржибанд, рубойлар билан ҳаммаси бўлиб 7000 байтга яқин шеърлари ўз ичига олади. Девон 250 ғазалдан иборат бўлиб, 858 ҳижрий (1454 йил) йили Шерозда Маҳмуд котиб деган хаттот томонидан кўчирилган.

Иккинчиси Тожикистон Республикаси Фанлар Академиясининг шарқшунослик бўлимидаги девон. Бу девонга 2 шоир (Котибий ва Носир)нинг ғазаллари жойлаштирилган. Носирнинг ғазаллари Котибий девонининг хошиясига битилган. Девонда ғазаллардан ташқари 767 ҳижрий (1365 йил) йилда ёзилган маснавий (бошланиши йўқ), таржибанд берилган. Девон 233 ғазалдан иборат бўлиб, 850 ҳижрий рамазон (1446 йил) ноябрь-декабрь ойларида кўчирилган. Жами 292 та ғазал жойлаштирилган. Бу ғазаллардан 178 таси Наманган девониде мавжуд, 114 таси янги топишган ғазаллар ҳисобланади. Душанбе девони Наманган шаҳридан топишган шоир девонидан 7-8 йил аввал ёзилганлиги маълум бўлди.

Учинчи девон — Эрондаги Тейхон университетининг марказий кутубонасида сақланаётган Носир Бухорий девони. Муҳаммад Тақи Дониш Пижухнинг маълумотига қўра, бу кўлзмада Носирнинг 3320 та яқин байти мавжуддир. Девоннинг охи-

Носир Бухорий девони

рида берилган:

Носир агар аз дард бинолад
ажабе нест
(Носир агар дарддан нолиса
ажабланарли эмас),
матлаъи билан бошланувчи ғазали
Наманган девонининг 144 ва-
рағида берилган. Девон 1304 йили
Мирзо Ғо Муҳаммад Али бин хожи
Нажафали Ҳамадоний томонидан
кўчирилган.

Туртинчи девон — Санкт-Пете-
бург Фанлар Академияси шарқшу-
нослик бўлимида сақланаётган де-
вон. Мазкур кўлзмада шоирнинг 43
та ғазали жойлаштирилган. Шундан
25 таси Наманган девонида, 7 таси
Душанба девонида борлиги
аниқланди. 11 таси янги топишган
ғазалдир. Кўлзманинг кўчирилган
йили кўрсатилмаган.

Бешинчиси — Ўзбекистон Фанлар
Академияси Шарқшунослик инсти-
тутида сақланаётган девон. Бу
кўлзмада шоирнинг 18 та ғазали
мавжуд бўлиб, шундан 13 таси На-
манган девонида, 3 таси Душанба
деворида, 1 таси Санкт-Петербург
деворидаги кўлзмада берилган. 1
ғазал янги топишган.

Шоирнинг лирик ғазалларидан
ташқари Боку шарқшунослик инсти-
тутининг кўлзмалар фондида
«Хидоятнома» деб аталувчи масна-
вийси сақланмоқда. Маснавий қўт-
ъа ва рубоийларнинг ҳаммаси бўлиб
1200 мисраға яқин. Китоб жами 32
варақдан иборат бўлиб, 864 ҳижрий
сафар ойининг ўрталарида (1459
йил декабрь), хаттот ибн Абубакр
Тобон томонидан кўчирилган. Лекин
маснавийнинг ёзилган йили берил-
маган. Бу китобнинг кўчирмасини
олиб келиб Душанбеда сақланаётган
тўлиқ бўлмаган маснавий нусхаси
билан солиштирган эдик, ўша мас-
навийнинг айнан ўзгинаси бўлиб
қолди. Бу маснавийнинг ёзилган йи-
ли Душанбе девонида кўрсатилган.

Шуд ин нома бар номи маймум
тамом,
Рисолаи араб ҳафт садү шасту
хафт.
(Бу рисола етти юз олтиш
еттинчи йили,
яхшилик билан тамом бўлди).

Шоирнинг бу маснавийси ҳам
қадими кўлзмалардан бўлиб, На-
манган девонидан олти йил кейин
кўчирилган. Носир Бухорийнинг жа-
ми ўн минг байтдан кўпроқ шеър
мероси сақланиб қолганлиги
маълум бўлди. Унинг девонида
форс-тожик адабиётида қадимдан
мавжуд бўлган поэзиянинг ҳамма
жанр намуналари келтирилган.
Уларда Фирдавсий, Анварий, Умар
Хайём, Саъдий Шерозий ва Зоир
Фарёбийларнинг руҳи сезилиб ту-
ради.

Носир аз гуфтаи ба тариқи
тазмин,
Арза деҳ гарчи меравад аз тарзи

Заҳир.

(Носир, Саъдий айтганларидан
тазмин тариқасида тақдим эт,
Гарчи сўзларинг Заҳир услубидан
келиб чиқаётган бўлса-да.)

Оврупо шарқшунос олимларидан
Ян Рипка «История персидской и
таджикской литературы» деган аси-
рида Носир Бухорий иходига юксак
баҳо бериб, унинг асарларининг го-
явий мазмуни Ҳофиз иходининг го-
явий мазмунига яқин туради деб таъ-
кидлаб ўтади. Дарҳақиқат, ҳар икки
шоирнинг девонини кўздан кечири-
ганимизда ёзилган мисралар, байт-
лар, хатто ғазаллар мавжуд эканини
кўраимиз. Масалан: Носир Бухорий:

Масжиду майкада дар мулки Худо
ин ҳаме ҳаст,
Фиску пинҳонию зухди бериё
ин ҳаме ҳаст.
(Масжиду майхона худонинг мулки
бу — ҳаммаси мавжуд,
Фиску пинҳонию-ю мунофиқона ху-
доғўйлик бу ҳаммаси мавжуд.)
Ҳофиз Шерозий:

Ҳосили қорғаҳи қавну макон ин
ҳаме нест,
Бода пеш ор, ки асбоби ҳаҳон ин
ҳаме нест.
(Жаҳоннинг маҳсули, борлиғи
йўқлик бу ҳеч нарса эмас,
Бодани олиб кел, жаҳон ашёси бу
ҳеч гап эмас.)

Махшур форс шоири ва олими
Муҳаммад Тақи Баҳор «Сухан» жур-
налида босилган мақоласида Носир
Бухорийнинг юқоридаги ғазалини
келтириб, бу ғазалнинг Ҳофиз Ше-
розий ғазали билан ҳамохан экани-
ни кўрсатади. Ушбу ғазал жавоб та-
риқасида ёзилган бўлиши ҳам эҳти-
мол, деб ёзади олим.

Биз Носир Бухорий девонини ва-
рақлаганимизда, шоирнинг она-Ва-
тани Бухоро шаҳрини тез-тез тилга
олганининг хошиди бўламиз. У она-
ватанини зўр муҳаббат ва эҳтирос
билан эслайди:

Салом ман бирасон, эй сабо
Бухоро,
Бигу таҳйяти Мажнун диёри
Лайлоро,
3-қўҳан хабари суй қасри
Ширин бар,
Ки дил гирифт ба қўҳ он ғариби
танҳоро.
(Эй сабо, менинг саломини
Бухорога етказ,
Лайлининг диёрига Мажнуннинг
саломини айт.
Шириннинг қасри томон тоғ
қазувчининг хабарини олиб бор,
У танҳо ғариб тоғ-тошларда кезиб
юримди, де.)

Шоир ўзи тўғилиб ўсган диёрини
Хоразм, Самарқанд каби Шарққа
донги кетган шаҳарларни жуда кўп
ўринларда тилга олади. Бутун умри-
ни сарсон-саргардонликда ўтказган
шоир ўзга юртларда юрар экан, ўзи-
ни жаҳаннамда юргандай ҳис этди.

Маснавийларидан бирида сабога
мурожаат қилиб, дил номасини Хо-
размга, дўстларига етказишни ҳам-
да Носир номини уларга айтишини
илтимос қилади:

Саҳарғах бо атрофи Хоразм шав,
Бар остон номи Носир бигу.

(Саҳар пайтида Хоразм атрофида
бўл,
У остонада Носир номини тилга
ол.)

Шоирнинг ишқий ғазаллари, май
ҳақидаги шеърлари ҳам ниҳоятда
етук асарлардир. Уларда дунё гузал-
лиги илоҳий ҳуснинг ақси, гоёси
сифатида талқин қилинади.

Носир Бухорий бирор кимсага
озор бериб, мол-мулкка эга бўлиш-
ни қаттиқ қоралайди. У инсон шара-
фини улуглайди ва ер юзиде «Ин-
сон» деган улуг номга ҳеч нарса тенг
кела олмайди дея тушунади:

Ба озори қас мулки дунё мағир,
Ки дунё наярзод ба озори қас.

(Кимсага озор бериб дунё
мулкини олма,
Кимсанинг озориға дунё арзимас.)
Шу боис ҳар бир инсонни замо-
насининг ўқимишли киҳисси бўли-
шини орзу қилади ва илм олишга
чақиради:

Ҳокистари агар ту дар хоки тийра
монӣ,
Хоҳи, ки шуъла гардӣ бар осмон
илм зан.
(Сен агар қора тупроқда қолсан
бир қулсан,
Агарда осмонда шуъла сочмоқчи
бўлсан илм ўрган.)

Шоир сарсон-саргардонликда
яшар экан, мамлакатда адолат ва
инсоф қолмаганлигидан, илм-фан-
нинг оёқ ости қилинганлигидан аф-
сус чекади:

Носир инсоф дар жаҳон маталаб,
Кори дониш замин фуру бурданд.

(Носир жаҳонда инсоф ахтариб
юрма,
Илм-фан ишларини ер ютиб
юборади.)

Шоир ўз замонасида зolim, ла-
ганбардор ва тилғоламачиларгина
шод-хуррамликда яшаб, фақат улар-
гина тақдирланишини қўради. У но-
қаслар хизматиши киҳили, қорин
тўйдириб юришдан кўра, ўз меҳнати
эвзига топишган номни аъло қўради
ва уни миннатсиз деб билади.

Шундай экан, таъминат ўтда қуй-
дир, номард ва паст кишилар олди-
да бўйингини эгма, тиз чўкма, дей-
ди шоир.

Носир Бухорий инсонпарвар шоир
эди. У ўз шеърларида садокат, вафо,
дўстлик, камтарлик, ҳалоллиқни
қўйлайди. Унинг бу юксак инсоний
туғйуларни ҳозирги кунда ҳам қадр-
лидир.

Мавлоно.... йўлида

Истеъдодли шоир Сайид Нейматуллох Иброҳим шеърларида Мавлоно Жа-
полиддин Румий, Шоҳ Машраб ва Ғузулий ғазалиётининг баланд оҳанги, теран-
лиги ва уйноқилигининг таъсири сезилиб туради. Шоир мумтоз адабиётимиз-
нинг кўп асрлик улкан мактаби сир-асрорларини сабот билан ўрганади. Бугун
миллий қадриятларга, мумтоз шеъриятимизнинг нафосат ва ғасоҳатиға ташна-
лик теран маънавий-бадний асарларга эҳтиёж истеъдодли шоир шеърларини
мазмунан ва шаклан мукамаллик ва тўқислик билан зийнатлашга ундайди.
Ушбу масъулиятни чуқур англаган шоир ўз шеърларида мўътабар зотлар
руҳидан олган илҳом ва завқини тараннум этади. Қуйида ана шу завқ ва шавқ
меvasи бўлмиш ғазаллардан намуналар ўқийсиз.

Тахририят

Нейматуллох ИБРОҲИМ

«Мавлавиёналар наздида роҳи ислади...» (Бедилана)

Не иложим, ишқ аро бу дил куяр,
Зикрин айтсам, ҳар каломда тил
куяр.

Ошиқ эрсанг, жисму жонинг ўт эрур,
Ринд қайд бўлса, боқ, маҳфил куяр.

Соғинар дил лаҳзада Лайлим, сени,
Кўрқадирман, оҳ десам, маҳмил
куяр.

Ўт солур жисмим аро оташ нигоҳ
Сурма чекмоқ бўлса, кўзга, мил
куяр.

Пеша қилса ким муҳаббат дарсини,
Эй мударрис, сўзламанг, таҳсил
куяр.

Бу малоҳат сеҳрини гулханга ё
Нурга ташбех айласам, тамсил куяр.

Хайфки, руҳни қилса тарк
маҳмурлигим
Кўзларимда икки олам зил куяр...

Бизни қўйинг!

Дўстлар, бул кеч мени
ҳамдард билан ёлғиз қўйинг,
Ё жудолик ичра ранги
зарб билан ёлғиз қўйинг

Хасратим тўқмоққа тунда
топмасам жўмард касе.
Кўнглим ичра ишқдек чўнг
дард билан ёлғиз қўйинг.

Майли, ялдо бўлса бул шаб —
Карбало наздимдадир,
Уйғотай Махжунни охи
сард билан ёлғиз қўйинг!

«Хамса» бўлса, келтиринг,
Фарҳодни додим тиргизар,
Сурсин ул ширин хаёл,
ул мард билан ёлғиз қўйинг.

Севганим нодири Кайҳон,
фард ҳам фарзонадир.
Ё уринг кўксимга тиг,
ё фард билан ёлғиз қўйинг!

Шамс Маърифидин баён
Ғам ўзим, шодлик ўзим, ҳам «ох» ўзим,
Зиндаликда роҳ ўзим, гумроҳ ўзим.

Менга сирдош дўст бермас
анжуман,
Хилват ичра кўнглима ҳамроҳ ўзим.

Бир Зулайҳодай парининг маҳбуси
Юсуфи Канъон ўзим, ҳам чоҳ ўзим.

Ҳар нафасда ғам жароҳат қолдирар,
Дард ўзим, дармон ўзим, жарроҳ
ўзим.

Инфиёлда умри кечган бедилу
Ҳам жаҳолат бирла тўлган жоҳ ўзим.

Рух аро ёлғизлигим бир мулк эрур,
Тахт ўзим, пойтахт ўзим, даргоҳ
ўзим!

Бул халойиқ англамас дарди дилим,
Кўнглим ичра ҳам гадо, ҳам шоҳ
ўзим.

Ишқ аталмиш мамлакат саҳросида
Бўлса танҳо бир фақир, биллоҳ
ўзим...

Хабар сўрдим

Келурму нур дебон ҳар кун
Сабодин хуш хабар сўрдим.
Хабар қайда, бу ишқ саҳросида
Ғамдин хатар сўрдим.

Хаёлимда хаёлдай кенг
Чаманларда бўлиб восил.
Чўмиб сочлар аро беҳуд
У лаблардин шакар сўрдим.

Ҳижоб тутмиш булут қўкда,
Куёш кўксимга нур сочмас.
Қуришмоқ истабон ашким
Нигоҳидин шарар сўрдим.

Изин ўпдим, изн
Бергаймикин деб ўз ҳузурига.
Вафо сўрдим мен ул ёрдин
Ки биллаҳ, бесамар сўрдим.

Бу оламда ҳажрдин мен
Басе кулфат чекар бўлдим.
У оламда муҳаббатдин
Ўзимга болу пар сўрдим.

Типологик нисбат категорияси

Хар бир халқ тилида маъноларни ифодаловчи сўзлар бир-бирига нисбатан қандайдир алоқадорликда жойлашади. Типологик нисбат барча тилларга хос бўлиб, турли тил қатламларига мансуб воситалар билан субъект ва объект ўртасидаги муносабатларни ифода этади. Мазкур ифода воситалари феъл-кесим атрофида мос грамматик шаклда бирлашган бўлади. Яъни, бу нисбатлар маълум ҳаракат ким томонидан кимга, нимага нисбатан қилинаётганини англатади.

Типологик нисбат категориясининг асосий ташкил этувчиси бўлиб грамматик нисбат категорияси хизмат қилади. Бу грамматик категория нисбат маъносини берувчи грамматик шакллар ва турли нисбат маъноларининг йиғиндисидан иборат бўлади. Нисбат майдонининг бошқа воситалари, яъни нисбат маъносини ифода этувчи бошқа воситалар, яъни синтактик воситалар, лексик ва сўз ясаш воситалари мазкур майдоннинг қўшимча унсурлари ҳисобланади.

Нисбатшуносликнинг туркологияда энг жумбоқли соҳаларидан саналмиш масалалардан бири нисбат ясовчи қўшимчаларнинг табиати. Қўпична мазкур тилларда ясалётган нисбат шакллари, яъни ўзлик, каузатив биргаликда нисбат шакллари айрим тилшунослар томонидан сўз ясовчи қўшимчалар тарзида талқин қилинганда ва мос равишда бу каби нисбат ҳолатлари грамматиккага тегишли эмас, балки лексика шугулланиши керак, деган фикр билдирилади. Бу фикрга эътироз билдиришимизга сабаб шундаки, асосий бир ўзакдан асалган турли негизларнинг грамматик томондан тегишлилиги номасълум бўлиб қолади.

Масалан: «кўрмок» феъли билан «кўрсатмок» феъли бир феълми ёки бошқа-бошқа феълми?

Агар «кўрмок» бир феълнинг аниқ нисбат ва «кўрсатмок» каузатив (орт-

тирма) нисбатдаги шакли деб оласак, унда ҳамма нарса равшан. Аммо айрим тилшунослар «кўрмок» ва «кўрсатмок» феълларини турли феъллар деб қарайдилар, натижада «— сат» қўшимчаси каузативнинг қўшимчаси сифатида тан олинмай қолади. Бу ўринда фақат «— сат» эмас, бошқа барча қўшимчаларни ҳам келтирса бўлади.

Бундай қарашнинг келиб чиқишига ўзбек ва қирғиз тилларини бошқа рус ёки европа тилларига солиштириш ва ушбу сўзларнинг бошқа тилларда бошқа-бошқа ўзакдан ҳосил қилинган сўзлар билан берилиши ҳам сабабчи десак бўлади. Тилдаги у ёки бу грамматик ёки лексик категорияга баҳо берганда ўша тил воситалари, қўниятлари нуктаи назаридан ёндошиш керакки, бу қилинаётган изланиш, берилаётган таъриф ва чиқарилаётган ҳулосаларнинг турри ва объектив бўлишига олиб келади.

Бизнингча, нисбат маъносини берувчи ва шу орқали нисбат категорияси ясовчи қўшимчаларни сўз ясовчи қўшимчалар тарзида эмас, балки «шакл ясовчи қўшимчалар» тарзида талқин қилиш керак. Чунки улар ифода қилаётган маъно абстрактлашган грамматик маъно бўлиб, субъект — объект ўртасидаги муносабатларнинг турли хилини ифода қилади.

Қиёсланаётган тиллардаги нисбат категорияси бир-биридан шуниси билан фарқланадики, инглиз тилида нисбат категорияси, кўпроқ синтактик характерга эга, ўзбек ва қирғиз тилларида эса морфологик элементнинг аҳамияти кўпроқдир.

Типологик нисбат категориясининг семантик пландаги субкатегориал бирликларни қатор микрокатегориялардан ташкил топган, булар: активлик (аниклик), пассивлик (мажхуллик), рефлексивлик (ўзлик), репсикаллик (биргалик) ва каузативлик (орттирмалик)дир. Булар нисбат типологик ка-

тегориясининг тиллараро мета — тили бўлиб хизмат қилади. Улар жумлада тил иерархиясининг турли бирликлари ёрдамида ифодаланиши мумкин: махсус нисбат ясовчи морфемалар; нуль морфемалар; сўз ясовчи морфемалар; ўзак — морфемалар, яъни аффиксал морфемалар қўшилмаган сўзлар; бутун бошли гаплар; сўз тартиби ва бошқалар.

Мажхуллик (пассивлик) категорияси иш-ҳаракатни субъектга томон йўналтирилганлигини билдиради. Активлик категорияси каби пассивликнинг лексик инвентари: оддий, ясама ва қўшма сўзлардан ташкил топади.

Рефлексив категорияси субъект томонидан ўзига йўналтирилган иш-ҳаракатнинг бажарилишини билдиради, яъни субъект иш-ҳаракатни ўзи учун бажаради. Рефлексив формаларнинг субъекти бир вақтнинг ўзида мазкур иш-ҳаракатнинг объекти бўлиб ҳам ҳисобланади.

Морфологик усул ўзбек ва қирғиз тилларигагина хос бўлиб, бу тилларда рефлексивликнинг маркери бўлиб - (и)л ва - (и)н қўшимчалари хизмат қилади.

Масалан: безанмок, букилмок, ювинмок, жасануу, бугулуу. Бу суффикслар барча туркий тилларда полифункционалдор.

Биргалик категорияси бирон бир иш-ҳаракатни амалга оширишга биргаликда иштирок этадиган икки ёки ундан ортиқ иштирокчиларнинг маъно шундай иш-ҳаракатга бўлган муносабатини билдиради. Улар бир вақтнинг ўзида ҳам агент ва пациент (ҳаракат таъсирида бўлувчи) вазифасида келади.

Биргаликнинг семантик табиати биргалик, ўзаро муносабат, ўзаро алоқа, ўзаро ишонч, ўзаро бир-бирини тушуниш, ўзаро ёрдам қабилининг икки ёки кўпроқ шахс, предмет, воқеа-ҳодиса, мамлакатлар ва ҳоҳазолар орасида мав-

жудлигини ифода қилишдан иборат бўлади.

Тиллар ўртасидаги изоморфизм биргаликнинг синтактик белгиланганлиги билан аниқланади ва инглиз тилида биргаликнинг морфологик воситасининг йўқлиги қиёсланаётган тиллар ўртасидаги фарқловчи белги бўлиб хизмат қилади.

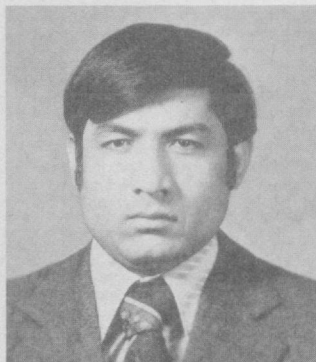
Ўзбек тилида биргаликнинг морфологик белгиси бўлиб, -иш морфемаси қирғиз тилида эса -ат морфемаси хизмат қилиб, улар биргалик ва ҳамкорлиқни ифода қилади. Масалан, ўзбек тилида: улар кечкурун учрашишди. Қирғиз тилида: Алар кечинде (тунда) жолғушад. Қиёсланаётган тилларда бирлик-кўплик маъноларини ифода этувчи моделларнинг асосий вариантларининг сони 10 тага етиши мумкин ва улар қиёсланаётган тилларда изоморф характерга эга. Лексик усул ҳам изоморф моделларнинг мавжудлиги билан характерланади. Содда, ясама ва қўшма сўзлар бирламчи ва иккиламчи табиатга эга бирликлар саналади. Биргалик категорияси субъектларнинг биргаликдаги ёки коллектив иш-ҳаракатларини билдиради. Маъносига кўра биргалик тушунчаси икки турга бўлинади:

бирламчи биргалик;
иккиламчи биргалик.
Биргаликнинг икки турга мавжуд:

субъектга алоқадор биргалик;
объектга алоқадор биргалик.

Субъектга алоқадор биргаликда иш-ҳаракатга бевожита дахлдор бўлган шахслар галнинг грамматик эгаси бўлади. Объектга алоқадор ҳолатида эса, биргаликда иш-ҳаракат бажарувчилар кўпроқ тўлдирувчи вазифасида бўлади.

Миннора
МАМАСИДДИКОВА,
Жалолобод Давлат
университети.

Неъмат УБАЙДОВ,
А. Навоий номидаги СамДУ
доценти.

«Улуғбек ... адолатли, қудратли ва мурувватли шох бўлган эди...»

Давлатшох Самарқандий

Тарих саҳифаларида Улуғбекнинг хотин-қизларга муносабатини акс эттирувчи ишончли маълумотлар учрайди. Сарой тарихчилари ўз соломаларида кўпроқ унинг давлат ишларига оид фаолиятини ёзиб қолдирганлар. Солномаларда фазлиёт султони ва ҳукмдорнинг қандай элчиларни қабул қилгани, нима ҳақида суҳбатлашгани, базм-зиёфатлар бергани тасвирланиб, Улуғбекнинг маънавий дунёси, оилавий ҳаёти баён этилмаган.

Соҳибқирон Амир Темури хотин-қизлар ҳам эр-ийгитлар сингари ўз хоҳишлари билан оила қуришлари, илм олишлари, хунарга, санъатда ўз қобилиятларини кўрсатишлари мумкин деб билган. Оддий фукароми, шахзодами, бундан қатъи назар, эркаклар она, опа, сингиллар олдида бурчлидирлар, уларнинг бахти, осойишталиги, фаровон яшашини таъминлашлари зарур деб билиб, бу ишларда ўзи ўрнак бўлган. Маликаларнинг, бегим ва хонимларнинг саройлардагина эмас, байрамлар, улуғ айём кўнларида халқ оммаси олдида ҳам очик юз билан кўриниши, меҳмон қабул қилиши, базми жойларда, ҳатто, элчилар билан музокара олиб бориши, шеърятда, эс қалишда ўз қобилиятини намойиш этиши, санъатда бошқаларга ҳомийлик қилиши шундан далолат беради.

Кастилия элчиси Руи Гонзалес де Клавихо «Амир Темури саройига саёҳат қўндалиги» асарида соҳибқироннинг ўғли Жаҳонгирнинг хотини Севинч бека (Хонзода бегим) ҳақида ёзади: «... Элчиларни ичкарига бошлаб кирдилар, Хонзода (бегим) ўлтирган жойга яқинлашганимизда у элчиларни ўз қаршисидаги соябон остидаги супага чиқиб ўлтиришга тақлиф этди. Хонзода (бегим) ва унинг хузуридаги аёллар катта чодир эшиги олдидаги соябон остида ўлтиридилар... У (Хонзода бегим) бугун қариндошларидан бирининг ниқоҳ тўйини ўтказаятган эди. Бегим кўринишида қирқ ёшлар чамасида, тўладан келган, оқ юзли аёл эди».

Бундан ташқари Ибн Арабшох аслзода теурий маликалар билан биргаликда оддий аёлларнинг ҳарбий жасоратларига ҳам юксак баҳо беради. Улар сочларини бурк-ду-булга остига олиб, йигитлардай шалвар кийиб, белларини кўк белбоғ ёки заррин фўта билан боғлаб от минганлар, отда туриб эркаклар билан басма-бас қилич, қалқон, найза ила жанг қилиш, камон отиш, рақибини қамчин билан уриб ёки бўлмаса ёқаси, билагидан ушлаб куч билан ағдариб каби мураккаб жангари қурашларда куч ва маҳорат на-

мойиш этганлар, баъзида расмана қурашга ҳам тушганлар...

Кастилия (Испания) қироли Генрих III нинг элчиси Самарқандда, Темури саройида бўлган Руи Гонзалес де Клавихо теурийлар саройларида базму зиёфатларда эркаклар билан биргаликда хотин-қизларнинг иштирок этиши ва баланд мавқега эгалиги ҳақида ёзади. Жумладан, 1404 йилнинг 23 октябрда Амир Темури ўрдада катта тўй бериб, элчиларни унга тақлиф қилади. Тўйга кўп меҳмонлар келиб, ўйин-қулги, хурсандчилик бўлади.

Подшоҳнинг хотинлари, аввалги тўйлардаги сингари кийинишиб, ҳозир бўладилар, эркаклар билан бирга ўйин-қулги қиладилар. Шу билан бирга бу аёлларнинг зебу зиёнатлари ҳақида «... бош кийими аёлнинг юзини ёпиб турувчи парда билан қўшилиб кетган эди. Унда йирик-йирик ёрқин ва думалоқ марваридлар, ёқут, феруза ва яна ажойиб тошлар қадалган. Ниқоб зар билан тўқилган, аёлнинг пешонаси устида эса жуда кўп нодир тош ва марваридлар қадалган олтин гўлтож бор эди», деб ёзади Клавихо.

Амир Темурининг аёлларга муносабати ҳам унинг олижаноблигидан далолат беради. У ўз хотинларига иззат-икром билан қараган. Жангларда асира бўлиб қўлга тушган аёлларга нисбатан уларнинг шаънига тегадиган йўл тутмаган. Соҳибқироннинг набираси Мирзо Улуғбек бобосининг «Миллатнинг улуғ мартабасини, саодатини сақламоқ учун сизларга қолдираётган васият ва тузуқларни яхши ўқинг, асло унутманг ва тadbқиқ этинг. Миллатнинг дардларига дармон бўлмоқ вазифангиздир. Заифаларни кўринг, йўқсулларни бойлар зулмига ташламанг. Адолат ва озолиқ дастурингиз, раҳбарингиз ўлсин» деган васиятини ўзлаштириб, унга бир умр содиқ қолди.

Мирзо Улуғбекка Мухаммад Султоннинг (1376-1403) қизи Ўғи (оға) Беги 1404 йили бобосининг тавсияси билан унаштирилган ва катта тантана ўтказилган. Бу тўғрисида соҳибқирон хикоятларида қуйдагича баён этилган: «Ўғилларим, набираларим ва ақинларимни уйлантирмоқ ташвишида келин изламоққа эътибор бердим. Бу ишнинг давлат юмушлари билан тенг кўрдим. Келин бўлмишнинг насл-насабини, етти пуштини суриштирдим. Хос одамлар орқали соғлиқ-саломатлигини, жисмонан камолотини аниқладим. Келин бўлмиш насл-насаби, одоб-ахлоқи, соғлом ва бақувватлиги билан барча қусурлардан ҳоли бўлсагина эл-юртга катта тўй-томоша бериб, келин тушурдим». Атоқли тарихчи Турғун Файзиевнинг фикрига кўра, Мирзо Улуғбек 1409 йилда

Мирзо Улуғбекнинг

хотин-қизларга

муносабати

тахтга ўтиргач, Ўғи Бегини ўз никоҳига олган бўлиши керак, chunki 18 август 1412 йилда Ўғи Бегининг кўзи ёради. Лекин Мирзо Улуғбек у билан узок яшамайди. Ўғи Беги 3 февраль 1419 йилда касаллик туфайли вафот этади.

Мирзо Улуғбек иккинчи бор Амир Темур даврида Чигатой улусининг хони Суйхорғотминнинг ўғли Султон Махмуднинг қизи Оқ Султон-Хон Огага уйланади ва уни хаддан ортик севиб, ўз сафарларида доимо бирга олиб юрган. Тарихчи Мирхондиннинг ҳикоя қилишича, кунлардан бир кун Мирзо Улуғбек рамл (фол очиш) илмининг моҳир билимдони Мухаммад Ардистоний билан суҳбат асносида ундан яқин келажакда содир бўладиган воқеалар ҳақида фол очишни сўраган. Суҳбатда Али Қушчи ҳам бўлгани туфайли, Мухаммад Ардистоний «бўлажак воқеалар тугуни ҳарам билан боғлиқ эканлиги сабабли, бегона кишилар олдида айтолмаслигини билдирган. Улуғбек Мирзо Али Қушчи менинг дўстим, ундан ҳеч нарсани сир тутмайман. Бинобарин, бемалол гапираверинг», деган эди. Шундан сўнг Мухаммад Ардистоний «ҳукмдор яқин кунлар ичида хотинларидан бирини ўлдирди, иккинчи хотини, яъни «хон қизи»ни эса талоқ қилади», дейди. Улуғбек Мирзо рамлчининг сўзига ишонмайди. Чунки «хон қизи»ни жуда севади. Бироқ кўп ўтмай, рамлчининг биринчи башорати амалга ошади. Шунда «хон қизи» кундош ўлимидан шодлигини яшира олмай, ошкор тантана билан ҳатто Улуғбек Мирзонинг кинояли сўзлар билан маломат қилади. Мирзо Улуғбек бу хотинини қанчалик яхши кўрмасин, талоқ қилиб ажрашади.

Мирзо Улуғбекнинг хотин-қизларга муносабати, онасига факат исмигина гавҳар бўлмай, балки ақли ҳам гавҳар бўлган Гавҳаршодбегимга бўлган меҳр-мурувватида ҳам ўз аксини топади.

Темурийларнинг, жумладан, Мирзо Улуғбекнинг хотин-қизларга, онасига бўлган муносабатларини уларнинг ҳизматида бўлган Абдураззоқ Самарқандий кўйидагича ёзади: «Ҳазрат ҳокони саъид Ироқ ва Озарбайжон томон юриш қилган вақтида Мадхи улё (Шохрух подшонинг хотини — Н.У.) Гавҳаршод оғо доруссалтана Хиротда туриб қолган ва шахзода Мухаммад Жўгий баҳодир волидаи бузрукворига мулозимликда эди.

Ироқ ва Озарбайжон фатҳ этилиб, амир Каро Юсуф туркман дафн қилинган ва бу хабарлар Хуросон, Мовароуннахрда етгач, Мирзо Улуғбек (жаннат оналар қадамлари остидадир) деган (ҳадис) буйруғига амал қилиб, бир неча кунни замона Билқиси бўлиши шухратли волида-

си Гавҳаршод оғо хизматида ўтказишни истади. Аммо шахзода ўзи Мовароуннахрдан (Хиротга) келиши мушкул эканлиги туфайли, маҳди улё Самарқандга келсин, деб илтимос қилди. Поклик паноҳидаги тахтиравон рабиъ ал-аввалнинг бошларида (16 март, 1420) йўлга тушди; Мирзо Мухаммад Жўгий унга мулозим эди. Мирзо Улуғбек ул ҳазратнинг йўлга чиққанлигини эшитгач, истиқболига юзланди ва Бухоро яқинида мулоқот саодати муяссар бўлиб, оёқ ўпиш шарафига етишди ва биргаликда доруссалтана Самарқанд томон йўл олиб, рабиъ ал-ахирнинг ўрталарида (28-29 кун, 1420) жаннатмонанд Самарқандга келиб тушдилар. Ойнинг ўртасида Боғи Чинорда подшоҳона туй ва хуравона зиёрат тузилди ҳамда бир неча кунни шод-хушрамлиқ билан ўтказилгач, Мирзо Улуғбек сақирлотларга (олий навли мато), қирмиш катийфалар (бахмал) ва бошқа нафис тўққиз-тўққизлар ортилган саф-саф ҳачир ва туюлар тилла эгарли отларни совға қилиб тортиди. Сўнг маҳди улё Хуросонга отланди ва Мирзо Улуғбек уни таъзиму эҳтиромлар билан Работи Емгача кузатиб боргач, ҳазрат волидасининг қистовига биноан орқага қайтди. Мирзо Мухаммад Жўгий билан ҳайрлашиб, унга ҳам лутф, марҳаматлар кўрсатиб ва волидаси билан ҳамроҳ қилиб жўнатиди».

Ўрта Осиё халқлари тарихидан шун нарса маълумки, хотин-қизлар ўтган замонларда мамлакатни бошқарганлар, қўпгина жангу жадалларда душман устидан ғалаба қозонишга ҳисса қўшганлар. Чунони, сақлардан шох аёл Зарина, масоғутлардан Тумор (Тўмарис) шулар жумласидандир.

Херодотнинг ёзишича, бу ерда исломиятдан аввал эркаклар билан хотин-қизларнинг ҳуқуқлари тенг бўлган. Аёллар, у вақтларда қўпгина эркаклар билан тенг ҳуқуқлигина бўлиб қолмай, ҳатто баъзан кўпроқ ҳуқуққа ҳам эга бўлганлар.

Исломнинг илк даврларидаёқ хотин-қизлар эъзозланган, уларнинг эҳтиёжларига ҳамиша диққат билан қараб келинган. Улуғбек илм бобида ҳам миллату динни ажратмагани каби эркаклар аёлларни тенг кўрган. Бунга Бухородаги мадраса дарвозаси пештоқига Улуғбек томонидан ўйиб ёздирилган «Талабун илми фаризатун ала кулли муслимин ва муслимотин», яъни «Илм оллоҳқа интилиш муслим ва муслималар учун бирдек қарзу фарз» деган ҳадис яққол мисолдир.

Бинобарин, исломнинг ҳақиқий ақидасига кўра, хотин-қизлар ҳеч қачон камситилмайди, балки уларни эъзозлаш керак деб ҳисобланади.

Шунинг учун ҳам ҳадисларнинг бирида «Жаннат оналар оёғи остида-

дир» дейилади. Исломнинг асл ақидалари ўрнига жаҳолат ҳукмронлик қилган даврда хотин-қизлар масаласига бундай қараш ўз моҳиятига кўра илгор фикр бўлиб, бу Шарқда Уғониниш-Ренессанс маданияти, маърифати тараққиёти учун муҳим бир туртки бўлиб хизмат қилади.

Жаҳолат, хурофот ҳукм сурган бир даврда Улуғбек хотин-қизларни илм олишга, фанни эгаллашга қажради.

«Унинг (М.Улуғбек) давлати замонида ва ҳукмронлиги кунларида Мовароуннахр ва Туркистон мамлакатининг раити зулматидан адлу эхсоннинг оли ҳаёт чашмасига етишди ва барча ҳалойиқ амну омонлик бўстони ҳам фароғат чама-нида ором олди.

(Мирзо Улуғбек) ҳақиқат аҳлларига эътибор кўрсатишда жаҳон подшоҳларидан устун ва афзал эди, адл мактабларини янгилаш ва фазл қондаларини мустаҳкамлашда шундай бир катта жидду жаҳд ва гўзал сый-ҳаракат кўрсатдики, бунга шохидлик нулрлари ва далиллик ёдгорликлари ҳаёт саҳифасида аниқ ва оидин қол-ғусидир», деб ёзганда Абдураззоқ Самарқандий ҳақдир.

Мирзо Улуғбек саройида эркин тарзда дунёвий фанлар билан шуғулланишдан, мусиқа ва ашуалар жаранглаб, ҳашаматли базм ва байрамлар ўтказилган. Бунча ҳашаматли зиёфатлар нафақат шохлар саройида, ўша вақтдагидоқ бойларнинг уйларида ҳам ўтказилган. Ўрта асрлар даврида диққатга сазовор воқеа шундаки, бу базми ҳашидда эркаклар билан бир қаторда ҳар замон аёллар ҳам қатнашмишган. Ўша вақтда Самарқандда жуда кўп мусикашунослар, ашулчилар, раққосалар яшаб, уларнинг шон-шухратлари шаҳардан ташқарида ҳам машҳур бўлган. Мирзо Улуғбек даврида ҳам эркаклар ва аёллар орасида рақс усталари етишиб чиққан. Шу жиҳатдан XV асрнинг иккинчи ярми ва XVI аср бошида ном қозонган Саййид Бадр, Тоҳир Чакка, Моҳучуқ, Максудалиларнинг номи-ни алоҳида тилга олиш керак, деб ёзади атоқли санъатшунос олим Мухсин Кодиров.

Демак, маданиятнинг қай даражада эканлиги ҳамятда хотин-қизларга бўлган муносабатда ҳам ўз аксини топади. Темурийлар даврида фан, санъат ва маданият ўзининг кўп ҳусусиятлари билан юқори даражада кўтарилган. М.Улуғбекнинг илмий-амалий фаолиятида хотин-қизларга нисбатан жуда ҳам қўпиқобий фазилатлар виҳдонлилик, иймонлилик, ахлоқий поклик, содиқлик, инсоний қомиллик ўз аксини толган бўлиб, бундан маънавий меросимизнинг дурдоналари, ибратли манбалари сифатида фойдаланиш ва ўрганиш мумкин.

Мерос

Маснавий

Жалолиддин РУМИЙ

Маснавий

Ҳиммат отин солди юлдузлар
томон,
Одами масжудга боқмай нотавон.

Лисоний таржима

Мунажжимлар ўз ҳиммат ва қудратлари отини юлдузларга томон солдилар, буржларни ўргандилар, бироқ улар ҳатто фаришталар ҳам саждага буюрилган заминий одамни билмайдилар.

Шарҳ

Одами масжуд — инсоният ҳақиқати, илоҳ зоти ва жами асмоу сифатининг кўриниши. Олам, уларнинг яратилиши ва зухур этиши, ёхуд бутун халқ қилинган ҳодисалар бу зот ва асмоу сифатининг тажассум топишидир. Одам Ҳақ ва халқ оинаси. Унинг яралишидан мақсад Ҳақ маърифати эди. Яралган ҳеч бир вужуд ҳақиқи мукаммал суратда таниш ва билиш истеъдодига эга эмас. Зотан, инсон ҳақиқатига бу нарсаси қодир. Ерда ҳаёт унинг (одамнинг) боқийлиги ва давомийлигига боғлиқ. У тугаган замон олам ўз нихоясига етади ва охираат эшиклар очилади. «Одами масжуд» — фаришталар сажда қилишга буюрилган одамнинг инсоният ҳақиқати ана шу. Фаришталар ўз оламларида маҳдуддирлар ва бу оламдан чиқиб кетолмайдилар. Улар яратилишнинг асл маъноси бўлиш ишдан беназибдилар. Ана шу маҳдудият ва беназиблик оқибатида одамни танимадилар ва уни даставвал инкор қилдилар.

Худованд фаришталарга деди: «Мен ер юзиди ўзимнинг халифамни (ўринбосар, қоиммақом) яратмоқчиман». Фаришталар дедилар: «Парвардигоро! У ер юзини фасод қилади ва қонлар тўқади. Биз сенга саж-

да келтирамиз ва муқаддас тутамизку». Худованд деди: «Мен билган нарсани сизлар билмайсизлар». Худо одамни яратди ва унга исларни ўргатди. Шундан сўнг яратган ашёлар исмини фаришталардан сўради. Фаришталар жавоб бердилар: «Худоё, биз сен ўргатган нарсанигина биламиз, халос. Сен ўргатмаган нарсани билмаймиз». Худо одамдан ашёлар номини сўради. Одам жавоб берди. Сўнг Худо фаришталарни одамга сажда қилишга буюрди. Бироқ фақат иблис сажда қилмади. Фаришталарнинг одамга сажда келтириши Қуръоннинг бир неча сураларида баён қилинган. Чунончи, «Бақара» сурасининг 30-36-оятлари; «Қаҳф» сурасининг 18-ояти; «Аъроф» сурасининг 7-ояти; «Ҳажр» сурасининг 29-32-оятлари; «Бани Исроил» сурасининг 61-ояти; «Тоҳ» сурасининг 116-ояти; «Сад» сурасининг 72-73-оятлари.

«Қадимги аҳд» китобида ҳам одамнинг нарсалар исмини айтиб бериш ҳодисаси баёни бор, бироқ фаришталарнинг одамга сажда келтириши хусусида ҳеч гап йўқ.

Бу байтда азиз умрларини юлдузларни ўрганишга, яъни уларни саяд (бахтли), наҳс (бахтсиз)га тақсима-лаб, одамлар қисмати хусусида башарат бергувчи мунажжимларга ишора бор. Бу тоифа мунажжимлар инсон ҳаётида барча жузвий ва қулий ҳодисаларда юлдузларнинг таъсири бор, деб инонадилар. Юлдузларни олам тadbirkори деб билган қадимги ҳақимлар «Обби сабъа» деб номланган етти юзгучи қолдуз «уммаҳоти арбаъа» — тўрт унсурга (сув, тупроқ, олов ва шамол) таъсир кўрсатади, деб ҳисоблаганлар.

Маснавий

Охир, одамзодсан эй, ноҳалаф,

Неча бу пастлики билгайсен
шараф.

Неча дейсанким бу оламдир
маним,

Ҳам бу дунёга тўлар жону таним.
Гар жаҳонни босса қорлар

сарбасар,
Етгай унга офтобдан бир назар.

Юз вазиру неча юз, минглаб гуноҳ,
Йўқ бўлар бўлса Худодан бир имо.
Айни у тахминни ҳикмат қилар,
Айни захриобни шарбат қилар.
Ҳар нечук шак-шубҳани айлар

яқин,
Мехрга дўнгай хусумат бирла кин.

Лисоний таржима

Эй, ноҳалаф (паст, тубан), сен ахир, Одамнинг (а.) фарзандисан. Нечук бу пастлики ўзингга шараф деб билдинг?

Нега бу қадар оламгирлик даъвосини қиласан? Нега бунча, қудратим вужуди билан дунёни тўлдираман, дейсан?

Агар бу дунёни бошдан-охир қор босса, қуёшнинг бир назари уни йўқ қила олади. Оллоҳ меҳрибондир. Агар у ирода қилса, раҳматидан бир зарра неча-неча тубанлар ва унга ўхшаш юз минглаб гуноҳкорларнинг бўйидаги ёзуғлар юкини соқит қилади.

Худованд ҳар нечук фосид ҳаёлни ҳикматга айлантиради ва ҳар нечук заҳар шарбатга дўнади.

Яратувчи ҳамиша гумон ва шак-шубҳа билан яшовчи қимсани ҳақиқат аҳлига яқин айлайди. Қудуратдан муҳаббат бино қилади.

Парвадигор гумон ва шак-шубҳа аҳлини ҳақиқат аҳлига (яқин) айлантиради. Ҳақ йўлга бошлайди. Қина ва қудуратдан меҳр-мурувват пайдо қилишга қодирдир.

Шарҳ

Оллоҳ таъолонинг қудратига шак-шубҳа йўқдир. Ҳар бир ашёнинг ху-

(Давоми. Боши ўтган сонларда.)

сусияти унинг қудрати туфайли зуҳур этади. Демак, бу хусусиятларни ўзи яратдики, ўзи уни бартафари қилиш, ўзгартаришни, йўқ қилиб, ўрнига бошқа бир табиатни жо айлаши мумкин. Ҳар нечук шак ва гумони, фосид ҳаёлини ҳикматга айлантириб, ҳалокат чоҳининг оғзида турганга боқийлик эга қилади. Шу қадар қудрат ва азамат соҳиби бўлган Ҳақ таъоло наздида бир ва-зирнинг макр-ҳийласи нимага ҳам яраши мумкин? Ҳеч нарсаси. Ва-зир ҳар қанча фитна кўрсатмасин Ийсо Масиҳ динини барбод эта олмади.

Маснавий

Солди Иброҳимни гулхан ичра у,
Топди осейиш фалокат ичра рух.
Қилди савдойи ёниб жону таним,
Суфистойи айлади ёди маним.

Лисоний таржима

Иброҳим Халилни (а.) ўт ичида парвариш қилди. Қўқув ва даҳшат руҳий осейишталика айланди.

Худонинг жонимда ёққан олови боисдан лол-ҳайронман, ақл ҳукмига эътимодим қолмади. Мен ҳам суфистойлар каби ақл-идроким мададида Ҳақ амалларини шарҳлашга ожизман.

Шарҳ

Иброҳим Халиллулох хусусида

Ҳазрат Расул (с.а.в) ва Бани Исроил пайғамбарларининг бобокало-ни. Бу зотнинг барҳақ пайғамбар эканлигини яҳуд, насоро ва мусулмонлар томонидан бирдек эътироф этилган. Иброҳим Халилнинг (а.) муборақ исми Қуръонда 69 марта зикр қилинган. Буюк Исломи дини аслида Иброҳимнинг (а.) динидир: «Сумма авҳайна илайка анитабив миллата Иброҳима ханифан» («Наҳл», 123-оят.) (Иброҳим) Ханиф динига эргаш-гин деб, сенга ваҳий юбордик (хабар бердик).

Иброҳим (а.) Бобилнинг Ур шаҳри-да дунёга келди. Бироқ «Фаддом Ором» шаҳрида туғилган деган ақида ҳам бор. Пайғамбар шу шаҳарда воёга етди ва айни шу шаҳарда бутпарастларнинг ботил ғояларига қарши бош кўтарди. Сўнгроқ Шомга ҳижрат қилди. Қуръон Иброҳим (а.) ҳаётининг турли қирраларини ўзгалар иршоиди учун нақл қилади.

Оллох Иброҳимга (а.) теран ақл инъом қилди ва Ҳаққа томон ҳидоят

айлади. Қуръонда ўқиймиз: «Иброҳим (а.) отаси Озарга деди: «Бутларни маъбуд деб билдингми? Мен сени ва қавмингни очик-ошкор за-лолатда кўряпман». Шу тарзда осмонлар ва замин ҳақимлиги ҳамда тадбирини Иброҳимга ошкор қила-миз. Токи у ҳақиқат ақлидан бўлсин. Тун қоронғуси уни қўраб олгач, юлдузга нигоҳи тушди ва деди: «Бу менинг Парвардигоримдир». Юлдуз ғойиб бўлгач, деди: «Завол топғу-чиларни севмайман». Ойни кўргач, деди: «Бу менинг Парвардигорим-дир». Ой ботгач, деди: «Агар Пар-вардигорим мени ҳидоят қилмаса, сўзсиз гумроҳлардан бўлиб қола-ман». Қуёшга назари тушгач, деди: «Бу менинг Парвардигоримдир. У ҳар иккисидан улугдир». Қуёш уфқ ортига чўккач, деди: «Эй, ҳалойик, Сизлар Худога шерик қилган нарсалардан безорман. Мен замин ва осмонларни яратган зотга юз бураман. Ҳаққа томон мойилман ва мушри-клардан эмасман». Қавм у билан бахсга киришди. Деди: «Мени ҳидо-ят қилган Раббим хусусида бахслаш-моқчимисиз? Сизлар Худога шерик қилган нарсалардан кўркмайман... Худога шерик қилган бутларингиз-дан нечук ҳам кўрқардим. Сизлар эса ҳеч қандай далилсиз Худога ше-рик қилаясиз, кўркмайсизми?..» Биз Иброҳим қавми ҳузурида берган ҳужжатлар ана шулардир («Анъом», 74-83-оятлар). «Иброҳимга олдин-дан баалоғат ва идрок бердик. Унинг ахлоидан огоҳ эдик. Отаси ва қа-вмига деди: «Сизлар ибодат қилмоқчи бўлган нарсалар ниманинг тимсоли-дир?» («Анбиё», 51-52-оятлар).

Юқоридаги оятлар бу буюк пайғамбарнинг ҳаётидан бир лавҳадир. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкин: биринчидан, Худо-ванд Иброҳимга ақл-идрок ва коми-лик иноят қилди. У зудлик билан ан-глаб етдики, бутларга сийғиниш ботил ва ҳақиқатга ҳилофдир. Қўра олмай-диган, фаҳм-идроксиз, тилсиз, на зарар, на фойдаси тегмайдиган бут қандай қилиб ибодатга лойиқ бўлсин? Шу боисдан Иброҳим (а.) ҳалойиққа дерди: «Сиз буларни чор-лаган чоғингизда эшита биладилар-ми? Сизларга нафъ ё зарари теге-димми?» («Шуъаро», 73-оят). Шундай қилиб, Иброҳим (а.) бутпарастликка қарши исён кўтарди.

Иккинчидан, Иброҳим (а.) ва бут-парастлар Оллоҳнинг борлиги, яъни Холиқ вужуди хусусида мувофиқ эдилар. Ихтилоф эса бошқа нарсалар

эди. Магар қуёш, ой, юлдузлар ва бутлар оламни идора этишга ўз таъ-сир кучларини ўтқазса оладиларми-йўқми? Иброҳим (а.) иқдор эдики, олам тадбири ва бутун хилқат Оллоҳнинг иродаси илкидадир. Бутпа-растлар ана шу буюк ирода соҳиби-га шерик ихтиро этган эдилар. Пайғамбар (а.) уларга ҳалқият ва ақл-ирода Худодан эканлигини ан-глатмоқни истарди: «Мени яратган зот мени ҳидоят қилади. Таомланти-ради, сероб айлайди. Бемор бўлсам, шифо бахш этади. Мени ўлдиргувчи ва қайта тирилтиргувчи ҳам Удир. Қиёмат куни гуноҳларимни мағфи-рат қилади, деб умид қиламан» («Шуъаро», 78-82-оятлар).

Буюк пайғамбарнинг юқоридаги таъкидлари шунини исбот этади: яра-тиш, бунёдкорлик каби жаҳоний тадбирлар Холиқнинг иродасидадир. Шу боисдан ибодат ва топинч Унга хосдир.

Аксарият мушриклар Оллоҳнинг мавжудиятига инонардилар. Ихти-лоф бутлар ва бир қатор жисмлар-нинг олам ишларига таъсири юзаси-дан эди. «Ма наъбудуҳум илла лиюқоррибувна иллоҳи» («Зумар», 3-оят); «Хаулаи шуфауна индал-лоҳи» («Юнус», 18-оят); «Валаин са-латуҳум нам ҳолақос самавати вал арзо лаяқувланналлоҳ» («Лукмон», 25-оят). Яъни: «Бутларга шунинг учун ибодат қиламизки, улар бизни Худога муқарраб қиладилар». «Улар Оллоҳ ва бизни ўртამиздаги воси-талардир». «Эй, пайғамбар! За-мин ва осмонларни ким яратди, деб улардан сўрасанг, «Худо яратди» дейдилар қатъий».

Худонинг буюк пайғамбари Иброҳим Халиллулох ҳар турли восита-чи ботил бутларни яқсон қилди ва илоҳий таъҳид яловини башар фар-зандлари узра баланд қўтарди.

Бутпарастлар пешвоси Намруд уни гулхан қаърига отди. Оллоҳ оловга амр этди: «Қулна я нуруқув-ний бардан ва саламан ыала Ибро-ҳима». «Дедик: Эй, олов! Ибро-ҳимга совуқ ва ёқимли бўл» («Ан-биё», 68-оят).

Савдойи — ҳаёл, молиҳулё касали-га қалинган кимса, девона. «Сав-до» сўзидан олинган. Қадимги та-библар ақидасига кўра, тўртлик хилнинг (савдо, сафро, қон, балғам) бири. Савдо хилнинг ҳаддан зиёд кўпайиши асаб касаллигига сабаб бўлади.

Суфистойлар, яъни

шаққоклар.

Бугунги скептицизм мактаби тарафдорлари. Суфистойилар қидирмоқ ва ҳақиқатни кашф этмоқни зарурий деб билмаганлар. Улар фанда мунозара тарафдори эдилар. Исломуламулари уларни қуйдаги тарзда таърифлаганлар: «Суфистойилар ҳиссиёт ва идрокни инкор қиладилар. Улар, асосан, уч гуруҳга бўлинадилар: а) лбадрийя — биз ҳеч нарса билмаймиз ва ҳаёлотдир. в) индийя — ҳақиқатни билиш мумкин эмас. Қўриб турган нарсаларимиз аслида кўриниб тургандек эмас, балки биз қўриб турганимиздек».

Исломуламулари суфистойиларни шаққоклар деб атаганлар.

Вазирнинг Йисо (а.) қавмига нисбатан қўллаган янги макри хусусида

Маснавий

Ул вазир бир янги макр топди тагин,
Ташлади ваъзин, бўлиб хилватнишин.

Лисоний таржима

Маккор вазир янги бир ҳйла ва найранг ўйлаб топди. У ўз муридларига панду насиҳат қилишга чек қўйди ва хилватга чекинди, яъни хилватнишин бўлди.

Шарҳ

Хилватнишин ёхуд хилватнишинлик сўфийлар наздида узлат, яъни ибодат ва риёзат қасдида ҳалойикдан узалишдир. Орифларнинг бири шундай дейди: «Хилват сўфий ахлининг сифати, узлат вуслатнинг нишонасидир» («Рисолаи қушайрия», 153-саҳифа).

Хилватнишинлик анбиёлар ва авлиёларнинг сеvimли одатларидандир. Ҳазрат Мусо (а.) қирқ кеча-кундуз мийқотга кетди ва халқ-халойикдан узилди. Худди шундай, Ҳазрати пайгамбаримиз Мухаммад (а.) гоҳ-гоҳ Хиро ғорига бориб, ибодат ва зикр билан машғул бўлардилар. Қурайш мушриклари эса у зотни мазаммат қилар эдилар: «Инна Мухаммадан ашиқа Роббаху» («Мухаммад ўз Парвардигорига ошиқ бўлибди»).

Пайгамбаримиздан (с.а.в.) хилватнишинлик хусусида қуйдаги ҳадис ривоят қилинади: «Кимки қирқ

субҳидам Ҳақ таъоло учун холис ва шақсиз истиқомат қилса, унинг қалбида ҳикмат ва донишмандлик булоқлари жўш уради ва тилига жорий бўлади». «Қирқ субҳидам»дан мурод шуки, ҳар тонг бир хижоб солиқни тарқ айланди. Натижада қирқ кундан сўнг унинг қалби ҳикмат ва дониш булоғига айланиб, тилига қайнаб чиқади. Аммо хилватнишинликнинг максус шартлари бор:

1. Таомни кам истеъмол қилмоқ;
2. Кам ухламоқ;
3. Тилини тиймоқ;
4. Одамлардан алоқани узмоқ;
5. Зикрнинг давомчилиги;
6. Муҳофаза.

Тариқат арбоблари бу хусусда ихтилофдалар. Улар нафсни жиловлаш ва ахлоқни тақомиллаштириш учун хилват дурустми ёхуд сўхбатми дея баҳслашадилар. Бу баҳсда ҳар икки томон ҳам ўз фикрларини қатъий далиллар билан исботлашга ҳаракат қиладилар.

Маснавий

Ташлади асҳобини шавқ ўтига,
Кетди қирқ, эллик кун узлат кўйига.
Халқ бўлиб шавқидаким

девонавор,
Ҳолу қолу завқи бирла беқарор.

Лисоний таржима

Маккор вазир ўз мухлис муридлари, шогирд ва асҳоблари ўртасида шавқ-завқ оловини гуриллатиб ёқиб юборди, яъни қирқ ёхуд эллик кун муддатда улардан алоқани узиб хилватга чекинди. Бу хилватнишинлик шогирдлар қалбидаги меҳр-иштиёқ оловини лангиллатиб юборди.

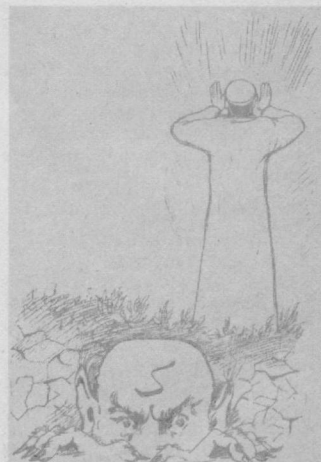
Муридлар унинг дийдори, панду ҳикматлари, муомала ва гап-сўзлари иштиёқда қарийб девона бўлаё-зишди.

Шарҳ

Дарвиш ва орифлар одобидан яна бири чилла ўтириш. Бу одоб ўтган буюқ пайгамбарларнинг суннати ҳисобланади. Қуръони каримнинг хабар беришича («Бақара» сураси, 52-оят) Мусо алайҳиссалом қирқ кеча-кундузни мийқотда (ваъдалашилган вақт ва макон) ўтиради. Шундан риёзат аҳли хилватда зикр, фикр ва ибодат билан ўтқарган қирқ кунни «чилла» деб атаганлар.

Шавқ — маҳбуб, суюмлик кимса дийдоридан ҳосил бўлгувчи ҳаяжон. У муҳаббат самараси. Токи дўстлик бўлмас экан, шавқ пайдо бўлмайди.

Хол — Худо томонидан банда кўнглига пайванд бўлгувчи ҳолат. Хол - зикрдан ва солиҳ амалдан ҳосил бўлгувчи қалб сафоси. Худонинг фазли туфайли зикрсиз ёхуд

солиҳ амалларсиз ҳам пайдо бўлиши мумкин. Жунайдийлар ақидасига кўра ҳол давомли бўла олмайди. Бирок, узоқ зикр туфайли қалбда ҳосил бўлган сафо пойдордир.

Қол — кўнгилда таҳқиқ қилинмаган сўз, иборат.

Маснавий

Зору нолиш қилди шогирдлар
чунон,
Ҳам риёзат ичра ул хилватнишон.
Дедилар: «Йўқдир сенингсиз бизга
нур,
Беасоқаш қолган ул кўрларни кўр!
Қил қарам, Оллоҳ ҳақи, эй
рахнамо,
Бундан ортиқ қилмагил ўздан
жудо.
Биз мисоли гўдаку сен доямиз,
Бошимиз узра ўзанган соямиз».
Деди: «Жонимдир муҳиблар
жонида,
Йўқ эрур чимқок ва лек имконида».
Келди пешволар шафоат истабон,
Келди шогирдлар шиноат
истабон:
«Оҳ, нечук бадбахт эканмиз, эй
карим,
Дил ва диндан айрилиб қолдик
етим.
Сен баҳона топдингу дард ичра
биз,
Оҳ урармиз ях каби бу оҳимиз.
Биз ширин сўзингга одат айладиқ,
Хикматинг сўтдирки лаззат
айладиқ.
Оллоҳ, Оллоҳ бермагин бизга
азоб,
Эртасиз, қилгил бугун хайру
савоб.
Сенга дил бергайми бедиллар,
ахир?
Сенсиз қолгайдир улар зору
ҳақиқ.
Қолди қирғоқда балиқ янглиғ
улар,
Сувни қўйвор, бандни очким,
ўлдилар.
Йўқ сенингдек зот замона ичра,
бил.
Оллоҳ, Оллоҳ бандаларга раҳм
қил!»

Лисоний таржима

Муридлар дод-бедод қилардилар.
Вазирнинг эса, риёзат шиддатидан қомати эгилган эди.

Муридлар унга мурожаат қилиб дедилар: «Эй, вазиримиз! Бизнинг ёруғлик ва нуримиз йўқ. Биз асока-ҳишдан айрилиб қолган кўрларга ўшаймиз. Асокаши йўқ сўқўрнинг ахволи нима бўларди? Шак-шубҳа

йўқки хорлиқдир. Худонинг розили-ги учун қарам қил, бизни бу қадар ўзингдан жудо қилма.

Биз гўдак мисолидирмиз. Сен эса худди доямиз. Марҳаматинг соясини, бошимизга ёйгил, марҳамат айла».

Мақор вазир жавобан шундай деди: «Менинг жоним дўстларим ва издош-муридларимдан айро эмас. Бирок ҳақиқатни тарк айламакка менда изн йўқдир».

Вазирнинг ҳийла ва найранги оқибатида ўн икки гуруҳга пароканда бўлган масиҳийлар жамоасининг пешво-амирлари хилватга чекинган вазир хузурига шафоат талабиди келган бўлсалар, муридлар ўз-ўзларининг бадкор ва осийликларини айтиб, тазарру умидида ташриф бу-юрдилар. («Маснавий» шориҳлари «шиноат» - ёмонликни «ўз-ўзини сарзаниш қилиб, гуноҳкор деб, бил-моқ» маъносидида қўллаганлар). Бинобарин, шогирдлар вазирнинг хилват-нишинлиги боиси уларнинг ёмонли-ги туфайли содир бўлган ҳол, деб гумон қилганлар. Уларнинг қайгу-надомат чекканлари шундан.

Муридлар дедилар: «Эй, улугъ пи-римиз! Бошингга бу бало қақдан тушди? Биз сенсиз дил ва динимиз-ни қўлдан бериб, етим ва каровсиз бўлиб қолдик.

Сен ўз хилватингни тарк қилмас-лик учун турли баҳоналарни рўқач қиласан. Биз эса дилимиз ёниб, дард ва қайгу ичида совуқ оҳлар че-камиз.

Биз сенинг латиф сўзларингга одат қилдик. Хикмат ва маърифат-тингни сўтдек нўш айладиқ. Шу бо-исдан сендан жудо бўлолмаимиз.

Оллоҳ учун сен бизга бу қадар жа-фо қилма. Хайр қил. Бугунни эртага итқитма.

Наҳот сен бу бедил муридларинг фироқингга таълим-тарбиядан маҳ-рум бўлиб, беҳосил ҳолда қолишлар-ини истайсан?

Бекарор муридларинг қуруқликда ги балиқ каби типирчилаб қолди-лар. Музаъриб ва паршон, тирик-ликдан буткул умидларини узмоқда-лар. Жудолик ва фироқ бандини узиб ташла. Дийдоринг сувларига тўсик солма.

Эй, оламларда ўхшаши йўқ зот! Оллоҳ ҳақиқ, бу одамларнинг додига еттил!»

Вазирнинг муридларга дашном бериши

Маснавий

Деди: «Эй, сиз гап билан

оворалар,
Тиллари бийрону хуш гуфторалар.
Хис қулоғига тикингиз пахтани,
Итқитинг кўздан ҳаёллар бандини.
«Пахта» бу бош, сир қулоғидир
магар,

Токи у бор ботинимиз кўру кар.

Лисоний таржима

Вазир кўраклари чок муридлари-га мурожаат қилиб деди: «Эй, беҳуда гап-сўз билан андармон бўлиб қол-ган қавм, огоҳ бўлинглар! Сизлар оғиздан чиқадиған қуруқ ваъза хуш-тор бўлиб қолгансизлар. (Бу нуқтада вазир садоқатли раҳнамолар тили билан муридларни огоҳ этмоқда, яъ-ни панд-насихат ва ўғит бермокъ ёлғиз тил воситасидагина бўлмай, балки ҳақиқий тарикат пешволари ўзларининг хомушлиги ва сукути билан ҳам муридларни сукути ир-шод қила оладилар. Шу боисдан сизлар маъно ва мазмунни фақат тил воситасида билиб оламиз, деб гумон қилсангиз, хомушлик ва сукут оқибатида ҳосил бўлгувчи маънавий ботиний ишоралардан маҳрум бўла-сиз».

«Қулоғингизга «пахта» тикинг», яъ-ни, зоҳирий қулоқлардан кечинг, то-ки ботинингизда мавжуд бўлган қулоқ очилсин. Шундагина илоҳий сирлар нидосини эшитасиз, англай-сиз.

«Бошинг қулоғи» бу ҳиссий-зоҳирий қулоқ бўлиб, сир ва ботин қулоғидаги пахта мисолидир. То ҳиссий қулоқлар эшитишга қодир эканлар, ботиний сирлар қулоғи кар ва ёпиқдир. «Сир қулоғи» тасаввуф истилоҳида «руҳнинг ботиний зами-наси» ҳисобланади, шунингдек, қалб ва руҳдан ҳам юксак мартабада дейилади.

Шарҳ

Пирнинг вужуди, унинг муридлар қошида ҳозирлиги солиқларни ғайб илмига томон эргаштира олади. Гап-сўз, панду насихатга ўрин қолмайди. Пир ёки шайхнинг ботинини ҳис қилмай, унинг панду насихатларига эҳтиёж сезган муриднинг пирга ҳеч қандай иртиботи йўқдир. Шу боис вазир тил воситасида иршод талаб қилган муридларни маломат қил-моқда. Вазирнинг маломатларидан ушбу маънони ўқиш мумкин: «Сиз-лар ҳозирга қадар маъно ва моҳият кирғоғидасиз. Шу сабабдан сўзга эҳтиёж сезаясиз. Сизлар сўзга қул-сиз. Ички-ботиний ишора ва назар-

дан махрумсиз».

«Кулоққа пахта тикмоқ» иборасининг мазмуни билан танишайлик. Ўзбек тилида бу ибора ўзини қарликка солган, лоқайд ва бепарво кимсаларга нисбатан қўлланилади. Албатта, иборада аччиқ киноя ҳам бор. Бироқ шарҳланаётган байтда бу ибора ҳеч қандай товушни эшитмаслик учун кулоқни бекитиб олмоқ маъносини ифода этмокда.

Кулоқнинг эшитиш қуввати — «қувваи сомйа» чеклангандир. Шунингдек, инсоннинг кўриш имкониятининг ҳам муайян чегараси бор. Ана шу ҳудудлардан тажовуз этилганда кулоқ ҳам, кўз ҳам яроқсиз бўлиб қолади. Бироқ чекланган кулоқ ва кўз ҳам илмининг кўмагида (масалан, телефон, радио, дурбин, микроскоп) ўз имкониятларини кенгайтириши мумкин. Албатта, бу ҳодисалар ҳиссий амалларга боғлиқ. Бироқ тасаввуф аҳлининг фикрига кўра бу гайбӣ амалларга тегишли эмас. Кўз ва кулоқнинг зоҳирий бандидан ҳалос бўлиш қаттиқ риёзатни талаб қилади. Ҳиссий бандлардан ҳалос бўлган кулоқ руҳоний садоларни тинглай олса, ҳиссий-зоҳирий пардаларни итқитиб ташлаган нигоҳ олий илоҳий ҳодисаларни кўра олади. Мутлоқ ақлни идрок этмокчи бўлган солиқ ҳар нечук қайду банд-

дан ҳалос бўлмоғи шарт. Софистларнинг эътироф этишича, худди шу мартабада Оллоҳга яқинлик — «қурбун навофил» ҳосил бўлади. У Оллоҳ жамолини кўради, сўзларини тинглайди. Унинг эшитиш ва кўриш қувватлари илоҳийлашади. Махдудлик ўртадан йўқолади.

Шуни алоҳида қайд қилиш лозимки, тинглаш — умуман нақлий илмларга (умуми нақлий) нисбатан одамларнинг мутаассиблиги уларнинг чекланишига олиб келади. Маориф ва тараққиётнинг йўлида девор бўлади. Шундай одамлар борки, улар бир шахс ёҳуд бир табақанинг ақидасига эътиқод қиладилар ва бу ақидада шу қадар мутаассиб бўладиларки, бошқа бир ғайри ғоя ёҳуд фикрни на эшитадилар, на билишни хоҳлайдилар. Шундай қилиб, улар ўзгаларнинг қарашларидан маҳрум бўладилар. Худди шунга ўхшаш ҳодисани кўҳна мадрасалар фаолиятида кузатиш мумкин эди. Бу мадрасаларнинг толиб илмлари қадимги уламолар таълимотига шундай тирмашиб олганларки, тамаддун ва тараққиётдан мутлақо бебаҳра қолганлар. Бинобарин, солиқ ўз кулоғига эмас, балки идроки чекланган ҳиссий эшитиш аъзосига банд солмоғи керак. Ўзини ҳар нечук тўсиқ ва пардадан озод қилмоғи

лозим. Кўзга нисбатан ҳам шундай дейиш мумкин. Зеро, илмий кашфиётларни томошабин кўзи билан эмас, тийрак ботиний идрок назари билан кўрган одам олисларга боқа олади.

Маснавий

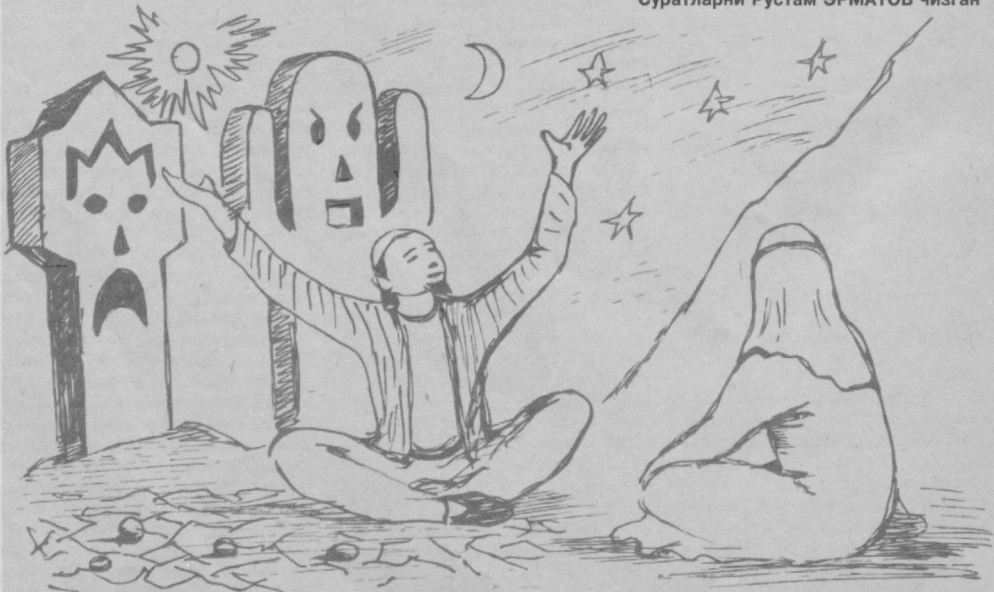
Бекулоқ, ҳиссиз ва фикратсиз бўлинг,
«Иржибий»нинг сирру асрорин, билинг.
Токи бедорлар била суҳбатда сиз, Уйку суҳбатдошидан гафлатдасиз.
Зоҳирий сайр - бу калому феълдир.
Ботиний сайр - бу самодек кенгдир.
Ҳис - қуруқлик; у қуруқликдан бино,
Жон Масихи қўйди дарё узра по.
Қуп-қуруқ жисм узра сайринг сайр эмас,
Жонимиз сайр айлади дарёда, бас.

Лисоний таржима

«Агар Ҳақ таъоло хитобини эшитаман ва Унга томон мутаважжиб бўлман, десангиз зоҳирий ҳислар бандидан, ташқи кулоқдан ва юзакӣ ақлдан ҳалос бўлинг».

«Иржибий» «Фаҳр» сурасининг 28-оятидан итқибос. «Иржибий ила Роббикӣ розиятан марзиятан» («Пар-

Суратларни Рустам ЭРМАТОВ чизган

вардигоринг сари хушнуд ва рози ҳолатда қайтгил).

«Агар сизлар бедор ва хушёр ҳолатда баҳсу сўҳбат билан андармон бўлсангиз, уйқудаги сўҳбат - маъно олами асрорларидан қачон баҳраманд бўласиз? (Инсон токи бедор ва хушёр экан, руҳи жисмга бандидир; рамзу рўёлар оламига киролмайди, тавҳиднинг маъно ва моҳиятини англаёлмайди. Уйқуга чўмганидан сўнг эса, руҳи тана қафасидан ихрож бўлади ва руҳоният оламига қовушади).

Бизнинг сўз ва феълимиз зоҳирий ташки сайрдир. Ҳолбуки ботиний сайр бу осмонлар узра кечадиган ҳол. Ботиний сайр модда ва муддат оламига бўйсунмайди.

Зоҳирий ҳис зоҳир ва суврат оламидан бино бўлди. Бироқ жон Ийсо-си ҳиммат обғини маъно дарёси юзига қўйди. Ҳис-туйғулар зоҳирий ва жисмоний моҳиятга эга эканлиги учун зоҳир оламига мансубдир. Рух маънавий ҳодиса бўлгани боисдан маъно дарёси сари юз боради. Мавлоно таъбиридаги «қуруқлик» зоҳирий сулуққа ишора қилса, дарё аҳвол ва мақомот, шунингдек, ботиний сулуқ рамзидир.

Жисмоний сайр ва сулуқ суврат ва тупроқ оламидан ва ана шу нусут маҳалидан воқеъ бўлгандир. Жон Ийсоининг сайр ва сулуқи маъно дарёсининг ўртасида».

Шарҳ

Ҳақ таъолога ружуъ қилмоқ (юз бурмоқ, қайтмоқ) аноният, худбинлик боқийлиги ва манманлик билан ҳосил бўлмайди. Зеро, банди токи банддан ҳалос бўлмас экан, Мутлоқ вужудга етиша олмайди. Шу муносабат би лан вазира дейдики, то зоҳирий ҳис-туйғулардан чиқиб кетмас экансиз, ботин қулоқларингиз Ҳақ хитобларини илғалёлмайдис. Шунингдек, фикрат ҳам ҳаулга омиктадир. Илм ва Нурдангина иборат бўлган Ҳақ таъолога пайванд бўлиши маҳол. Сўфийлар назарида Ҳақ қуёшдан-да равшанроқдир. У мажҳул эмас. Солиқ туйғулар қулониғи ёлмоғи, мажҳулликка мойил фикратдан воз кечмоғи лозим. Шундагина Оллоҳ хитобини тингламоққа тайёр бўлади.

Мавлоно бедорлик ва уйқуну шарҳларкан дейди, одам боласи токи уйғоқ жон ва рамзлар оламига қўшили олмайди ва рамзий овозларни эшитишга қодир эмас.

Сўз ва амал бу нафс (жон)га таа-

луқли ҳодиса. Сўз, садо, амал жисмининг ташки ҳаракатлари бўлиб, улар, асосан, нафс (жон) воқитасида тирик. Жон баданини та-сарруф айлаб, юқоридаги ҳар икки ҳодисани вужудга келтиради. Де-мак, нафсининг (жон) зуҳури сўз ва феъл мартабасида, унинг сайр-гашти ақл олами худудидадир. Шу боис у юқасак идрок мақомида бўлиб, осмонга қиёс қилинади. Ҳис эса қуруқликдир ва зоҳирий сайр унинг маҳсули. Ҳис жисмдан, у жисмга қайтади. Жон эса мужаррад (ёлғиз-лик) оламига шу сабабли юзланади-ки, у осмон мужаррад оламига мансубдир ва арвоҳ ҳамда ақл билан муносабатда. Ийсо (а.) ваҳдат намуна-си бўлгани учун «руҳуллоҳ» деб ата-лади. Байтда жон Ийсога (а.) ташбиҳ қилинмоқда: «Жон Масиҳи».

Охириги байтда қўлланилган «қуруқлик» юқорида таъкидлангани каби муомала ва зоҳирий сулуқ. «Дарё» эса ботиний сулуқ, аҳвол ва мақомат.

Маснавий

Умримиз ўтди қуруқликдан бироқ,
Ғоҳи дарё, ғоҳи дашту ғоҳи тоғ.
Оби ҳайвонни қаердан топинд?
Сен бу дарё қаъридан сув
ичмадинг.

Лисоний таржима

Умримиз суврат олами ва нусут (моддий) дунё бўйлаб кечди. Ғоҳ тоғу тошда, ғоҳ дарё ва саҳрода яшаб, умрни барбод қилдик. Бу зайл ҳаёт билан ҳеч қачон руҳоний сайрга муваффақ бўлолмаймиз. Модомики, умринг сувратлар оламида ўтаркан, оби ҳайвонни қаердан топинд ва арвоҳ олами дарёси қаърига шўнғиб, ҳақиқат ва валоят мақоми соҳилларига қандай қилиб чиқа олардинг?

Шарҳ

«Оби ҳайвон» шундай ҳаёт сувига нисбатан қўлланиладики, ундан бир қултум ичган одам абадий ҳаётга эришадди. Уни «тириклик суви» ҳам деб атайдилар. «Каҳф» сурасининг 60-65-оятларида Мусо алайҳиссаломнинг Хизр алайҳиссалом билан мулоқоти баёни бор. Унинг тафси-лоти 224-байтнинг шарҳида ўтди. Мусо (а.) бир тош этагида ором оларди. Унинг тўрвасида бир балиқ бўлиб ривоятга кўра тўрва йиртил-ган, бир ақидага мувофиқ тўрванинг бир қисми қўйган эди. Балиқ тўрва-дан чиқиб, сувга шўнғиди. Унинг

ортидан ҳаракат излари жимирлаб қолди. Балиқ кўздан ғойиб бўлади. Балиқнинг тирилишига сабаб Мусо ёҳуд ҳамроҳининг ҳаёт чашмасида ювингани чоғида тўрвага оқиб туш-ган бир томчи сув эди. Худди шу ҳаёт сувиридир.

Ғарблик тадқиқотчилар Мусо (а.) ва Хизр (а.) ўртасида содир бўлган можарони «Гилгамеш ва Искандар» достонидан олинган яҳудий қиссаси-даги Илёс ва Юшъа ўртасида содир бўлган воқеа, деб биладилар.

Гилгамеш дарёлар сарчашмасида яшовчи ва абадий ҳаётга ноил бўлган отаси Утналишим билан ҳаёт сувидан баҳраманд бўлиш мақсади-да йўлга тушади. Бошқа бир омиёна ривоятга мувофиқ Искандар ўз ош-пази Ондраос билан биргаликда ҳаёт сувини қидиришга аҳд қилиб, сафарга чиқади. Қулларнинг би-рида Ондраос тузланган балиқни чашма сувида юваётган эди. Балиққа жон кириб, бир сакраб сувга шўнғиди. Ондраос балиқни тутти мақсадида ўзини сувга отди. Шун-дай қилиб, ошпаз Ондраос ўлимдан нажот топди. У бу воқеани Искан-дарга оқизмай-тоғизмай ҳикоя қил-ди. Искандар ва Ондраос бояги чашмани ҳарчанд қидирмасинлар қайтиб тополмадилар.

Ғарбда ҳам «ҳаёт суви»га нисбатан эътиқод мавжуд. Уни «ёшлик бу-лоғи» деб атайдилар. Бу чашма беҳишдаги олмос ва тиллоларга тўла анҳордан ибтидо топармиш. Кимда ким бу ҳаёт сувидан истеъмол қилса абадий ҳаётга эришаркан. Ўрта асрларда, Америка кашф этил-гач, у ерда ҳам ҳаёт сувини қидир-ганлар бўлган экан.

«Ҳаёт суви» Шарқ исломий адаби-ётида, хусусан, тасаввуф таъсирида ривожланиб ва ўзига турли рамз ҳамда мазмунни ифода этди. Чунон-чи, маънавий фазл ва нашъа; ишқ ва урфон; илоҳий ва ладунний илм; ҳақ висоли; маъшук васли; маъшук лаб ва даҳонининг завку наҳъаси; восил сўҳбати; шеър ва калом; маънавий ва моддий шароб; зилол сув ва ҳоқа-зо.

Мутаржим –
Асқар МАҲКАМ

Шорихлар –
Обидин ПОШШО,
Карим ЗАМОНИЙ,
Бадийуззамон ФУРУЗОНҒАР,
Абдулбоқи ГУЛПИНОРИ.

(Давоми бор).

Ойшабиби Воқеаси ёхуҷ кўзёш мақбараси

Марказий Осиёда гўзал қизлару мунис оналар шарафига кўп минора, мақбаралар қурилган. Қоратоғдаги Думалоқ она, Қорақўнғирдаги Болғон она, кўҳна Урганчдаги Тўрабекхоним, Самарқанддаги Бибиҳоним, Зангиотадаги Анбарбиби, Фарғонадаги Биби Убайда, Жамбул шаҳри яқинидаги Ойшабиби мақбараси ҳам ана шу обидалар шодасининг доноларидан биридир. Бу мақбара Ойшабиби унаштирилган Қорахон томонидан қурилган.

Зангиотанинг асл исм-шарифлари Ойхўжа бинни Тожихўжа бўлиб, Тошкент шаҳрининг Самарқанд дарбоза мавзесидagi Зангиота маҳалласида дунёга келганлар. Ота-боболарининг дала ҳовлилари қадимки Золдеҳқат — ҳозирги Зангиота қишлоғида эди. Катта бобоси Арслонбоб отанинг маслаҳатига кўра Тожихўжа ҳазратлари дала ҳовлида яшашга қарор қилган эдилар...

Зангиота Хоразмда пирлари ҳузурида ўттиз йилча таълим олиб, хизмат қилиб, муридликни адо этадилар. Пирлари Ҳаким ота — Сулаймон Боқирғоний васиятларига кўра, ул зотнинг вафотидан қирқ кун ўтгач, аёллари Анбарғибини никоҳларига оладилар. Орадан кўп ўтмай, она қишлоқлари Золдеҳқатда Хоразмдан кўчиб келадилар. Бу ерда тирикчилик юзасидан подачилик қила бошлайдилар. Ётмиш йилча подачилик қилиб, 1258 милодий (ҳижрий 656) ийли вафот этадилар...

Ойшабиби Зангиотанинг ўғай қизлари эди...

Қуллардан бир кун Зангиотанинг уйларига Тироз шаҳридан Қорахон деган йигит отасини бошлаб келади. Ота-бона Зангиотанинг уйида мол сўйиб, худойи қилишиб, ул зотнинг дуосини оладилар. Шу орада Анбар онанинг қизи Ойшага тасодифан меҳмон йигитнинг қўзи тушиб, қолади. Қорахоннинг отаси Ойшабибининг дарагини эшитиб, ўғлига олиб бермоқчи бўлади. Қуда-андачи қилиш иккала отага ҳам қуш қолади. Улар ўзаро келишган ҳолда

тўй кунини белгилашади. Шундан кейин, Қорахон ва унинг отаси тўйга тайёргарлик қўриб келиш учун Тирозга жўнайдилар. Урф-одагга кўра, тўй аввал кизкида бўлиши керак эди, аммо насиб этмади...

Ойшабиби тўй кунини кута бошлайди. Қуёв ва унинг навқарларига гулдор ҳошияли рўмолчалар, бўлажак қайнона ва қайночасига, қайнисингисига антиқа белбоғу рўмоллар тикиб қўяди. Охири тўй бўладиган кун ҳам етиб келади, аммо қуёв томонидан дарак бўлмайди. Қизнинг қалби хавотирдан баргдай титрай бошлайди. Орадан бир ҳафта ўтади. Маҳалла-қўйда ҳайронлик. Қиз шовшув, ғийбатларни бартараф этиш мақсадида онасига дейди:

— Онахон, ким янга тайинланг, улар мени Тирозга олиб боришсин. Майли, тўй ўша ернинг ўзида бўла қолсин!

— Сабр қил, қизим, қуёв сира вафосизлик қилмайди, бирор сабаб бордир.

— Бирор гап бўлганини мен ҳам сезиб турибман. Одамларнинг мишмишларидан ўртаниб кетяпман, онажон!

— Ундай бўлса, отанг билан маслаҳатлашиб қўрай, ҳозирчалик сабр қил.

Ўша кун Ойшабиби она тушликни кўтариб, Зангиота ёнига бориб кизининг дардини маълум қиладилар.

— Нима бўлганда ҳам хабар бериш қуёв томонини иши, — деб Зангиота аёлларига тушунтирадилар. — Қанча бўлса ҳам кутайлик. Аёллик андишасида туринглар! Юртида бир жанжаллик иш чиққан бўлса керак, ўшани тинчитиш билан овора...

Бу маслаҳатдан кейин яна уч кун ўтади. Ойшабибининг сабр-қосаси тўлиб, бир ўзи йўлга тушмоқчи бўлади. Ўша пайтларда Зангиота подаларини ҳайдаб, Паркент қирларидаги ўтлоқларга ўтиб кетган эдилар. Анбар она нима қилишларини билмай, охири рози бўладилар. Ойшабибининг ёнига икки ёш янгани қўшиб, уларни эркакча кийинтириб,

оқ йўл тилаб, қузатиб қоладилар. Эртаси кун кечқурун Зангиота уйга келсалар Ойшабиби кўринмайди, дил қўзлари билан унинг қуёв томонга кетаётганини қўрибдилар-у, индамай ўтираверибдилар.

— Отаси, — дебдилар Анбар она дастурхон устида гап очиб, — қизингиз одамларнинг гап-сўзларига ориятти келди, икки ёш янгани қўшиб қузатиб қолдим, олисда бўлганингиз учун сизга хабар қилишга илож тополмадим. Илойим, эсон-омон етиб борсин-да!

Аёлининг гапларини эшитиб, Зангиота диллари оғригандай, оғир ҳўрсинибдилар. Бундан Анбар онанинг юраклари азилиб, қўзларига ёш келибди:

— Норози бўлманг, отаси! Ота рози — Худо рози, деганлар, — дея рўмоллари учига қўз ёшларини артиб, ташқарига чиқиб кетибдилар.

Беш кун деганда Ойшабиби ва янгалари Тошкент сарҳадидан чиқиб, Тирозга яқинлашибдилар. Шаҳардан ўн етти чакирим беридаги ажойиб манзарали Кичиккўл овулида дам олишиб, кийимларини ўзгартириб олишмоқчи бўлибдилар. Соя-салқин дарахтлар тағида ўсган майсаларга отларни тушовлаб қўйибдилар. Исқандан елпиниб ўтирган Ойшабиби янгаларига қараб, маслаҳат тарзида дебди:

— Қаранг, шундай хушманзара жойда ҳеч ким йўқ экан. Талай йўлни босиб ўтдик. Келинлар, қўл сувида бир чўмилиб, покланиб олайлик, кейин йўлга тушамиз.

Унинг тақлифи янгаларига маъқул тушибди. Учаласи тиниқ-шаффоф қўл сувида мазза қилиб чўмилишибди. Чўмилишдан кейин эркакча кийимларини ҳуржунларига жўйлаб, аёллик либосларини қийишгаётганида Ойшабиби чинққриб юборибди. Унинг елкасидан кичик бир қора илон тушиб, ўтлар орасига судралиб кириб, қўздан гоийб бўлибди.

— Орқа қурагимга игна санчилгандек бўлди, илон қақди-ёв!

Янгалар шоша-пиша қўл сувидан олиб, илон қаққан жойни ювиб,

ўзларича муолажа қилишибди, фойдаси бўлмабди. Қиз иситмалаб, ҳолсизланибди. Шунда янгалардан бири овулга от чоптириб бориб, хонадонлардан бирининг соҳибига бўлган воқеани тушунтириб, уни Қорахоннинг ёнига жунатибди. Қорахон этиб келгунича Ойшабининг аҳволи анча оғирлашибди. Йигит этиб келганида эса, Ойшабиби кўзларини зўрга очибди:

— Иншооллох, сизни кўрдим, дийдор киёматга қолади, деб кўрқандим, — дебди, юмилиб бораётган кўзларидан ёш тўкиб, — Қорахон ўндай дема, эрта билан йўлга чиқмоқчи эдик, келаётганингни билмадик. Бу ерда қалмоқлар исён кўтариб қолди, шу ташвиш туфайли сенга ёлғончи бўлиб қолдим, узр. Ойша, кўзингни оч, — дея овозининг борица ўқибди йиғлабди. Шунда Ойшабиби кўзларини зўр-базўр очиб, йигитнинг ёшларини кўлидаги рўмолчаси билан артмоқчи бўлибди-ю, артолмай, кўли ерга осилиб қолибди...

Аламига чидаёлмаган Қорахон ботир ўзининг бутун давлатини сарфлаб, кўл бўйига салобатли мақбара қурдирибди, ўзи эса йиғлай-йиғлай уйланмай, икки-уч йил юриб, қалмоқларнинг кейинги исёнини бос-тириш чоғида ҳалок бўлибди...

Кичиккўл овулига мақбара қурилгач, ўша жой «Бибиойша овули» атала бошланибди. Қозоғистоннинг ҳозирги Жамбул шаҳри остонасидаги бу мақбарага келган зиёратчилар Ойшабиби воқеасини Раҳматилла отадан эшитишиб, кўзлари жикқа ёшга тўларкан. Шу боис уни кўпчилик кўзёш мақбараси, деб ҳам атайдилар. Аслида эса бу ёри висолига етолмаган қуввнинг ёшларига қорилган лойдан бино бўлган мақбара экан.

Зиёратга борганимизда мақбара

атрофини тозалаб юрган Муҳаррам Саъдулла қизи, Насиба Қосим қизи каби онахонлар бизнинг Зангиота қишлоғидан эканлигимизни эшитиб, қабр ёнига келиб ўтиришди-да кўзлари ёшга тўлган ҳолда ушбу қўшиқни айтишди:

*Буйша қиз, Буйша, —
Фариштасан, нодирсан.
Бевақт сўлган гунчадай
Кўл бўйида ётурсан!*

*Кўл эмас бу — суйганинг
Қорахоннинг кўз ёши.
Гувоҳ бўлар ҳар доим
Устингда қабр тоши.*

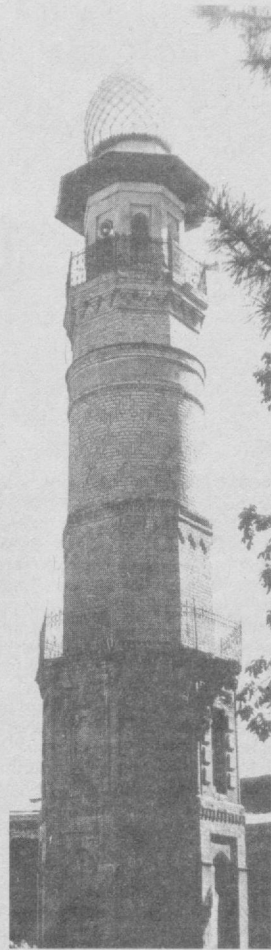
*Вақтида тўй бўлмайин
Қолдинг элдан уятга,
Йўл юриб беш кеча-кун
Етолмадинг муродга.*

*Зангибобо дилида
Бўлганидан норози, —
Кичиккўлнинг бўйида
Сўнди янғроқ овозинг.*

*Қалмоқларнинг жангида
Шаҳид бўлди Қорахон.
Сени ёдлаб, кўп йиғлаб
Йигит ўлди Қорахон!..*

*Буйша қиз, Буйша, —
Фариштасан, нодирсан.
Бевақт сўлган гунчадай
Кўл бўйида ётурсан!*

Қўшиқ тугаши билан мақбарага қараб турувчи Абдулла ва Раҳматилла оталар ёнимизга келишиб, тиз чўкдилар. Абдулла ота тиловат қилдилар. У киши фотиҳа учун кўл очганларида қабрдан қандайдир овоз чиққандек бўлди. Раҳматилла отанинг айтишларига қараганда, ҳар доим Зангиотадан зиёратчилар келишганида шу ҳодиса юз бераркан.

Гўё Ойшабининг руҳи поклари бир хўрсиниб кўяр эмиш. Бу балки, афсус оҳидир, балки, она тупроқни соғиниш нола-сидир...

Баъзан одамлар, Қорахоннинг қабри қаерда экан, деган саволни беришади. Қорахон йиғлай-йиғлай уч йилдан сўнг жангда Тироз шаҳри марказида ўлади. Удумга кўра уни ўлган ерига дафн этишади. Унинг мақбараси ҳозирги Жамбул шаҳридаги катта йўл ёқасида. Хамма уни «Авлиё ота қуёви мақбараси» дейишарди, орадан йиллар ўтиб, одамлар айтишга қийналишиб, «Авлиё ота» деб қўя қолишган. Ҳатто, унинг вафотидан кейин шаҳарнинг номи ҳам Авлиё ота бўлиб атала бошланган.

**Олим
ҚҶҚОРБЕКОВ.**

«Кичкина одам»нинг ОВОЗИ

Собик Шўролар тузумининг кишилар руҳиятида, маънавиятида қолдирган асоратларидан имкон қадар тезроқ халос бўлмоқлик бугунги кунда ижтимоий-маънавий ҳаётимизда муҳим масалалардан бирига айланди. Зотан, инсон ҳақ-ҳуқуқларининг поймол этилиши, ижтимоий адолатга бўлган ишончнинг йўқолиши туфайли жамиятда содир бўлаётган воқеаларга бефарқлик, ҳар қандай ҳақсизликка норозилик билдирмай, эҳтиёткорона умр кечириш мустабид тузумнинг аксарият фуқароларига хос турмуш тарзига айланган эдики, ўз даврида бу иллатга муносабатини билдирган ёзувчи Эркин Аъзамов «Жавоб» номли қиссасида ана шундай кишиларнинг ўзига хос талқинини яратди.

«Жавоб» қиссасининг қаҳрамони Нуриддин Элчиев оилада меҳрибон ота, садоқатли умр йўлдоши, ишонада эса яхши ҳодим ва ҳамкасб бўлишига қарамай, муаллифнинг ўз қаҳрамонига муносабатида киноя сезилади: «Лекин барчани шуларсиз тасаввур этиб бўлмайди: оммавий сахналарга одам керак-ку!.. Баъзилар ҳафталаб ишхонада кўрмисаслиги мумкин, аммо у бир соат бўлмаса, дарров билинади-қўяди — ўрни бор, ўрни! Камтарин, камписанд, лекин бошқа одам босолмайдиган, бошқа одам ярашмайдиган ўрни». (Э.Аъзамов. «Жавоб», 1986 йил).

Элчиевнинг жамиятда тутган ўрни ва мавқеага ёзувчининг муносабати ана шундай зиддиятли, яъни унинг қаҳрамонга хайрихоҳлиги замирида норозилик, мавжуд. Бироқ ёзувчи Нуриддин Элчиевни маънавий-ахлоқий жиҳатдан инкор этмайди.

Маънавий-ахлоқий нуқтаи назарида собит тура олгани учун ҳам Элчиев ўзлигини заррача иккиозламачилик қилмай, тафтиш қила билди. Бунинг учун Элчиев ҳаётида унинг бутун ички оламини мувозанатдан чиқардиган воқеа содир бўлди: уни шафқатсизларча калтаклашгани етмагандек, топталган қадр-қиммати эвазига пул таклиф қилишди. Ҳақоратланган, иззат-нафси ерга урилган Элчиев шундагина намунали кўринган, тўғри ва мақбул деб билган ҳаёти моҳиятидаги бўшлиқни кўриб қолади. Йўқ, у Хайдар Самадович ёки Нодир Файзуллаевлар йўлини тутга олмасди, албатта. Бироқ, ана шундай олғирларнинг, юлғич кимсаларнинг ошиғи олчи бўлишига Элчиев ва у кабиларнинг камтарин-у камсқумлиги ҳам бир қадар йўл очиб берганлигини англамабди.

Элчиевнинг камтаринлиги замиридаги сусташлик, камсқумлик ўз ҳақ-ҳуқуқини билмаслик бўлиб кўриниши уни четга чиқариб, қадр-қимматсиз кишига айлантирди, тақдирини эса ўша олчоқ кимсаларнинг қўлига топшириб қўйди. Элчиев ана шу аччиқ ҳақиқатни англаш жараёнида яна шуни ҳам тушуниб етдики, у ўзининг ожиз, кўрқоқ ва ношуд кимсага айланиб қолганлигини ҳам сезмабди. Бошига тушган кўргиликларнинг сабабини ахтарар экан, сўнгсиз изтироб, аламли уйлар гирдобда қолган Элчиев ўзи билан ўзи ёлғиз қолиб, жамики руҳий қийноқларининг асл сабабларини эътироф этишга мажбур: «Аканг — совхоз директори, катта одам, муҳим вазифалари бор, комиссиялар билан иш қўради, сеникига келгани қўли тег-

майди унинг. Дўстинг ... Хайдар Самадович! У келмайди, сеникига келмоқдан нима фойда унга? Хотинингчи, Мастура-чи? Нега? Негаки сен кичкина одамсан, кичкина!»

Нуриддин Элчиевнинг ўз-ўзини қайтадан идрок этиш жараёнида муаллиф киноясининг ўрнини қаҳрамоннинг ўз-ўзига кинояси эгаллайди: «Уларнинг назарида, калтак еб омон қолганлигини «нишонладинг», калтак еганингни «ювдинг» холос! Элчиевнинг ўз-ўзига кинояси, унинг бошқаларга кесатикларидан фаркланади. Хайдар Самадовичнинг икки-юзуламачилиги, майда, арзимас манфаатларидан бир қарич ҳам юқори тура олмаслигини Элчиев тушунади. «Вахоланки, менга ҳеч қачон «Йўқ» демайсан, лекин доим мана шундай лиқиллайсан, номатлуб ўринларда мурувват, қаҳрамонлик кўрсатмоқчи бўласан. Сенинг қасбинг, сенинг қиёфанг, шу — муаллақбозлик».

Элчиевнинг ўз-ўзига кинояси эса унинг руҳиятидаги зиддиятларнинг натижаси бўлиб, ўзлигини шафқатсизларча таҳлил қилаётган инсоннинг, барча кўргилиг-у изтиробларининг бош айбодори аввало ўзи эканлигини эътироф эта олган одамнинг иқрорини ифодалайди. У бир пайтлардаги ўт-олов ўспириндан эндиликда кўрқоқ ва ношуд, ночор одамга айланган. Элчиевга уят ва номус ҳисси азоб бераркан, у бу азобдан қутулишнинг энг ожиз, энг ночор йўлини танлайди — ўз жонига қасд қилади. Тутган йўлнинг нотўғрилигини, ночорлигини кеч бўлса-да англаш, ўзлигини қайтадан идрок этиш билан Элчиев ўз охиригиларни енгиси учун дастлабки қадамини қўйди. Бу унга руҳий халоват ва хотиржамлик олиб келади. Зотан, энди у бошқалардан мурувват кутиб яшайдиган, ўз тақдирини ўзгалар қўлига кўр-кўрона топшириб қўйган «кичкина одам» эмас, ўз оиласи ҳамда жамият олдидаги бурч ва масъулиятини теран анлаган инсонга айланиб боради.

Ёзувчи Эркин Аъзамовнинг «Жавоб» қиссасида кўтарилган муҳим ижтимоий-маънавий масалалар, назаримизда, бугунги кунда ҳам аҳамиятини йўқотгани йўқ. Афсуски, адабларимиз, ёзувчи, шоирларимизнинг асарларида жамиятнинг маънавий инқирозга учратган ижтимоий иллатларнинг чуқур таҳлилини кам кўрамиз. Реалистик адабиёт бусиз яшай олмайди.

Машхура ШЕРАЛИЕВА,
Андижон Давлат университети.

Маънавият . Муסיқа . Дин .

Маънавиятнинг асосида миллатнинг тарихий маданияти, адабиёти ва санъати, муסיқаси, дини ва миллий қадриятлари ётади.

Инсонда маънавиятни шакллантириб боришда адабиёт ва санъатнинг барча турлари, айниқса, муסיқа санъатининг тутган ўрни беқиёсдир. Бу соҳада жаҳон олимлари томонидан жуда кўп тажрибалар ўтказилиб, маънавий-руҳий ва ахлоқий тарбияда муסיқа таълими жуда яхши самара берганлиги ўз исботини топган. Шунинг учун ўша даврлардан бошлаб музиқани, тарбия соҳасидаги энг илғор фанлар қаторига қўшилиб, боғчаларда, мактабларда ва махсус ўқув юртларида ҳозиргача ўқитилиб келинмоқда.

Адабиётшунос Иброҳим Ҳаққулов

ўзининг «Муסיқа — миллат завоқи» номли мақоласида қуйидаги фикрларни билдиради: муסיқа илмига диний нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак ҳам бизнинг ўзбек-турк адабиёти, Шарқ-Ислом адабиётига қандай боғланган бўлса, музиқамиз ҳам Шарқ-Ислом музиқасига шу қадар боғланганки, уларни бир-биридан ажратиб бўлмайди.

Лекин бугун тараққий этаётган муסיқа ва қўшиқчиликда ислом маънавиятига хос боғланишларнинг йўқлиги ҳам илм ахллари томонидан очик-ойдин эътироф этилмоқда.

Маълумки, собиқ қизил империя даврида мумтоз музиқамиз мазмунида «диний ғоялар акс этган» деб камситилган эди. Иброҳим Ҳаққуловнинг изоҳлашича, ислом оламида ҳамма даврларда ҳам дин олимларининг музиқага нисбатан қарашлари бир хил бўлмаган. Уларнинг баъзилари салбий муносабатда бўлишса, кўпчилиги ижобий муносабатда бўлишган.

Шу нарса қувонарлики, Абу Наср Форобий, Ибн Сино, Беруний, Мирзо Улуғбек, Абдурахмон Жомий,

Алишер Навоий, Бобур, Оғаҳий каби буюк алломаларимиз адабиёт, музиқа ва қўшиқчилик санъати билан шугулланиб, ўзлари созлар ихтиро қилиб, унда моҳирона чала олишган. Улар музиқа назариясига оид бир неча асарлар ёзиб, бизларга мерос қилиб қолдиришган. Бинобарин, ўша замонда каттаю кичик — барча музиқа шайдоси бўлган. Халқ ҳаётидаги ҳар бир файзли фурсатлар, тўй ва бошқа маросимлар куйсиз, қўшиқсиз ўтмаган. Ҳатто дафн маросимларида ҳам хофизлар иштирок этилиб, марсиялар ўқиб, мақом куйларидан ижро этганлар. Бу марҳумга ҳурмат-эҳтиром, шу билан бирга оғир жудоликка учраган кишиларга таскин берган.

Аммо XVIII асрда вужудга келган ваҳхобийлар оқимининг вакиллари барча санъаткорлар қатори музиқани ҳам «мақруҳ амаллар» қаторига қўйишган. Лекин энг муқаддас китобимиз «Қуръони Карим» ва «Ҳадиси Шариф»да музиқага нисбатан бирон бир салбий маълумотнинг йўқлиги музиқага бўлган салбий фикрларни ўз-ўзидан инкор қилади.

Демак, музиқа илми инсонга маънавий камолотдан сабоқ бериб, қалбларда имон-эътиқодни, соф муҳаббатни макон топтиришда, биз билан шодлик ва ғамни, қувончли ва ғуссадор кунларни баҳам кўриб, ҳаёт йўлини босиб ўтишда, масъуд дақиқаларимизда гувоҳ, аламли кунларимизда ҳамдари бўлиб, бизларни руҳий маданиятига эришиб боришимизда мадад берувчи энг муҳим омиллардан биридир.

Маҳмуджон ДАДАБОВ,

Наманган педагогика билим юртининг олий тоифали музиқа муаллими,
Ўзбекистон халқ таълими аълочиси.

Ижтимоий тараққиёт ва аёллар муаммоси

«Аёллар муаммоси» атамасини фанга илк бор ким олиб кирганини аниқлаш қийин. Чунки аёллар масалалари биринчидан, цивилизация юзага келгандан бери мавжуд ва барча тарихий ривожланиш босқичларида улар билан ёнма-ён келади. Инсоният тарихида бирор босқич йўқки, аёллар масалаларига у ёки бу тарзда ёндошмаган, у ёки бу тарзда уларни ҳал қилишга интилмаган бўлсин. Иккинчидан, тафаккур тарихида маълум бир из қолдирган барча файласуфлар, мутафаккирлар, давлат арбоблари, шоиру адиблар аёлга тааллуқли ўз қарашларини айтиб ўтганлар. Уларда аёлни қулар ва ҳайвонларга тенглаштиришдан тортиб, то фаришта даражасида тасвирланишигача учратишимиз мумкин. Бирок, аёллар ахволини, ҳуқуқини ижтимоий муаммо сифатида тилга олган биринчи киши у фаранг маърифатпарвар-файласуфи Ж.А.Кондорсе бўлиб, у ўзининг 1789 йили эълон қилган «Аёлларни фуқаролик ҳуқуқига киритиш ҳақида» деган мақоласи билан аёллар муаммосини кенг миқёсда тадқиқ қилиш, уларни ҳал этишга инсонпарвар кучларнинг жалб этишни бошлаб берди. Шу даврдан бошлаб Франция, кейинроқ Англия, Германия, Норвегия каби давлатлар парламентларида аёллар масалалари, уларнинг тенг ҳуқуқлигини таъминлаш тез-тез муҳокама қилинадиган бўлди.

Демократик ўзгаришлар Ўзбекистонда истиқомат қилаётган барча миллат ва элатларга мансуб аёлларнинг ҳам ҳаёти ва фаолияти соҳаларида турли даражада ижтимоий-сиёсий ва ҳуқуқий муаммоларни юзага келтирмоқда. Бунда ушбу жиҳатларга эътибор кўрсатиш лозим: аёлларнинг ишлаб чиқариш соҳасидаги фаолияти, унинг оилавий муносабатларига таъсир этишига олиб келувчи муаммолар; бошқарув тизимидаги аёл салоҳияти ва унинг бу мавқеининг шахсий

фазилатларига таъсири масалалари; жамиятда аёлга нисбатан қўйилаётган талаб ва кутишларга мослик ёки мос эмаслик натижасида келиб чиқадиган муаммолар; ҳуқуқий онг шаклланимаганиги туфайли жамиятдаги воқеа-ҳодисаларга нисбатан юзага келадиган муаммолар; ўзаро муносабатларда мулоқот маданияти ва нормалари тўла шаклланимаганиги оқибатида вужудга келадиган муаммолар; аёлларга нисбатан эскича қараш ва муносабат сақланиб қолганигига боғлиқ равишда юзага келадиган муаммолар.

Аёлларни ижтимоий меҳнатга жалб этилгандан то ҳозирги кунгача аёлларнинг эркаклар билан тенг ҳуқуқлиги масаласи халқаро миқёсда умумжаҳон Декларацияси, давлатларнинг қонуналирида белгилаб қўйилди. Эндиликда аёлларнинг ижтимоий ҳаётга аралашуви, унинг жамиятдаги улуши ва мавқеини оширди. Ҳозирги даврда аёлларимиз исталган соҳада миллат ва диний эътиқодларидан қатъи назар ўз истеъдод ва қобилиятларини тўла намоён этиш имкониятига эгадирлар. Бу эса ўз навбатида турли соҳаларда уларнинг ютуқларга эга бўлишларига олиб келиши ҳам мумкин.

Аммо, аёлларнинг ижтимоий ҳаётда фоллашувлари ўз навбатида уларнинг оилавий муносабатларига таъсир кўрсатиб, бу борада қўллаб муаммоларни юзага келтирар экан:

— биринчидан, уларнинг оила муҳитида бажарадиган юмушлари ва ишлари салмоғи каммаймас экан;

— иккинчидан, оиладаги ўзаро муносабатлар, уй-рўзгор ишларини олиб бориш аёллар зиммасида кўпроқ бўлиши уларнинг иш жойига ва фаолиятига нисбатан иш тажрибаси ва касбий малакаси эркакларникидан кам ва паст бўлишига олиб келиши мумкин экан;

— учинчидан, аёлларнинг ижтимоий меҳнатга муносабатлари ва оила муҳитидаги юмушлари салмоғи ка-

маймадлиги уларнинг саломатлик кўрсаткичлари пасайишига олиб келиши мумкин экан;

— тўртинчидан, оила муҳитида фарзандлар ва қарияларнинг қаровсиз қолиб кетишларига олиб келиши, айниқса, ўсмирлик давридаги фарзандларнинг назоратсиз қолиши оқибатида уларнинг жиноят ва турли хулқ оғишларига юз тутишларига сабаб бўлиши мумкинлиги;

— бешинчидан, ижтимоий фаоллашув туфайли оилавий роллар тақсими бузилиши, оилавий ролларнинг тўла бажарилмаслиги ва бу ажралишларга олиб келиши мумкинлиги кабилар.

Бошқарув тизимида аёллар салоҳиятидан фойдаланиш ҳам ўз навбатида бир қатор муаммоларга сабаб бўлади: жумладан, унинг оила муҳитида, фарзандлардан узоқлашишига; унга бўлган муносабат ва ишига талаб эркак раҳбардан кам қарамаслигига; бу эса, ундан қўллаб-қувватли сарфлашига олиб келади. Албатта бошқарув фаолиятида аёл раҳбар билан эркак раҳбар иш олиб бориш усули, ишга муносабати каби жиҳатлар ҳам ижобий, ҳам самарали томонларини ҳар бир жинс вакилида намоён этади. Ва бу жараёнда шахсий фазилатларда аёллик фазилатларидан воз кечиш эркаклик фазилатларига эришиш лозимлиги кўринади, йўқса, иш фаолиятида самара камдек туюлиши мумкин.

Келтирилган барча муаммолар аёл ҳаёти ва фаолиятида ўз таъсирини кўрсатмоқда. Бу муаммоларни етарли даражада ўрганиб, тадқиқ этиб, керакли хулосаларга келиш ва амалий тавсиялар ишлаб чиқиш ҳаёт зарурати бўлиб қолди.

Сабоат САФАЕВА,

И.М.Муъинов номидаги Фалсафа ва ҳуқуқ институти катта илмий ходими.

Хушқомат бўлишни истасангиз

(Ҳажвия)

Бекатда автобус кутиб турган ўта семиз ва ўта озгин аёл бир-бирларига қараб қўйишар, икковлари ҳам биринчи бўлиб гап бошлашга журъат қилолмас эди.

— Мафтуна, ўзингмисан дугонажон? — сўради Назокат дугонасини зўрға таниб.

— Вой, ўзингмисан, Назокат? — деди Мафтуна ва икковлари қучоқлашиб қўришдилар. Сўнг бир бирига тикилиб қолди. Мафтуна секин сўради:

— Нима бўлди ўртоқжон, касалхонада ётиб қиндингми?

— Йўғ-е, соғман, фақат...

— Бирам ўзгариб кетибсанки, шунчалар ҳам озибсанки...

— Қўришмаганимизга ярим йилдан ошди. Озоддан туғилган кунда бирга ўтиргандик, — дея аниқлик киритди Назокат. — Аҳволимни қўриб турибсан, ўзингга нима бўлди, бирам семириб кетибсанки, тинчликми дугонажон?

— Э-э-э-э, сен сўрама, мен гапирмайин. Бир дугонанинг гапига қириб, дўкондан «Хушқомат бўлишни истасангиз» деган китобни сотиб олгандим, ўша китобдаги маслаҳатларга амал қила бошладиму шу кулфатларга йўлиқдим.

— Ўзингни туппа-тузук қоматинг бор эди-ку, — Мафтуна, афсус билан сўради Назокат.

— Шунга қуйинаман-да ўртоқжон, — деди Мафтуна. — Китобдаги келишган қоматли аёллар расмини қўриб шошиб қолибман, ўшалардай бўламан, деб ўйлабман. Ўзинг-чи, ўзинг нега бу аҳволга тушиб қолдинг?

Назокат ҳам хуноби ошиб гап бошлади:

— Менам шу китобни дўкончада қўриб сотиб олдим-у, эс-хушимни йўқотиб, маслаҳатларига шўнгибман. Мана аҳвол, қўриб турибсан, кундан-кунга чўп бўлиб озиб кетаялман. Қаерда адашдик экан, а?

— Мениям бошим қотиб қолган. Қайта-қайта ўқийман, худди китобда ёзилгандай бажараман. Эрта тонгда югураман, сўнг ўн дақиқа гимнастика қиламан, нонуштага сут, қатик, бир бурда нон, кечкурун фақат мева

ейман, лекин қўриб турганингдек, кундан-кунга бесўнақай бўлиб, семириб кетаялман, — дея ҳасратидан чанг чиқади Мафтунанинг.

— Менам худди шундай қиламан, лекин қўриб турганингдек ўзи кетаялман. Ётишдан олдин ўн дақиқа оёғимни иссиқ сувга солиб ўтираман. Китобда ёзилган мевали никоб тайёрлаб юзимга суртаман.

— Қўриб кетсин ўша мевали никоби, — дея хуноби ошиб дугонасининг гапини бўлди Мафтуна. — Ўшани бир ой суртишимни биламан, юзимда доғлар пайдо бўлди. Дўхтирлар ҳам кетказишолмаяпти.

— Белга солиб айлантирадигани билан кундузлари машқ қилардим, белимга сиғмай қолди, ўнг бикинимда санчик пайдо бўлди.

— Вой дугонажон, мениям чап бикинимда санчик пайдо бўлган, — дея тасдиқлади Назокат.

— Тўнов кунни автобусда кетаётсам, — дугонасига гап бермай сўзида давом этди Мафтуна. — Бирдан шундай санчик турдики, оғриқдан инграб юбордим. Ёнимда ўтирган сўлоқмондай эркак: «Ёрдам берингла, манави хотинни тўлғоқ тутаяпти, ой кунни яқин экан, кўчага чиқиб нима қиларди, эҳ хотинлар», деса бўладими?

Икки дугона суҳбатни давом эттириб, бекатдан узоклаша бошладилар. Ҳеч қанча юришмай, бирдан тўхтаб, иккови ҳам бир бирига қаради. Назокат Мафтунага тикилиб сўради:

— Дугонажон, оксаялсанми дейман ёки менга шундай қўридим?

— Ҳа энди, нимасини айтасан, — дея афсус билан бош чайқади Мафтуна. — Югуриш машқларини бошлаганимдан кейин беш ой ўтганда уйимиз ёнида энди чиқиб югуришни бошлагандим, ерда ётган симга ўрлашиб йиқилдим, оёғим синиб, ўшандан буён оксайдиган бўлиб қолганман. Ўзингм чап оёгингни салгина қийшиқ босаялсанми?

— Китобда турникча осилиш машқлари бор экан, поччанг қилиб берган турникдан йиқилиб, чап оёғим оксайдиган бўлиб қолган.

Икки дугона, ўта семиз ва ўта озгин аёл бири оқсаб, иккинчиси оёғини қийшиқ босиб боришмоқда. Бири қўйиб, бири олиб, ҳали ҳамон «Хушқомат бўлишни истасангиз» китобини муҳокама қилиб бошига тушган турли нохушлиқларни санаш билан банд.

Биз ҳам «эҳ, сиз аёллар, аёллар» деймиз, сиз-чи?

Салоҳиддин СИРОҲИДДИНОВ.

ТАЪМАГИРЛИК

— Дўхтир, бошим оғрипти. Ҳаво ўзгарганлиги туфайли ҳароратим кўтарилиб, бўғимларим қақшаб кетяпти.

— Уйқунгиз яхшими?

— Унчалик эмас.

— Қахва ичганингиздан сўнг уйқунгиз қочадиган вақтлар ҳам бўлади-ми?

— Ҳа, бўл туради.

— Айниқса Бразилия қахвасиданми?

— Ҳар қанақасидан.

— Нимасини айтасиз, Бразилия қахваси энг яхши. Топа олган пайтимда мен доимо Бразилия қахвасини ичман.

— Дўхтир, ҳароратим баланд эмас, аммо...

— Ўтган куни дўконда ҳинд чойини олмақчи бўлиб турган эдим. Навбат менга етганда тугаб қолди қурмағур, бошқасини эса ичмайман. Энди уни қаердан топаман, ҳеч ақлим бовар қилмаяпти.

— Дўхтир, бўғимларим ҳам оғрипти. Ҳаво ўзгарганда оғрийти, нимага экан-а?

— Бўлиб туради. Ҳаво ўзгарганда бўғимлар оғримай, қаер оғрисин яна?

— Ҳароратим унчалик баланд эмас, лекин...

— Қисқичбақалар йўқолиб кетди. Авваллари бир бемор топиб келарди. Энди ўзи ҳам йўқолиб қолди. Ё ба-тамом тузалиб кетди, ё... Йўқ, унинг бунчалик тез тузалиши мумкин эмас. У озик-овқат бўлимини бошқарарди. Бундай беморлар яхши дўхтир қўлига тушса узоқ вақт касал бўлади. Демак, бошқа дўхтирга ўтиб кетди. Ёки кўчиб кетди, лекин тузаланган йўқ.

— Бошим ҳам оғрипти, дўхтир.

— Кўнглингиз айнимаяптими?

— Айнипти.

— Нимадан?

— Ўзим ҳам билмайман.

— Балиқ икрасидан.

— Йўқ, икрадан эмас, бунга мен аниқ билман.

— Менда ҳам худди шундай. Икрадан кўнглим айнимайди, айниқса қорасидан. Қизилидан ҳам айнимайди, лекин унчалик эмас. Менда шундай бир бемор бор эдики...

— У қандай касалга чалинган эди?

— У балиқ икрасини топиб келар эди.

— Мен унинг қандай касал билан оғриганини сўраяпман ахир?

— Мен сизга айтаяпманку, у доимо икра топиб келарди. Кейин исиз йўқолди.

— Жўнаб кетибдими?

— Ҳа.

— Чет элгами?

— Ундан ҳам узоқроққа...

— Ундан ҳам узоқ қаер бўлиши мумкин?

— Шундай жойгаки, у ерда на қисқичбақа ва на балиқ икраси бор. Яна касаллик варақаси ҳам керак эмас.

— Менгайм касаллик варақаси керак эмас, фақат ўзимни яхши ҳис қилсам бўлди.

— Қандай қилиб ўзингизни яхши ҳис қиласиз? Бош оғриси, ҳарорат кўтарилса, яна бўғимлар қақшаб турса...

— Дўхтир, ўтиб кетармикин-а?

— Албатта... Ким бўлиб ишлайсиз ўзи?

— Муҳандис

— Ҳа. Муҳандисларда бундай ҳолатлар оғир кечади. Айниқса, бунинг устига ҳаммаси қисқичбақасиз, балиқ икрасисиз, қахва ва чойсиз.

— Мен буларсиз ҳам кун кечира оламан.

— Сиз-ку майли, бошқалар...

— Аммо, мени бошқалар қизиқтирмайди. Ахир, касал менман-ку! Ҳали у ерим, ҳали бу ерим оғриси.

— Бошингизда ҳам бир гап борга ўхшайди.

— Сиз шундай деб ўйлайсизми?

— Мен бунга аминман, биринчи навбатда бошингизни текширтиришингиз зарур. Невропатолог кўригидан ўтишингиз керак. Бошингизни даволашингиз биланоқ менинг олдимга келасиз, шу заҳотиёқ ҳаммаси ўтиб кетади.

— Майли дўхтир, мен борай. Демак, балиқ икраси, қисқичбақа ҳамда қахвани топпагунимча сизнинг олдингизга келмас эканман-да...

Нодира АБАЗОВА

таржимаси.

Guliston

1

2002

Учредитель:

Министерство по делам
культуры
Республики Узбекистан
На узбекском языке

Набатчи муҳаррир
Маҳмад МАҲМУДОВ

Мусахҳиҳ
Маҳмуда АБДУЛЛАЕВА

Фотомухбир
Владимир ГРАНКИН

Компьютерла саҳифаловчи
Барно ҲОШИМОВА

Тахририят манзили:
700029, Тошкент — ГСП,
Буюк Турон кўчаси, 41-уй.

Телефонлар:

Бош муҳаррир — 136-78-90
Бош муҳаррир ўринбосари — 133-08-57
Масвоя қотиб — 133-07-94

Босишга рухсат этилди:

4.01.2002 йил.

Қоғоз ҳажми 60X84 1/8

Офсет босма.

Шартли босма табоғи 7,64.

Нашириёт ҳисоб табоғи 9,88.

Шартли буюқли нухса 18,5.

Буюртма № 2857

Сотувда эркин нархда.

Тахририятга келган қўлзмаляр
таҳлил этилмайди ва
муаллифларга қайтарилмайди.
Тахририят фикри муаллифлар
нуқтаи назаридан фарқланishi
мумкин.

“Шарқ” наشريёт-матбаа
акциядорлик компанияси
босмахонаси.
700029, Тошкент,
Буюк Турон кўчаси, 41-уй.

© “ГУЛИСТОН” 1/2002.

Р.АХМЕДОВ Мусаввир Р.Ризамуҳамедов портрети.

Guliston

Индекс: якка обуначилар учун — 820

ташкilotлар учун — 806

Баҳоси: чакана савдода келишилган нархда.

